

J.J. DE WIT

*Correctie
op de
eeuwgrens*

VAN GORCUM

Correctie op de eeuwgrens

HET ANACHRONISME VAN „DE OMMELANDEN” SOCIAAL_PSYCHOLOGISCH BESCHOUWD (1952-1953)

door J. J. de Wit

met een inleidend woord van Prof. Dr. T. T. ten Have

**Assen, MCMLVII
VAN GORCUM & COMP. NV. – G. A. HAP & D R. H. J. PRAKKE**

Heruitgave www.zuivelhistorienederland.nl

Maakt deel uit van de [MAP-Staking bij Zuivelfabriek De Ommelanden 1952-1953](#)

versie 2013-09-30

Tekst titelblad:

J. J. DE WIT

Correctie op de eeuwgrens

De sociaal-economische ontwikkeling in ons land gedurende de eerste helft van deze eeuw bracht ons de sociale emancipatie van de arbeidersklasse. In economisch opzicht is deze emancipatie *bezig* zich te voltrekken, waarmede in beginsel een streep wordt gezet onder het liberale tijdvak van de vorige eeuw.

Elk algemeen ontwikkelingsbeeld, elke overgang van oud naar nieuw vertoont echter tijdelijk en plaatselijk zijn „onderontwikkelde gebieden”, gebieden waarin zich verschijnselen voordoen en gebeurtenissen afspelen, die men om hun karakter eerder in de voorafgaande dan in de huidige periode zou lokaliseren. Zij vormen tot op zekere hoogte de merkwaardige overblijfselen uit een in beginsel reeds voltrokken historische ontwikkeling.

Een voorbeeld van zo'n overblijfsel uit een recent verleden is het arbeidsconflict bij de Coöperatieve Melkproductenfabriek „De Ommelanden” te Groningen, dat zich voordeed in de periode van 21 augustus 1952 tot 4 oktober 1953. Dit conflict, waarbij de directe aanleiding, een meningsverschil ontrent de regeling der pensioenen als formeel stakingsmotief werd gehanteerd, is gedurende meer dan een jaar de oorzaak van een bijkans ononderbroken stroom van „hot news” geweest.

Volgens velen moest het bijzonder felle en dikwijls bizarre karakter van dit conflict worden toegeschreven aan de uitzonderlijke figuur van de directeur van dit bedrijf. Zorgvuldige verkenning van de voor- en achtergronden van het conflict doet echter zien, dat het werd beheerst door een complex van factoren, die in voortdurende onderlinge wisselwerking de verhoudingen bepaalden. De onstabiele economische basis van het bedrijf, een provincie die weinig coöperatie-minded was, het optreden van een groep weinig ontwikkelde boeren, vormden tezamen een bepaalde sociaal-psychologische *achtergrond*.

De uit het conflict voortvloeiende staking der arbeiders schiep een dito *situatie*. Achtergrond en situatie vormden het décor waartegen een met de gaven van een massa-suggestor toegeruste persoonlijkheid gemakkelijk kón excelleren. Het zijn deze achtergrond en deze situatie die de schrijver in zijn boek uitvoerig belicht.

Ten geleide

[005] **MEN ZAL ZICH DE** opzienbarende staking bij de Groningse zuivelfabriek „De Ommelanden”, van augustus 1952 tot oktober 1953, ongetwijfeld nog herinneren. De na-oorlogse periode van vrijwel algemene arbeidsvrede werd plotseling verstoord door een ouderwets conflict, waarbij mentaliteiten en verhoudingen aan het licht kwamen, die in het midden van de twintigste eeuw, zacht gezegd, vreemd aandeden: men waande zich bijkans een halve eeuw terug. Vooral hierdoor kreeg dit arbeidsconflict meer dan lokale betekenis. De pers in het ganse land heeft er zich uitvoerig en veelvuldig mee beziggehouden en het heeft lange tijd stof voor velerlei beschouwing geleverd. *

Ook de heer De Wit zag er een dankbaar onderwerp in, toen hij een scriptie moest gaan schrijven voor het Nutsseminarium voor Pedagogiek te Amsterdam, waar hij sociale pedagogiek was gaan studeren. Hij maakte ter plaatse een grondige studie van voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van het conflict en legde zijn bevindingen in een uitvoerige, goed gedocumenteerde verhandeling vast. En mij, zijn studieleider, leek dit stuk wel van zoveel gewicht, dat ik hem heb aangespoord tot publicatie.

Wat de heer De Wit de lezer thans aanbiedt, is een beknopte, handzame bewerking van de oorspronkelijke scriptie. Het zwaartepunt is geheel komen te liggen op de kwalitatieve analyse van het gebeuren, met een duidelijk accent op de hoofdmomenten. Voor zover er getallen en verhoudingscijfers worden vermeld, dienen deze enkel om de gedachten te bepalen. Wel is het benodigde materiaal op de wijze der wetenschap verkregen en bewerkt, maar hier wordt er verslag van gedaan in een vorm, die ook de niet wetenschappelijk geschoolde lezer zal aanspreken. Anderzijds heeft de schrijver zich terecht onthouden van een literaire dramatisering, waarvoor deze staking ruimschoots de stof bevatte. Het is een sober en kundig relaas geworden, dat ons een verhelderende blik gunt in de „keuken” van dit merkwaardige conflict, dat inderdaad eindigde met een correctie op de tijdgrens tussen twee perioden van arbeidsverhoudingen.

Deze studie verdient daarom de aandacht van allen, die belang stellen in de sociale psychologie van deze arbeidsverhoudingen in het algemeen en van het stakingsverschijnsel in het bijzonder.

Het spreekt vanzelf dat niet het Nutsseminarium voor Pedagogiek, maar alleen de auteur verantwoordelijk is voor de in dit boek verwerkte gegevens en de daarin ontwikkelde inzichten.

T. T. ten Have

* zie de [MAP Staking bij De Ommelanden](#) met ‘knipsels’ over uit verschillende kranten

Inhoud

		[blz.]
	<u>KAFTEKST</u> – Uitgever	000
	<u>TEN GELEIDE</u> – Prof. dr. T. T. ten Have	005
	<u>INLEIDING</u> – Schrijver J. J. de Wit	009
I.	<u>HET CONFLICT</u>	
	<u>Portret van de partijen: Ommelanden</u>	023
	<u>De Algemene Nederlandsche Bedrijfsbond – ANAB.</u>	025
	<u>Papieren prelude</u>	026
	<u>Botsend prestige</u>	031
	<u>„Als goede mannen naar billijkheid”</u>	037
	<u>Problemen der democratie.</u>	042
II.	<u>DE ARBEIDERS EN HET CONFLICT</u>	
	<u>a. In gesprek met de stakers: Plezier in het werk</u>	052
	<u>Plezier in het staken?</u>	055
	<u>Homo Ludens</u>	060
	<u>Stakers en stakingsleiding</u>	064
	<u>De stakers door politiek en lectuur beïnvloed?</u>	066
	<u>b. In gesprek met de werkwilligen: Onderscheiding naar achtergrond</u>	070
	<u>Motieven van werkwilgheid</u>	072
	<u>Posten en volgen als sociaal controlemiddel</u>	077
	<u>De werkwilgheid door politiek en lectuur beïnvloed?</u>	081
	<u>c. In gesprek met de onderkruipers: Omwille van het brood?</u>	083
	<u>In de ban van de sociale controle</u>	086
III.	<u>DE BOER, MAAR OOK DE BOEREN</u>	
	<u>„Funktionsträger ohne Funktion”</u>	100
	<u>De boeren en de stakingseisen</u>	106
	<u>Meningen, houdingen en bestaanscondities</u>	108
	<u>Scholing, standsbesef, „cultural lag”</u>	114
	<u>Melkprijs, vertrouwensoverdracht en voorlichting</u>	125
	<u>Boer en coöperatie</u>	136
	<u>Organisatie en ontwikkeling.</u>	139
IV.	<u>CORRECTIE OP DE EEUWGRENS</u>	141

Inleiding

[009] **EEN DAME DIE DOOR** de onderzoekers Warner en Low werd gevraagd naar haar opinie omtrent een door hen onderzochte staking in de schoenindustrie van de Amerikaanse stad Yankee-City, vatte haar mening aldus samen: „Our todays are made out of yesterday. In fact, sometimes I think we are yesterday.”

Met dit antwoord, waarin zij tot uitdrukking trachtte te brengen dat het heden weliswaar uit het verleden is voortgekomen en dat verleden dus achter zich heeft gelaten, maar dat het soms lijkt alsof we nog in het verleden leven, was zij volgens deze sociologen kennelijk de tolk van een groot deel van het publiek in genoemde stad, dat zich verbaasde over het uitbreken van een conflict, dat naar zijn aard uit een betrekkelijk ver verleden scheen te stammen.¹

Verbazing over een verschijnsel, dat zich in Nederland na de bevrijding hoe langer hoe minder meer voordeed, vormde ook de prikkel tot het ontstaan van dit boek over het arbeidsconflict bij de Coöperatieve Melkproductenfabriek „De Ommelanden” te Groningen, dat [010] plaats had in de periode van 21 augustus 1952 tot 4 oktober 1953 en waarbij genoemd bedrijf en de Algemene Nederlandse Agrarische Bedrijfsbond, de ANAB, de partijen vormden. Immers in de jaren na de tweede wereldoorlog, had zich op het terrein van de sociale verhoudingen in het bedrijfsleven, een mate van samenwerking ontwikkeld tussen werkgevers en werknemers, die ons land een vooraanstaande plaats in Europa had doen innemen. Wie zich destijds dan ook een enigszins gefundeerd oordeel trachtte te vormen over de oorzaken van dit conflict, kwam steeds weer voor de vraag te staan, hoe het mogelijk was, dat op een tijdstip in de sociale geschiedenis, waarop de klassenstrijd in ons land haar principiële karakter scheen te hebben verloren, een conflict kon ontbranden van een zo onverwachte scherpte en duur als hier het geval was.

Reeds een oppervlakkige kennisname van de gebeurtenissen rond dit conflict, deed het vermoeden rijzen, dat het zoals dat meestal het geval is, niet alleen de sociaal-economische eisen der arbeiders waren, die de strijd zo'n fel karakter gaven, maar dat onder meer ook factoren van sociaal-psychologische aard in belangrijke mate bepalend waren in de controverse tussen arbeiders en vakbond enerzijds en de bij het bedrijf betrokken veehouders en hun directeur anderzijds. Met deze factoren nu wil de hierna volgende beschouwing zich in hoofdzaak bezig houden.

Op grond daarvan valt de bedoeling van het boek in tweeën uiteen. Enerzijds wil het namelijk een poging doen, enig licht te werpen op de sociaal-psychologische achtergrond van het conflict, zoals die zich mede uit sociaal-historische gegevens liet [011] ontdekken, anderzijds wil het trachten de bijzondere toestand, die een staking schept in de normale verhouding tussen werkgever en werknemer, vanuit een sociaal-psychologisch standpunt te benaderen en de daarbij optredende verschijnselen onder dit aspect te beschrijven. Anders gezegd, het gaat in de volgende bladzijden om een beschouwing van de psychologische verschijnselen, die zich zowel op voor- als op achtergrond van dit sociale conflict lieten waarnemen.

Door de directeur van „De Ommelanden”, de heer De Boer, en door de christelijke vakbeweging en een deel van de christelijke pers is de staking aan dit bedrijf bij voortduring een revo-

---

1 Warner, W. Lloyd and Low J.O., The social system of a modern factory; The strike, a social analysis. New York, 1947, bl. 4.

lutie genoemd. In circulaires, die de heer De Boer gedurende het conflict aan zijn melkveeranciers zond, komt men voortdurend zinnen tegen als de volgende.

„Is dit dan geen revolutie?” „Dit is revolutie en terreur van de ergste soort.”²

De Nieuwe Provinciale Groninger Courant schreef: „Wij beleven daarom nu een revolutionair avontuur.” „Wij staan reeds nu voor een revolutionaire arbeiders-dictatuur in dit conflict.”³

Samenwerkingorgaan van de Nederlandse Christelijke Landarbeidersbond (NCLB) - schreef in een kritiek op een door de ANAB gepubliceerde spotprent:

„.....wanneer wij een uitbeelding zouden geven van de werkelijkheid, dan zou het een geheel andere plaat worden. Wij zouden de ANAB voorstellen als een machtsdronken **[012]** revolutionair, die in plaats van met de wettige en geoorloofde middelen op te komen voor de handhaving van de rechten van de arbeiders, sociale en economische belangen opoffert in een strijd om de macht. ...”⁴

Het loont de moeite na te gaan, of en in hoeverre de uit bovenstaande citaten sprekende opvattingen houdbaar zijn. Het Handboek van het moderne denken geeft van het begrip revolutie de volgende definitie: „Een revolutie is een fundamentele wijziging in de economische en sociale structuur der maatschappij, in de sociale instellingen en rechtsverhoudingen, in de wijze van leven en denken van de mensen. Geweld is niet een wezenlijk, wel een vaak voorkomend kenmerk.”⁵

Als men de loop van het conflict nauwkeurig nagaat en de gebeurtenissen, die er zich rond hebben afgespeeld zowel afzonderlijk als in onderling verband beschouwt, dan kan men in het licht van deze begripsomschrijving nauwelijks één gebeurtenis aanwijzen, die in de richting van een revolutie wijst. Het incidentele gebruik van geweld, zoals dat in het Ommelandenconflict heeft plaats gevonden, is - men zie de definitie - slechts met veel goede wil een revolutionair kenmerk te noemen. Doet men dit, dan zou men op dezelfde wijze bijvoorbeeld ook de soms na een voetbalwedstrijd uitgedeelde klappen een revolutionaire handeling kunnen noemen. Het lijkt mij onverantwoord op deze onwetenschappelijke wijze dit conflict te benaderen.

Zelfs de gebeurtenissen in de **[013]** gemeente Achtkarspelen⁶ verdienen -niet de benaming revolutie, ook niet als men stelt, dat daar eigenlijk sprake was van een partiële doorbreking van de rechtsorde. Want men kan met evenveel recht zeggen, dat de gemeentelijke en politieke autoriteiten, die belast waren met de handhaving van orde en rust, bewust fanatieke elementen een ogenblik vrij spel hebben gelaten, om niet de gehele bevolking tegen zich in te nemen en zodoende op het juiste moment de situatie te beheersen, hetgeen ze door tactvol optreden is gelukt. Ook al zou met objectieve zekerheid deze doorbreking van de rechtsorde zijn vast te stellen, dan nóg was zij slechts tijdelijk en niet fundamenteel.

Immers op dit moment heerst in Achtkarspelen nog precies dezelfde rechtsorde als voorheen en als in de rest van Nederland .... Het wil mij dan ook voorkomen, dat het gebruik van de begrippen revolutie en revolutionair in het verband van dit conflict onjuist en dus onvruchtbaar is. Beter kan men een staking karakteriseren als een breukverschijnsel, breuk in de normale verhouding van werkgever en werknemer, opzettelijk en doelbewust gewild door de laatsten,

2 Circulaires van 29-12-'52 en 19-1-'53.

3 Nw. Prov. Gron. Crt. van 13-9-'52 en 7-10-'52.

4 Samenwerking, 11-10-'52.

5 Banning, W. e. a., Handboek van het moderne denken. Arnhem, 1950, bl. 637.

6 Zie bl. 86 e.v.

maar geenszins steeds door hen veroorzaakt. Dit laatste is belangrijk om vast te stellen, omdat, als vast staat, dat in bepaalde omstandigheden de werkgever door wat Ellwood noemt „sociale onbuigzaamheid en onbeweeglijkheid” schuldig is aan het uitbreken van een staking, men haar tevens kan kenmerken als een aanpassingsmethode, aanpassing aan wat een bepaalde tijd als sociaal-rechtvaardig en -doelmatig stelt.

Natuurlijk is deze methode om lokaal-heersende verhoudingen [014] te doen aanpassen aan algemeen geldende, een ongewenste en onjuiste. Zij wordt dat zelfs - en men kan zich daarover slechts verheugen - hoe langer hoe meer. Immers, de meest wenselijke en thans in het algemeen juist geachte aanpassing in het sociale leven veronderstelt gedachtenwisseling en overleg binnen en, tussen de groepen, die bij die aanpassing betrokken zijn.

Er is gedurende het conflict, tussen de NCLB en de ANAB zowel als tussen de verschillende bladen die zich met het conflict bezig hielden, voortdurend getwist over de schuldvraag. Men kan er van mening over verschillen, of het juist is, binnen het kader van een sociaal-psychologische beschouwing deze vraag te bespreken. Zodra men dit doet, begeeft men zich immers al vrij spoedig op het terrein van de sociale ethiek, daarmee in beginsel tornend aan eigen, sociaal-psychologische uitgangspunten. Dat ik heb gemeend toch op de schuldvraag te moeten ingaan, heeft tweërlei grond. In de eerste plaats kan men een staking slechts dan zien als een aanpassingsmethode, als op de schuldvraag een duidelijk antwoord kan worden gegeven.

In de tweede plaats ben ik, overwegende dat sociaal-psychologisch onderzoek ergens in een dienstverhouding behoort te staan tot de sociale pedagogiek en de sociale ethiek, in het voetspoor van prof. Bouman van mening, dat de socioloog, en dit geldt mijns inziens mutatis mutandis ook voor de sociaal-psycholoog, „zich weliswaar moet hoeden voor lichtvaardig ingelaste subjectieve waardeoordelen, maar dat hij de voorzichtigheid niet zo ver [015] behoeft te drijven, dat hij angstvallig het terrein van genoemde wetenschappen vermijdt.”⁷

Dit ontslaat degene, die het om een zo zakelijk mogelijk beeld van het conflict te doen is, niet van de plicht, bij zijn beschouwingen en conclusies zo veel mogelijk objectieve criteria te hanteren. Deze plicht dwingt te meer, indien hij voor de noodzaak staat, in een bepaalde situatie een schuldige aan te wijzen. Zo ergens, dan is, op het terrein van de schuldvraag het gevaar, dat door persoonlijke affiniteiten in deze of gene richting het oordeel wordt vertroebeld en daardoor het beeld vertekend, bijzonder groot.

Ik heb mij bij de behandeling van de schuldvraag dan ook beperkt tot het hanteren van die gegevens waarvan de objectieve juistheid kon worden aangenomen. Dit kan zonder reserve worden gezegd van de aangehaalde officiële regelingen en naar ik meen ook van de conclusies van de hierna te noemen arbiters. Er zijn mij althans geen gegevens bekend, die de waarde van hun oordeel, zoals dat in hun bindende adviezen werd neergelegd, zouden kunnen aantasten.

In de strijd om de schuldvraag (misschien kan men beter spreken van de directe oorzaken van het conflict), ging het als ik goed zie om een drietal punten:

- 1) Was er bij „De Ommelanden” een aan de personeelsleden zekerheid biedende pensioenregeling?
- 2) Waren alle wettelijke middelen om het geschil op te lossen verbruikt op het moment, dat de staking uitbrak? [016]

---

7 Bouman, P. J., Sociale spanningen. Amsterdam, 1946, bl. 25.

- 3) Indien er op het moment dat de staking uitbrak nog wettelijke middelen tot oplossing waren, waren zij dan toereikend om het conflict tot een oplossing te brengen?

De eerste vraag moet ronduit ontkennend worden beantwoord, als men de situatie bij „De Ommelanden” op het gebied van de pensioenen toetst aan de bestaande voorschriften. Van deze voorschriften lijkt mij de volgende zinsnede uit de beschikking van het college van rijksbemiddelaars van 24 september 1946 (Ned. Staatscourant van 25 september 1946 no. 188) van doorslaggevende betekenis te zijn. „Het loon der volwaardige ongehuwde vaste arbeiders en vaste seizoenarbeiders van 25 jaar en ouder zal worden verhoogd met f 1,50 per week en dat der volwaardige gehuwde vaste arbeiders en vaste seizoenarbeiders van 25 jaar en ouder met f 3.- per week, tenzij bij een werkgever een door het college van rijksbemiddelaars goedgekeurde ouderdoms-, weduwen- en wezenvoorziening of andere daaraan gelijkwaardige regeling voor de vaste arbeiders en vaste seizoenarbeiders bestaat.

De in de vorige alinea genoemde vergoedingen zullen door de werkgever dienen te worden gereserveerd op een op naam der betrokken werknemers staand spaarbankboekje, in afwachting van de totstandkoming van algemeen bindende regelen ten aanzien van de pensioenvoorzieningen.”

Aan deze bepalingen werd door „De Ommelanden” - althans de jure - nimmer voldaan. Wel werd op 28 januari 1948 met vertegenwoordigers van en uit het personeel van „De Ommelanden” een „pensioenovereenkomst” [017] gesloten, waarin werd gezegd, „dat na het totstandkomen van overeenstemming over de pensioenregeling, de in 1945 gegeven toeslag op het loon, voorgeschreven door het college van rijksbemiddelaars en bedoeld om het personeel in staat te stellen, zelf voor de oude dag te zorgen, is ingetrokken”, doch deze of enige andere overeenkomst werd nimmer aan het college van rijksbemiddelaars ter goedkeuring voorgelegd.

Bovenstaande zinsnede suggereert, dat een in 1945 gegeven toeslag op het loon door het college van rijksbemiddelaars zou zijn ingetrokken. Dit is onjuist. Genoemd college heeft nimmer een besluit uitgevaardigd, waarin van intrekking van deze toeslag sprake was. Het was dus „De Ommelanden” zelf, die de toeslag als ingetrokken beschouwde. Het spreekt wel van zelf, dat een bedrijf door middel van een overeenkomst met zijn personeel of door andere maatregelen niet gerechtigd en niet bij machte is een bindende bepaling van het college van rijksbemiddelaars „in te trekken”. De waarde van de bovenbedoelde pensioenovereenkomst is hierdoor in feite bepaald.

Toch heeft „De Ommelanden” voortdurend gesteld, dat het bedrijf over een pensioenregeling beschikte, die veel gunstiger voor de werknemers was dan de in de c.a.o. bedoelde en die zelfs twee maal zo grote bedragen garandeerde. Het bedrijf heeft het bestaan van zulk een regeling echter noch tegenover de ANAB, noch tegenover de arbiters met de stukken kunnen aantonen. Dat deze laatsten dan ook tot de conclusie zijn gekomen, dat dit bedrijf niet de vereiste pensioenregeling bezat, noch [018] bedragen op spaarbankboekjes had gereserveerd, blijkt uit de overwegingen waarop hun advies van 6 maart 1953 was gebaseerd.

Zij spreken daarin namelijk hun ernstige afkeuring uit aan het adres van „De Ommelanden”, omdat dit bedrijf zowel gedurende de bezettingstijd als na de bevrijding in gebreke is gebleven ten aanzien van de nakoming van haar verplichtingen inzake de pensioenregeling voor haar personeel. Zij verwerpen de gedachte, dat de houding van „De Ommelanden” acceptabel zou kunnen worden gemaakt door het feit dat het bedrijf omstreeks 1946 een zekere pensioenregeling trof, omdat deze regeling aan de individuele leden van het personeel geen enkel recht

gaf. Zij stellen vast, dat de handelwijze van „De Ommelanden” een betreurenswaardige uitzondering in de Nederlandse zuivelindustrie vormde. Bovendien nemen zij het „De Ommelanden” kwalijk, dat dit bedrijf de ANAB revolutionaire activiteit verwijt, terwijl hetzelfde blijkt geeft van een groot gebrek aan eerbied voor de door de Overheid uitgevaardigde voorschriften.⁸

Hetgeen bij de beantwoording van de eerste vraag is gesteld, kan de beantwoording van de tweede vraag: waren alle wettelijke middelen om het geschil op te lossen, verbruikt op het moment dat de staking uitbrak, vergemakkelijken. Bij de beantwoording van de eerste vraag is namelijk duidelijk geworden, dat „De Ommelanden” ten aanzien van de pensioenvoorzieningen een keuzemogelijkheid bezat. Het bedrijf kon kiezen tussen het instellen van een pensioenregeling overeenkomstig [019] het in de c.a.o. bepaalde en het reserveren op spaarbankboekjes van de daartoe dienende toeslagen op het loon. Het maakte die keuze echter niet, maar bleef ten aanzien van beide mogelijkheden nalatig.

Deze nalatigheid echter stelde nu de ANAB in beginsel voor de keuze uit drie mogelijkheden. Een daarvan was: georganiseerd overleg tussen werkgever en werknemersorganisatie(s). In de volgende bladzijden zal de lezer duidelijk worden, dat dit echter in het geval van „De Ommelanden” geen reële mogelijkheid was. Daardoor bleven er ook voor de ANAB praktisch maar twee mogelijkheden over. Deze vakbond kon namelijk of de gevallen, waarin reservering op een spaarbankboekje was nagelaten, bij de burgerlijke rechter aanhangig maken, óf door staking één van beide alternatieve mogelijkheden ten aanzien van de pensioenvoorzieningen, namelijk een pensioenregeling overeenkomstig het in de c.a.o. bepaalde, afdwingen.

Zowel „De Ommelanden” als de ANAB waren in de gelegenheid om voor zich de meest gunstige mogelijkheid te kiezen. Voor de ANAB was dit ongetwijfeld een behoorlijk functionerende en zekerheid biedende pensioenregeling. Immers de reservering van de loontoeslagen op spaarbankboekjes bood slechts op langer termijn uitzicht op een pensioenvoorziening, terwijl een pensioenregeling niet slechts op korte termijn de nodige zekerheden verschafte aan de betrokken personeelsleden, maar ook bij een actueel sterfgeval aan de eventuele nabestaanden van de betrokkenen een uitkering verzekerde. De ANAB koos daarom het middel van de staking, om de meest gunstige mogelijkheid voor zijn leden af te dwingen. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat een [020] staking gegeven de aanstonds te schetsen verhouding tussen deze vakbond en „De Ommelanden” kennelijk de enige mogelijkheid was om dit zuivelbedrijf tot een loyale erkenning van de vakbeweging te brengen.

Als men de vraag van de erkenning als gelijkwaardig partner als grondslag van het gehele conflict beschouwt, dan wordt het althans psychologisch verklaarbaar, dat de ANAB niet de weg naar de burgerlijke rechter, maar die van de staking koos. Een rechtsprocedure zou namelijk wel de voorgeschreven reservering van loontoeslagen hebben kunnen bewerkstelligen, maar nooit de erkenning van de vakbond. Zulke zaken laten zich nu eenmaal niet rechtens afdwingen. Wil men dus de vraag naar de mogelijkheden tot oplossing van het conflict beantwoorden, dan moet men duidelijk stellen op welk vlak men deze vraag benadert. Een strikt juridische benadering zal tot de conclusie leiden: neen, de wettelijke middelen waren niet uitgeput, er was een beroep op de burgerlijke rechter mogelijk. Benadert men de vraag echter vanuit een sociaal-politieke gezichtshoek, dan zal het antwoord stellig moeten luiden: de wettelijke middelen waren wél uitgeput, want de verantwoordelijkheid van een vakbondsleiding brengt met zich, dat zij de voor haar leden meest gunstige mogelijkheid tracht te realiseren.

---

8 De volledige tekst van de arbitrale beslissing is opgenomen in het maandblad Arbeid, jrg. 1953.

Het enige, in de gegeven verhoudingen daartoe geëigende middel was een staking. Als de erkenning namelijk ontbreekt en het incidentele contact door de werkgever wordt afgewezen, dan kan men de meest gunstige mogelijkheid slechts door het stakingsmiddel realiseren. In feite is met dit laatste het antwoord op de vraag naar de toereikendheid van de wettelijke middelen tot oplossing [021] van het conflict reeds gegeven: in het licht van het verder dan de pensioenregeling reikend doel van een gezonde verhouding tussen werkgever en werknemersorganisatie, waren deze middelen beslist ontoereikend en werd de staking psychologisch gezien de enige reële mogelijkheid.

Voor dit geschrift hebben als informatie-bronnen dienst gedaan: interviews met boeren en arbeiders, gehouden in de periode van 21 augustus 1953 tot 16 oktober 1953, gesprekken met personen die direct of indirect bij het conflict betrokken waren of in de periferie daarvan konden waarnemen, en tenslotte krantenberichten, voornamelijk voor de uiterlijke loop der gebeurtenissen.

Bij de selectie van de ondervraagde personen, heb ik mij in het algemeen beperkt tot diegenen, waarvan mocht worden aangenomen, dat zij in de groep waarvan zij deel uitmaakten, als toonaangevend werden beschouwd (sleutelpersonen). Deze personen konden met hulp van de stakingsleiding gemakkelijk worden opgespoord. In de praktijk bleek de arbeid van deze leiding ten behoeve van de stakers namelijk goeddeels op de sleutelpersonen te steunen. De strategische en tactische positie van de stakingsleiding ten opzichte van de drie andere bij de staking betrokken groepen werd eveneens in sterke mate bepaald door haar kennis van de sleutelpersonen in deze groepen. Men kan zelfs wel zeggen, dat het „stakingsbetrijf” niet kon draaien, als men de steunpunten van zijn tegenstanders niet of onvoldoende kende. De leiding van de ANAB hield o.a., om de sleutelpersonen uit de andere groepen te leren kennen, een soort rechedienst in stand, die de gangen van de [022] „vijand” moest nagaan. Daardoor was zij zodanig geïnformeerd, dat zonder veel moeite de toonaangevende figuren konden worden opgespoord.

Het boek bevat vier hoofdstukken, waarvan het eerste een „portret van de partijen” en een historisch overzicht van het conflict bevat. In verband met de omvang van het boek moest dit overzicht uiterst beknopt blijven. Staande voor de keuze, mij óf bij de beschrijving óf bij de beschouwing van het conflict te beperken, koos ik het eerste, omdat vele van de mij ten dienste staande gegevens reeds op andere wijze publiciteit hadden verkregen, zodat mij een summier overzicht van de gebeurtenissen voor de lezer voldoende scheen om de draad van het geschrift te kunnen vasthouden.

In de twee daarop volgende hoofdstukken treft de lezer een aantal beschouwingen aan omtrent enkele sociaal-psychologische facetten van de staking met name betreffende de verschillende groepen die in het conflict een rol speelden.

Hoofdstuk IV tenslotte bevat een korte beschouwing van de voornaamste persoonlijke krachten die het conflict beheersten.

Aan de gevolgde werkwijze ontleent dit geschrift zijn beperkte betekenis. Het is eerder als een „dieptebooring” dan als een op statistische antwoord-vergelijking berustende analyse te beschouwen.

De omvang van het boek laat een uitvoeriger beschrijving van de gevolgde werkwijze, de gebruikte vragenlijsten e.d. niet toe. Misschien doet zich op een andere plaats de mogelijkheid tot zulk een uiteenzetting voor.

I *Het conflict*

PORTRET VAN DE PARTIJEN

DE OMMELANDEN

[023] **TE GRONINGEN WERD IN 1907** door enkele kleinere veehouders een melkfabriekje gesticht onder de naam „Stad en Lande”. Het coöperatieve bedrijfje telde aanvankelijk weinig leden, maar groeide snel naar omzet en ledental. In financieel en economisch opzicht ging het de fabriek aanvankelijk goed, totdat in de loop van de jaren duidelijk werd, dat de leiding niet voor zijn taak berekend was. Een voorstelling van zaken waarbij het bedrijf op een gegeven moment een voordelig saldo van f 27.000 zou moeten bezitten, terwijl er in werkelijkheid een nadelig saldo van f 350.000 was, leidde in 1923 tot een faillissement.

De Friese Bond van Veehouders - de Groninger Zuivelbond bestond toen nog niet * - belastte zijn controleur, de heer F. de Boer met een onderzoek naar de financiële toestand van het bedrijf, dat door zwak beleid tot ondergang gedoemd scheen. Deze nam daarbij tijdelijk het directeurschap waar en werd, toen in 1923 een nieuwe zuivelcoöperatie „De Ommelanden” werd opgericht, benoemd tot directeur. Dat hij daarmee een zware taak op zijn schouders kreeg is duidelijk, want er waren, zoals Kloppers in Handelsbelangen van 19 juli 1952 opmerkt, twee tekorten. [024] Ten eerste: een tekort van naar raming f 500.000 bij eventuele reorganisatie en ten tweede: een tekort aan vertrouwen in de zaak bij de coöperatie-schuw geworden boeren. Een financieel en een psychologisch tekort dus.

De heer De Boer bleek duidelijk de kwaliteiten te bezitten, om het eerste tekort weg te nemen. De ontwikkeling van de productiecijfers vormt daarvoor een aanwijzing. In het boekjaar 1923/1924 werd circa 7.000.000 kg melk verwerkt. Even voor de tweede wereldoorlog bedroeg dit 40.000.000 kg en in 1952 ruim 50.000.000 kg, terwijl door in gebruikneming van de in 1952 bijgebouwde afdeling voor ongesuikerde condens deze hoeveelheid tot circa 100.000.000 kg kan groeien.

Het psychologisch tekort is echter blijven bestaan, ja relatief zelfs vergroot. Immers bedroeg het aantal leden van „Stad en Lande” al spoedig 300, „De Ommelanden” had er op 16 juni 1953 nog slechts 172. In het verloop van het boek zal blijken, dat juist het psychologisch tekort, dat ontstond in 1923, een belangrijke factor is geweest in het conflict, dat ruim dertig jaren later in dit bedrijf uitbrak.

„De Ommelanden” is thans een bedrijf, dat zijn activiteit voornamelijk richt op de export van melkpoeder, gesuikerde condens en babyvoeding. Het heeft een moderne outillage en kan met de Coöperatieve Fabriek van Melkproducten te Bedum tot de grootste op dit terrein werkende fabrieken van ons land worden gerekend. De totale personeelssterkte bedroeg in 1952 gemiddeld 250 man. Het aantal losse leveranciers bedroeg in 1952 circa 800. Dit zijn veehouders, die hun melk weliswaar aan „De Ommelanden” leveren, maar geen [025] lid zijn van de coöperatie. Op hen rust - bij voorbeeld bij liquidatie van het bedrijf - geen enkele aansprakelijkheid.

DE ALGEM. NEDERLANDSE AGRARISCHE BEDRIJFSBOND

De ANAB is een vakorganisatie, die, voortgekomen uit de in 1900 te Leeuwarden opgerichte Bond van Zuivelfabrieksarbeiders, werknemers organiseert, die werkzaam zijn in de agrarische bedrijven in de ruimste zin van het woord. De organisatie kent zes vakgroepen, die samen twaalf categorieën arbeiders omvatten. De vakgroepen zijn in zekere mate zelfstandige eenheden binnen de organisatie, die door hun instandhouding haar werkzaamheden functioneel decentraliseert. Zij hebben een eigen vakgroepsbestuur en adviseren het bondsbestuur in aangelegenheden, die in het bijzonder liggen op het terrein van de werknemers, die tot een bepaalde vakgroep behoren. Toen er in 1952 dan ook een conflict bij „De Ommelanden” uitbrak, was dit in zekere zin dus een conflict tussen dit bedrijf en de vakgroep zuivelbewerkers en bijgevolg was het de secretaris van deze vakgroep, de heer Van der Ploeg, die de leiding van de staking op zich nam⁹

De ANAB is een socialistische vakbond, die op grond van haar politieke oriëntering niet alleen streeft naar een diepgaande hervorming van ons sociaal-economisch bestel, gericht op een voortbrenging waarin het behoefteelement [026] centraal staat en waarbij de beschikingsmacht of zo nodig de eigendom der productiemiddelen in handen der gemeenschap wordt gelegd, maar die ook streeft naar een zo groot mogelijke sociale- en economische medezeggenschap van de werknemers in de bedrijven. De bond heeft de beschikking over een organisatorisch apparaat, dat in zekere zin doet denken aan een verzekeringsbedrijf, dat met vertegenwoordigers door heel het land en een moderne technisch-administratieve apparatuur zijn „cliënten” bedient. De financiële positie kan in vergelijking met andere algemene vakbonden uiterst gezond worden genoemd: er is een onbezwaard bezit van f 1.500.000. Daarmee de zesde plaats innemende in de rij van bij het NVV aangesloten vakbonden, telde de ANAB op 31 december 1951: 35978 leden. Daarvan behoorden er 5735 tot de vakgroep zuivelbewerkers.

PAPIEREN PRELUDE

De Nederlandse zuivelindustrie kent sinds 1 mei 1948 een collectieve arbeidsovereenkomst (c.a.o.). Deze c.a.o. werd op 9 maart 1949 op grond van de mogelijkheden daartoe geopend in de Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van collectieve arbeidsovereenkomsten door het college van rijksbemiddelaars verbindend verklaard voor de gehele zuivelindustrie.

De genoemde verbindend-verklaring had betrekking op alle bepalingen van de c.a.o., uitgezonderd de in artikel 50 (hoofdstuk 15) neergelegde pensioenbepalingen. Voor deze bleef art. 15 van de beschikking van 24 september [027] 1946 van kracht (zie bl. 16 inleiding). „De Ommelanden” was tezamen met een onbetekenende zuivelfabriek in Overijssel de enige zuivelfabriek in Nederland, die niet aan de in 1948 gevoerde onderhandelingen over de c.a.o. deelnam. Het gevolg was, dat dit bedrijf door de beslissingen van het college van rijksbemiddelaars, tegen zijn wil en zonder invloed te hebben uitgeoefend op de inhoud daarvan, aan de bepalingen van de c.a.o. werd gebonden.

Zoals in de inleiding reeds werd gezegd, bestond aan „De Ommelanden” wel een pensioenregeling, maar deze voldeed niet aan de in de c.a.o. vastgestelde voorwaarden en bood de werknemers geen enkele garantie. Deze pensioenregeling (lees: het ontbreken daarvan) nu werd de

---

⁹ Door zijn verblijf in het buitenland werd hij gedurende de eerste weken van het conflict vervangen door de algemeen voorzitter van de ANAB, de heer Lageveen.

hoofdinzet van het conflict, dat op 21 augustus 1952 acuut werd. Het beginpunt van het conflict ligt niet, zoals door velen wordt aangenomen, in 1952, maar in 1947.

Op 22 december van dat jaar kreeg de ANAB van zijn afdeling Groningen namelijk bericht dat de Centrale Controledienst (C.C.D.) tijdens een looncontrole aan „De Ommelanden” aanmerking had gemaakt op de uitbetaalde lonen. Van dat moment af ontstond er tussen de ANAB - aanvankelijk optredende namens de samenwerkende landarbeidersbonden - en „De Ommelanden” een bijkans continue correspondentie tot augustus 1952 over vrijwel steeds dezelfde onderwerpen. Een ruim 100 brieven bevattend correspondentiedossier van de ANAB over die periode vormt het getuigenis van één hardnekkig gevecht van de betrokken vakorganisatie om erkenning van de vakbeweging als legaal overlegspartner, een erkenning, [028] die door het bedrijf even hardnekkig werd geweigerd. Het is dan ook geen wonder, dat van de zes geschilpunten tussen het bedrijf en de vakbond, zoals deze laatste die in een aan de arbitragecommissie toegezonden nota over de oorzaken van het conflict formuleerde, er vijf betrekking hadden op de kwestie der erkenning en de noodzaak van samenwerking tussen werkgever en werknemers.

Tegen de achtergrond van de voortdurende pogingen van de vakbond om tot georganiseerd (en wel: mondeling) overleg te komen, moet men naar het mij voorkomt, ook de ééndagsstaking zien, die op 5 mei 1951 in het bedrijf uitbrak. Deze staking betrof een door de arbeiders als zeer onredelijk gevoeld ontslaggeval. Toen pogingen van de ANAB bij de waarnemende directeur - de heer De Boer was afwezig - om het ontslag ongedaan te maken faalden en een aan „De Ommelanden” gezonden ultimatum eveneens zonder resultaat bleef, legden de meeste arbeiders gedurende 8 uren het werk neer.

Er vond een gesprek plaats tussen enkele hoofdbestuurders van de ANAB en de heer De Boer, dat resulteerde in een door beide partijen aanvaard en ondertekend memorandum waarin werd vastgelegd, dat aan alle arbeiders die onder de pensioenregeling vielen, uiterlijk 1 augustus 1951 persoonlijk en schriftelijk zou worden meegedeeld, welke pensioenrechten zij op 1 mei 1951 bezaten en welke in den vervolge zouden gelden. Het dienstverband van de ontslagen arbeider zou worden hersteld en in 24 gevallen waarin arbeiders hetzij te weinig loon hadden ontvangen, hetzij geen overuren uitbetaald hadden gekregen, geen toeslagen hadden [029] ontvangen of in een verkeerde functiegroep waren geplaatst, zou rechtsherstel plaats vinden.

De ondertekening van het memorandum betekende wel het einde van de korte staking, maar niet het einde van de „papieren prelude” die op 22 december 1947 was begonnen; de briefwisselingen werden hervat. Aanvankelijk werd de hoofdschotel daarbij gevormd door de niet-verplichte, maar door vrijwel alle (565 van de 570) zuivelbedrijven uitbetaalde extra-toeslag van 2%. Later kwam echter ook de pensioenregeling weer aan de orde, want „De Ommelanden” bleek ten aanzien van deze kwestie niet bereid te doen wat daarover in het bewuste memorandum was afgesproken. Na herhaalde pogingen van de kant van de ANAB om op dit punt tot zaken doen te komen, kreeg deze bond ruim een jaar na de in het memorandum vastgestelde datum waarop de pensioenregeling aan de arbeiders bekend had moeten zijn, van „De Ommelanden” een brief waaruit de meest karakteristieke zinsnede aldus luidde: „..... Wij zijn uit de aard der zaak hier geen object van werkverschaffing en wanneer wij dan al dit werk betreffende de pensioenen moeten doen, willen wij dit gaarne direct in orde hebben en niet weer later voor de noodzakelijkheid staan de hele zaak opnieuw te moeten [030] ber-

kenen. Verzoeken ons dus per omgaande te laten weten, wat thans de wettelijk vastgestelde voorschriften zijn .... „¹⁰

Nadat de ANAB naar aanleiding van de brief van „De Ommelanden” nog enkele pogingen had ondernomen om tot een mondeling beraad te komen en zulk een beraad met een beroep op tijdgebrek door het bedrijf van de hand was geweest, verloren de betrokken bestuurders hun geduld en besloten zij op 12 augustus 1952 te Groningen een tweetal afdelingsvergaderingen te beleggen. In deze vergaderingen werd besloten, dat men zich opnieuw met een ultimatum tot „De Ommelanden” zou wenden. In de betreffende ultimatieve brief werden de volgende eisen geformuleerd:

- a) volledige verwezenlijking van de inhoud van het memorandum van 5 mei 1951;
- b) toepassing van de bekende 2%-toeslagvergunning;
- c) functie-indeling van enkele personeelsleden alsmede betaling van gemaakte overuren en teruggave van vrije dagen.

Indien „De Ommelanden” voor 21 augustus niet bereid zou blijken over de gestelde eisen te onderhandelen, dan zou de ANAB niet aarzelen van de scherpste middelen gebruik te maken.”

Een antwoord op de brief werd niet ontvangen en zo werd in de vroege ochtend van de 21ste augustus de staking opnieuw een feit.¹¹

[031] BOTSEND PRESTIGE

De staking was in de productie-afdelingen vrijwel algemeen. Ruim 77% van de in het bedrijf werkzame arbeiders bleef „buiten de poort”. Het merendeel van de groepen administratief en leidinggevend personeel bleef aan de arbeid. De staking in de productie-afdelingen was niet volledig, want het overgrote deel van de in de confessionele vakbonden georganiseerde werknemers ging normaal aan het werk. De stakers posteerden zich op de weg voor het hek, dat toegang gaf tot het fabrieksterrein en deelden circulaire uit, waarin gepoogd werd degenen, die niet op de vergaderingen waren geweest, waarop het besluit tot staking was genomen, alsnog te bewegen aan de staking deel te nemen.

Om 10 uur ‘s morgens vond een bespreking plaats tussen de voorzitter (Bus) en de secretaris (Akkerman) van het bestuur en de personeelschef (Baarveld) van „De Ommelanden” enerzijds en de ANAB-bestuurders Lageveen en Van der Meer anderzijds.

De heer De Boer nam niet aan de bespreking deel. Het gesprek werd gevoerd onder hoogspanning en in een zeer onaangename sfeer.

Bij de bespreking bleek het volgende:

- 1) de bestuursleden van „De Ommelanden” waren eerst op de avond van 20 augustus door de heer De Boer op de hoogte gesteld van de inhoud van het ultimatum van de ANAB;

---

10 De lezer neme er nota van, dat het hier een gerenommeerd bedrijf geldt, dat aan de vakbond van zijn werknemers moet vragen om de tekst van de wettelijke voorschriften. In dit verband is het opmerkelijk, dat de ANAB op 15 maart 1950 op verzoek van „De Ommelanden” aan dit bedrijf 5 exemplaren van de c.a.o. moest toezenden, omdat het bedrijf deze niet bezat.

11 Het College van Rijksbemiddelaars, de Stichting van de Arbeid, het NVV en de afdeling Groningen van de ANAB ontvingen afschrift van deze brief.

- 2) de beide bestuursleden beloofden op erewoord de eisen van de vakbond te zullen inwilligen, zodra die in een op 23 augustus te houden bestuursvergadering zouden zijn besproken; [032]
- 3) de heer Lageveen nam hiermee geen genoegen en vroeg het bestuur van „De Ommelanden” nog diezelfde dag bijeen te roepen om een schriftelijke inwilliging van de eisen te bewerkstelligen.

Twee feiten die voor het verdere verloop van het conflict van bijzondere betekenis waren, dienen hierbij te worden aangetekend.

Ten eerste: de heer Lageveen bleek niet bereid het erewoord van de bestuursleden te aanvaarden, ondanks het feit, dat volgens de statuten van „De Ommelanden” een beslissing genomen door twee leden van het dagelijks bestuur van de vereniging, juridisch bindend is voor de leden.

Ten tweede: het bestuur van „De Ommelanden” kwam ondanks het feit, dat de heer Bus zulks voor onmogelijk hield, toch nog bijeen op de avond van de 21ste augustus.

Beide zaken hadden slechts tot gevolg, dat het vertrouwen over en weer zodanig geschokt werd, dat beide partijen zich vrijwel volkomen voor elkander afsloten.

Hoe groot het wantrouwen was, wordt duidelijk als men bedenkt, dat na de fatale datum van de 21ste augustus tot vier keer toe door derden pogingen werden gedaan om door bemiddelings- of arbitragevoorstellen de partijen uit de impasse te helpen, zonder dat deze ook maar enig resultaat hadden. Drie feiten zijn op deze mislukkingen, naar het mij voorkomt, van grote invloed geweest:

1. Men stond bij „De Ommelanden” op het - juridisch overigens onhoudbare - standpunt, dat dit bedrijf het recht bezat de stakende arbeiders met ingang van 21 augustus als ontslagen te beschouwen, dat dus de staking [033] (juridisch) als beëindigd kon worden beschouwd en bijgevolg bemiddeling als een overbodige zaak moest worden aangemerkt.¹²

In verband met deze zienswijze ontvingen de betrokken arbeiders een ontslagbriefje van de volgende inhoud:

„We bevestigen, j e op 21 augustus 1952 ontslag op staande voet te hebben gegeven in verband met de je bekende omstandigheden, de staking betreffende.”

(Het feit, dat in de ontslagbriefjes de betrokken arbeiders werden getutoyeerd, acht ik symptomatisch voor de bij „De Ommelanden” heersende verhoudingen. Het zal daarom in de beschouwingen van hoofdstuk III worden betrokken.)

2. Het besluit van de ledenvergadering van „De Ommelanden” van 4 september 1952 tot aanvaarding van een bestuursvoorstel, waarin machtiging werd gevraagd, de fabriek met de inventaris te verkopen.

3. Het feit, dat de ANAB op 13 september als bij verrassing conservatoir beslag op de fabriek liet leggen ter veiligstelling van een pensioenvordering van f 30.000, welke bij een eventuele verkoop van de fabriek in gevaar gebracht zou worden.

Geen feit demonstreert duidelijker hoezeer de verhouding tussen de partijen was bevroren, dan het mislukken van de vierde bemiddelingspoging, die werd ondernomen door de voorzitter van het College van Rijksbemiddelaars, Mr. Berger en die een aanbod inhield tot het instellen [034] van een objectieve arbitragecommissie. Kon men bij het stranden van de eerste bemiddelingspogingen nog veronderstellen, dat de partijen niet tot een compromis konden komen, omdat zij elkaars invloed op de bemiddelingsvoorstellen te groot achtten en bijgevolg

¹² De regels die de Arbeidsbemiddelingswet van 1930 stelt voor het als beëindigd beschouwen van een staking en het bepaalde in het Besluit van 14 oktober 1946 S.G. verzetten zich tegen dit standpunt.

die bemiddeling afwezen, nu was het wantrouwen over en weer zo groot geworden, dat zelfs de objectievere arbitrage als oplossingsmiddel, door de ene partij („De Ommelanden”) aan voorwaarden werd gebonden en daardoor door de andere werd verworpen.

Een redeloos - zij het niet redenloos - wantrouwen ontnam reeds bij voorbaat aan elke ondernomen bemiddelingspoging het noodzakelijke effect. Emotionaliteit ging een voortdurend grotere rol spelen en heerste daar, waar verstandelijke overweging en zakelijk inzicht in de situatie van het ogenblik de enige weg vormden, waarlangs de partijen tot elkaar hadden kunnen komen. Bovendien ontspoon zich een strijd, waarin de partijen probeerden de publieke opinie aan hun zijde te krijgen. Persberichten en circulaires geven een inzicht in de wijze waarop dit gebeurde.

„.... De heer Van der Ploeg, hoofdbestuurder van de ANAB, deelde voorts nog mee, dat de werkwilligen met ingang van Maandag door de stakers, die voorzien zullen worden van bordes met opschriften als, „Hier gaat een onderkruiper van „De Ommelanden” ”, naar huis zullen worden gebracht. ...” (Nw. Prov. Gron. Crt. 27-9-'52)

„.... Wel ging „De Ommelanden” door met onwaarachtige voorlichting aan leden en leveranciers, waarbij bondsbestuurders en onze bond zelf het moesten ontgelden, doch wat deert de zweep, wanneer hij gehanteerd **[035]** wordt door een lamme? ...” (Verenigt U - orgaan van de ANAB 20-9-'52).

„.... Toen de heer Bus ons de mededeling betreffende eventuele terugkeer van deze aanvullingsmelk door „NVV-bemoeienissen” overbracht, heeft ondergetekende daarop geantwoord, dat het onmogelijk is van rode melk goede producten te maken ...” (circulaire van de directeur van „De Ommelanden” 3-10-'52).

„ .... De terreur van de stakingsleiding blijft voortduren. Wij hadden de vorige week voor een klein karweitje een monteur nodig uit Rotterdam. Deze arriveerde in Groningen aan het station en nam een taxi naar „De Ommelanden”. In plaats echter, dat deze taxichauffeur deze monteur naar ons bedrijf bracht, leverde hij hem af bij de stakingsleiding in een café hier ter stede. Blijkbaar is dus de onderhavige taxichauffeur ook reeds in het complot opgenomen. Geld zal in dezen ook nog een rol kunnen spelen. Met geld is blijkbaar ook in deze omstandigheden nog altijd veel te bereiken. ...” (circulaire van de directeur van „De Ommelanden” 21-10-'52).

„.... Toen wij Van der Ploegs laatste flauwiteiten lazen, trokken onze gedachten een parallel met de slang uit het paradijsverhaal. Dit dier was toen reeds listiger dan alle andere dieren en dat schijnt nog zo te zijn. Vooral giftslangen blijken terzake uitermate slim en gevaarlijk. Eva heeft zich laten verleiden van de verboden appel te eten. De straf en de gevolgen zijn ons allen bekend. Zo wij thans van de door Van der Ploeg gegetaleerde vruchten zouden eten, zou alles verloren zijn. Zij zouden toch nog de stoelen van het bestuur en **[036]** directeur in Uw coöperatie gaan bezetten. De vruchten dezes booms blijven gevaarlijk. Millioenen lieten zich verleiden er van te eten en de gevolgen hebben zich vroeg of laat, nu hier en dan daar geopenbaard. Ontelbaren hebben hun roekeloosheid moeten boeten met een afschuwelijke dood in de eeuwige Syberische ijs- en sneeuwvlakten, of misschien in de uraniummijnen van ver of meer dichtbij . . . .” (circulaire van de directeur van de Ommelanden 31-10-'52).

Mededeling: Melkleveranciers van „De Ommelanden”.

Hierbij delen wij U mede, dat ondergetekende zich gaarne beschikbaar stelt voor spreekbeurten op vergaderingen van boeren en hun huisgenoten, practisch overal waar men dit zou wensen.

S. v. d. Ploeg, Secr. ANAB.

(verschillende dagbladen 2-10-'52).

Advertentie :

Coöp. Melkproductenfabriek

„De Ommelanden”

Ieder die zich daartoe bij ons aanmeldt

ontvangt gratis en franco alle circulaires

die wij regelmatig aan onze leveranciers verzenden.

(Nieuwsblad v. h. Noorden 2-10-'52).

[037] „ALS GOEDE MANNEN NAAR BILLIJKHEID..

De vraag waarom de partijen op 2 oktober 1952 niet en op 21 januari 1953 wel bereid bleken, arbitrage als oplossingsmiddel te aanvaarden, kan slechts hypothetisch beantwoord worden. Vermoedelijk hebben een aantal factoren hier gelijktijdig hun invloed doen gelden. Een van de belangrijkste is stellig de tijdsfactor geweest: de staking had op 21 januari reeds vier maanden geduurd, zodat wel aangenomen mag worden, dat beide partijen de strijd moe werden. Daarnaast was er voor wat de ANAB betreft voortdurend het potentiële gevaar, dat de staking zich zou uitbreiden tot andere, ook tot niet-zuivelbedrijven. Dat de bond dit niet wenste is duidelijk, als men bedenkt, dat:

- a. het NVV op dat moment betrokken was bij onderhandelingen over het ongedaan maken van de z.g. consumptiebeperking door middel van een nieuwe algemene loonronde en op grond daarvan geen algemeen arbeidsconflict kon gebruiken;
- b. een door uitbreiding van het conflict verloren gaan van werkgelegenheid een weinig aantrekkelijk risico is voor een organisatie, die „full employment" in haar vaandel heeft geschreven.

Aan de andere kant stond „De Ommelanden" voor het probleem, hoe met het oog op de nadering van het seizoen waarin de melktoevoer aanmerkelijk toeneemt, èn met het oog op het gebrek aan voldoende vaklieden en leidinggevend personeel (de staking had het gros van de eersten aan het bedrijf onttrokken, terwijl de onderdirecteur, de adjunct-directeur en enkele bedrijfschefs op respectievelijk 26 oktober en 3 december hun ontslag

[038] hadden genomen), de productie op normale wijze te doen verlopen. Aanvankelijk had „De Ommelanden" nadrukkelijk gesteld, dat het bedrijf alleen arbitrage kon aanvaarden als de ANAB van te voren het beslag op de fabriek zou opheffen. Dat deze eis nu niet herhaald werd, zal in bovengenoemde omstandigheden zijn grond wel hebben gehad. Het werd er de ANAB in ieder geval gemakkelijker door zonder prestige-verlies de arbitrage te aanvaarden. Het voorstel tot zulk een arbitrage kwam van de voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV), de heer Ruppert.

De arbitragecommissie bestond uit de hoogleraren Albregts, De Gaay Fortman en Levenbach. Voor deze commissie haar werkzaamheden begon, kregen de partijen de gelegenheid in schriftelijke nota's hun visie op het conflict aan de arbiters kenbaar te maken. Wanneer men deze beide nota's naast elkaar legt, dan springt direct in het oog, dat „De Ommelanden" in tegenstelling tot de ANAB in het geheel niet ingaat op de voorgeschiedenis van het conflict.

Ook de directe oorzaken van het conflict worden door „De Ommelanden" niet, door de ANAB wel genoemd. De ANAB formuleerde deze als volgt.

1. De juiste toepassing van de door het College van Rijksbemiddelaars goedgekeurde loonregeling voor de zuivelindustrie, waarin vervat pensioenbepalingen.
2. Het ondernemingsgewijze toepassen van het onder 1 gestelde, gebruik makende van de mogelijkheden van overleg met de arbeiders en/of hun vakorganisatie en de wijze waarop dit overleg moet plaats vinden.

[039]

3. De erkenning van de vakbond der arbeiders, zijn eerste levensvoorwaarde, op de wijze zoals dit in het bedrijfsleven in Nederland usance is.
4. Het toepassen van mogelijkheden in de sociale sector welke algemeen ingang hebben gevonden in het bedrijfsleven en/of in de bedrijfstak zuivelindustrie.
5. Het scheppen van een zodanige sfeer van wederzijds begrip tussen leiding en werknemers in het bedrijf, dat het grootst mogelijke rendement van de factor arbeid kan worden verkregen.
6. Door overleg tussen werkgever en werknemer in georganiseerd verband een zodanige samenwerking te bevorderen, dat juist door de arbeid in de onderneming de arbeidsvreugde wordt verhoogd.

De directeur van „De Ommelanden" wijdde aan de geschilpunten alleen deze zin: „Terzake dit conflict bleken slechts een paar punten in het geding te zijn, die onmiddellijk door Voorzitter en Secretaris van ons Bestuur werden ingewilligd en wel volledig zonder enig beding, zowel mondeling als schriftelijk. ..."

Verder schrijft hij: „... Er moest coute que coute gestaakt worden, want het was met andere zuivelbedrijven afgesproken, onafhankelijk hetgeen ons bestuur zou doen terzake de gestelde eisen. Toen werd ook het zonderlinge gedrag van stakingsleider Lageveen duidelijk dóór te willen staken, nochtans inwilliging van alle eisen. Het blijft dus een zonderling geval en veel vragen komen hierbij naar voren, t.w. onder meer:

Hoe is het mogelijk reeds enige dagen voor afloop van een, laten we maar zeggen ultimatum, te besluiten persé te willen staken, blijkbaar onafhankelijk van hetgeen

[040]

ons bestuur zou willen doen ten aanzien van de gestelde eisen?

Waarom hebben de gewaarschuwde fabrieken ons niet van het voornemen van stakingsleider Lageveen e.a. bij ons een staking te willen proclameren, op de hoogte gesteld? . . . ."

Voor het overige houdt de heer De Boer zich in zijn nota voornamelijk bezig met de terreur zoals die door stakingsleiders en stakers gedurende het conflict volgens hem is uitgeoefend. „... Er is in al deze maanden door stakingsleiders en stakers op allerlei manieren gescholden, bedreigd, getreiterd, gevolgd, geschimpt, geslagen, mishandeld, geïntimideerd, broodroof gepleegd, schandelijke artikelen gepubliceerd in hun eigen pers, een auto met grotendeels jongens onder begunstiging van mist en duisternis in een diepe bermsloot gedirigeerd en daar aan hun lot overgelaten boerenzoons, bij ons werkzaam, bedreigd met brandstichting in hun vaders boerderijen, auto's met werkwilligen in een valstrik gelokt, werkwilligen eruit gehaald en half doodgeslagen, ..."¹³

Op 6 maart deed de arbitragecommissie uitspraak in het geschil. Ten opzichte van „De Ommelanden" maakte zij daarin de volgende opmerkingen:

„dat de arbiters in zoverre in een beoordeling van de gedragingen van elk der partijen willen treden, dat zij **[041]** hun ernstige afkeuring uitspreken aan het adres van „De Ommelanden", die niet alleen gedurende de Duitse bezettingstijd sinds 1942, maar ook na de bevrijding in gebreke is gebleven met de nakoming harer verplichtingen inzake de pensioenregeling voor

---

13 Ik veroorloof mij hier de voor taalkundigen belangwekkende bijzonderheid te vermelden, dat dit zinsfragment deel uitmaakt van één zin, die 550 woorden telt. Opgemerkt dient te worden, dat de vermelde citaten wat hun taalgebruik betreft voor rekening van de heer De Boer komen.

haar personeel ingevolge het bepaalde in artikel 9 der Landelijke Regeling van Arbeidsvoorwaarden in de Zuivelindustrie in Nederland d.d. 3 november 1945;
dat deze houding van „De Ommelanden” uiteraard niet acceptabel wordt door het enkele feit, dat zij in of omstreeks 1946 een zekere pensioenregeling heeft getroffen, ingevolge zij eigenmachtig en -volstrekt willekeurig aan bepaalde leden van haar personeel een pensioen kon doen uitkeren - hetgeen ook in enkele gevallen is geschied - daar deze regeling geen enkel recht verschafte aan de individuele leden van dit personeel, dat in overgrote meerderheid volkomen in het onzekere werd gelaten of het te zijner tijd al dan niet enige uitkering zou ontvangen;
dat deze handelwijze van „De Ommelanden” een betreuenswaardige uitzondering heeft gevormd in de zuivelindustrie hier te lande;
dat de niet-naleving der wettelijke voorschriften op het stuk der pensioenregeling door „De Ommelanden” haar te ernstiger moet worden aangerekend, nu zij, blijkens diverse publikaties er de Bond een verwijt van maakt, dat deze jegens haar een revolutionaire activiteit zou ontwikkelen, welk verwijt zij zelve in de laatste plaats zou mogen uiten, gezien haar eigen gebrek aan eerbied voor de door de Overheid uitgevaardigde voorschriften:

[042] Ten opzichte van de ANAB bevatte het Bindend Advies o.m. de volgende zinnen.
„dat evenwel naar het oordeel van de arbiters de Bond evenmin vrijuit gaat;
dat immers arbiters de door de Bond geproclameerde staking d.d. 21 Augustus 1952 niet gerechtvaardigd achten, hebbende de Bond niet eerst alle andere middelen ter verkrijging van het zijn leden rechtens toekomstende beproefd, alvorens tot de staking te besluiten, door bij voorbeeld de desbetreffende vorderingen aanhangig te maken bij de burgerlijke rechter;
dat de handelwijze van de Bond niet verschoonbaar doch wel gedeeltelijk verklaarbaar is, gezien de vele vruchteloze pogingen, die hij jarenlang heeft aangewend om tot een minnelijke regeling met „De Ommelanden” te geraken;”

„PROBLEMEN DER DEMOCRATIE”

De periode van circa vier maanden, die op de arbitrale beslissing volgde was van een haast verwarrend aantal grotere en kleinere gebeurtenissen. Ik vermeld daarom en mede in verband met de omvang en het karakter van dit boek alleen de voornaamste.

Uit hun uitspraak blijkt, dat de arbiters de stakende arbeiders in twee groepen indeelden:

- a) een groep van 65 werknemers, die uiterlijk 30 maart weer te werk moesten worden gesteld, maar voor de tewerkstelling waarvan de directie dispensatie kon aanvragen;
- b) een groep van 75 werknemers, die op 16 maart voor [043] een periode van drie dagen moesten worden aangesteld (symbolische aanstelling).

De onder b genoemde arbeiders trachtten zich op de aangegeven datum aan het kantoor van de fabriek te melden om hun aanstelling in ontvangst te nemen. De directie stelde zich voor, de melding als volgt te doen verlopen. De vakbondsbestuurders konden door de tralies van de fabriekspoort telkens vijf briefjes met namen afgeven tegen ontvangst van vijf aanstellingsbriefjes. De ANAB weigerde aan deze ongebruikelijke gang van zaken mee te werken en het gros van de betrokken arbeiders ging zonder aanstelling naar huis.

Voor 53 van de onder a genoemde werknemers diende „De Ommelanden” een aanvraag tot dispensatie in.

De dispensatieaanvraag berustte op het motief, dat terugkeer van 53 arbeiders op éénmaal grote desorganisatie in het bedrijf zou verwekken. De aanvraag werd niet ingewilligd, omdat

naar het oordeel van de arbiters geen feiten en omstandigheden waren gesteld of gebleken, die hun niet bekend waren bij het geven van hun beslissing van 6 maart 1953, omdat „De Ommelanden” ruimschoots de tijd had gehad om de terugkeer van de arbeiders geleidelijk te doen verlopen en bovendien geweigerd had terzake overleg met de ANAB te plegen.

Op 31 maart trachtten 50 van deze 53 arbeiders zich opnieuw aan de fabriek te melden om te werk gesteld te worden. Negen arbeiders werden geaccepteerd, de anderen konden opnieuw onverrichter zake naar huis gaan. De directeur van het bedrijf wendde zich intussen eveneens tot een deel van de symbolisch aangestelde arbeiders met het verzoek zich op 3 april aan het bedrijf [044] te melden voor definitieve tewerkstelling. Deze handelwijze maakte duidelijk, dat de motieven die bij de dispensatieaanvraag hadden gediend, slechts schijnmotieven waren.

Nu werd duidelijk, dat de directeur, zoals hij dat ook aan de pers meedeelde, nimmer van plan was arbeiders tot de fabriek toe te laten, die zich volgens hem gedurende de staking onwaardig hadden gedragen. In schijn wilde hij echter toch de arbitrale uitspraak nakomen. Immers bij definitieve tewerkstelling van de z.g. driedagen-mensen, kon hij naar het aantal arbeiders gerekend, wijzen op één correcte naleving van het Bindend Advies. Naar de categorie geoordeeld was dit echter onmogelijk. Deze gang van zaken bracht de stakingsleider Van der Ploeg er toe op grond van de door het bedrijf gemaakte overtredingen van de arbitrale uitspraak aan „De Ommelanden” mee te delen een boete te zullen invorderen van f 246.000.

Bovendien nam hij informeel en individueel contact op met bestuursleden van „De Ommelanden”. Beide gestes hadden tot gevolg, dat het bestuur van het bedrijf de ANAB uitnodigde voor een officiële bespreking op 13 april. Toen bleek echter, dat er tussen bestuur en commissarissen van het bedrijf enerzijds en de directeur anderzijds een diepgaand meningsverschil bestond ten aanzien van de uitvoering van de arbitrale uitspraak. Op dezelfde dag namelijk, dat het bestuur de uitnodiging tot de ANAB richtte, verzond de heer De Boer een circulaire aan de melkleveranciers, waarin hij meedeelde, dat bestuur en commissarissen besluiten hadden genomen, waarvoor hij geen verantwoordelijkheid kon dragen. Tegelijkertijd deed hij de boeren een z.g. nabetaling, [045] die als regel eerst de komende zomer zou worden gedaan. Met deze nabetaling, die geheel buiten medeweten van bestuur en commissarissen was gedaan, was een bedrag van ca. f 200.000 gemoeid.

Op 13 april kwamen het bestuur van „De Ommelanden” en de ANAB tot een accoord over de tewerkstelling van de in het Bindend Advies genoemde arbeiders. Toen bestuur en commissarissen op 18 april opnieuw een bespreking met de ANAB voerden, had dit tot gevolg, dat zowel de directeur als de voorzitter van het bestuur, de heer Bus, hun functie neerlegden. Hun heengaan betekende echter allerminst hun afzijdigheid. Beiden bleven zich met de Ommelandenzaak bezig houden, nu, zo zou men kunnen zeggen, op buitenparlementaire wijze.

Het bestuur van „De Ommelanden” maakte in een communiqué bekend, dat de heer Bus en de heer De Boer blijkens mededelingen op een te Onnen gehouden vergadering van losse leveranciers van plan waren zich op een te houden algemene ledenvergadering te laten herkiezen om daarna het op dat moment zittende bestuur aan de kant te kunnen schuiven. Verder deelde het bestuur mee, dat het de heer Wierenga te Den Ham, bestuurslid van „De Ommelanden”, had benoemd tot waarnemend beheerder en hoofddirecteur van de fabriek. Daarmee was een soort „machtsovername” een feit geworden.

Prompt zette de heer Bus met een twintigtal andere leden van „De Ommelanden” een tegenactie in. De opposanten verschaften zich op de morgen van de 20ste april toegang tot het bedrijf

om bestuur en commissarissen, die in vergadering bijeen waren, te bewegen tot het houden van een ledenvergadering op nog dezelfde [045] dag. Hun poging mislukte echter, omdat zij niet over het statutair voorgeschreven aantal handtekeningen beschikten. De heer Bus deelde naar aanleiding hiervan aan het Nieuwsblad van het Noorden mee, „dat de door hem geleide oppositie, waartoe ook de ex-directeur behoorde, in het geval, dat het bestuur in zijn houding zou volharden, de fabriek „volkomen zou ruïneren” en dat hij (Bus) de losse leveranciers eventueel zou verzoeken, hun melk niet langer door „De Ommelanden” te laten verwerken.”

Inmiddels verzamelde de oppositionele groep boeren zoveel handtekeningen, dat het bestuur genoodzaakt werd, op 21 april een ledenvergadering te beleggen. Uit het notariële verslag van deze vergadering blijkt, dat de sentimenten er zo’n grote rol speelden, dat van een zakelijk en redelijk beraad geen sprake kon zijn, terwijl de rechtsgeldigheid ervan door misverstanden omtrent de wijze waarop de agenda tot stand zou zijn gekomen, door de beide ter vergadering aanwezige juristen zo zeer in twijfel werd getrokken, dat geen enkel concreet besluit kon worden genomen. Bij alle verwarring die daardoor ontstond, werd echter één ding duidelijk, namelijk het feit, dat de meerderheid der leden geen vertrouwen had in de bestuursleden en commissarissen, die na het heengaan van de heren Bus en De Boer, de teugels van het bedrijf in handen hadden genomen. Een aan het slot van de bijeenkomst met 285 stemmen vóór, 136 stemmen tegen en 54 onthoudingen aangenomen motie, legt hiervan getuigenis af:

„De leden van de Coöperatieve Melkproductenfabriek „De Ommelanden” in vergadering bijeen in het Tehuis, [047] Lutkenieuwstraat te Groningen, op 21 april 1953, gehoord de besprekingen, concluderen, dat het bestuur en de commissarissen, niet meer het vertrouwen der leden hebben en gaan over tot de orde van de dag.”

En zo eindigde een vergadering waarin veel werd gesproken, maar waarin het gesprek tevergeefs gezocht moest worden. Het resultaat was slechts de registratie van een vertrouwenscrisis tussen bestuur en leden en de belichting van een stuk verenigingsdemocratie van povere inhoud en zeer geringe stabiliteit.

De volgende, nu wel rechtsgeldige vergadering van 9 mei 1953 bracht wel eenstemmigheid omtrent de naleving van de arbitrale uitspraak, maar de interne breuk tussen leden en bestuur werd niet geheeld. Integendeel, een stemming over de benoeming van een drietal bestuursleden en een commissaris continueerde de breuk in formele zin: voor alle functies werden de kandidaten van de oppositionele groep gekozen, zodat deze groep over een meerderheid in het bestuur kon beschikken.

De beide nog diezelfde dag gehouden bestuursvergaderingen weerspiegelden de situatie duidelijk: aanhangers en tegenstanders van de ex-directeur De Boer konden niet tot overeenstemming komen over het verder te volgen beleid en de positie van de voormalige directeur. De drie nieuwe bestuursleden eisten tenslotte het heengaan van de oude bestuursleden en commissarissen. Dezen antwoordden hierop met een besliste weigering. Zij weigerden eveneens tegen woensdagavond 13 mei een nieuwe bestuursvergadering uit te schrijven.

Toen zetten de nieuwe bestuursleden hun meerderheidsrechten om in de concrete daad, door gedrieën bijeen te komen, onderling [048] de bestuursfuncties te verdelen en op woensdagmiddag tezamen met de heer De Boer het privékantoor van de fabriek te bezetten. Door een aantal snel op elkaar volgende besluiten trachtte de nieuwe leiding zijn geforceerde positie te consolideren. Een incident ontstond, toen het nieuwe bestuur de telefoniste verzocht op het kantoor te komen. Zij weigerde aan dit verzoek te voldoen en sloot de telefooncentrale aan de binnenzijde af. De bestuursleden forceerden daarop de deur en ontnamen haar de sleutel.

De handelingen van de ex-directeur en de nieuwgekozen bestuursleden met de daaruit voortvloeiende gebeurtenissen in het bedrijf vormden voor de beheerder de heer Wierenga aanleiding, zich op 19 mei tot de President van de Arrondissementsrechtbank te Groningen te wenden, met het verzoek, zowel de heer De Boer als de drie nieuwe bestuursleden in kort geding te dagvaarden, wegens het onrechtmatig karakter van hun optreden.

Op de rechtzitting van 23 mei deed de rechter uitspraak in beide zaken. Uit de vonnissen bleek, dat de heer De Boer zich had te onthouden van elk verblijf op het terrein van „De Ommelanden” en van elk contact met leiding en personeel van het bedrijf, en dat het bestuursbesluit van 13 mei 1953, waarbij de waarnemend beheerder, de heer Wierenga, praktisch alle bevoegdheden werden ontnomen, voorlopig buiten effect gesteld en de tenuitvoerlegging daarvan geschorst zou worden. Aldus werden door rechterlijke uitspraak in de leiding van „De Ommelanden” de verhoudingen hersteld, zoals die zich na het ontslag van de heer De Boer op 17 april en de ledenvergadering van 9 mei hadden ontwikkeld.

[049] Kort gezegd: verhoudingen, die strijdig waren met elke gezonde vorm van democratie. Enerzijds een leiding, die juridisch gerechtigd was het beleid over het bedrijf te bepalen, maar met een onvoldoende vertrouwensbasis in de bij de coöperatie aangesloten leden, anderzijds een bestuursmeerderheid, die dit beleid niet wenste, maar aan wie door rechterlijk vonnis de mogelijkheid tot ombuiging daarvan was ontnomen, op grond van het feit, dat zij de daarbij geldende morele normen niet in acht wenste te nemen. Het was duidelijk, dat alleen een nieuwe ledenvergadering aan deze onhoudbare toestand een einde kon maken.

Wellicht vrezend, dat de vonnissen een deel van hun aanhang in een eventuele ledenvergadering van gedachten zouden doen veranderen, of in ieder geval om zich van een zo groot mogelijke meerderheid te verzekeren, begon de oppositionele groep door middel van circulaire voorlichting over het beleid aan „De Ommelanden” te geven. Deze droegen de ondertekening „Journalist”. In zijn eerste circulaire zegt deze scribent, dat hij door een commissie uit de overgrote meerderheid der leden was aangezocht de leveranciers van voorlichting over het bedrijf te dienen. Hij rechtvaardigt zijn anonimiteit met de veronderstelling, dat het de lezer in verband met de vonnissen tegen de heer De Boer en de nieuwe bestuursleden wel duidelijk zou zijn, waarom hij zijn naam niet bekend kon maken.

Over deze aangelegenheid knipte ik uit de kranten de volgende suggesties:

„.... Tot zover de circulaire, waarvan vooral de stijl wel verraadt, dat hier zeker geen goed journalist de [050] pen heeft gehanteerd. Een ieder kan zich helaas nog die naam aanmeten als hij dat wil. De heer De Boer bewees dat reeds, toen hij als „verslaggever” de laatst gehouden algemene vergadering van de fabriek bijwoonde. ...”
(Nieuwsblad v.h. Noorden).

„In het conflict binnen „De Ommelanden” is naast de heer F. de Boer een nieuwe journalist opgedoken. ...”
(Het Vrije Volk).

„.... Uit het feit, dat de man zijn naam niet durft te noemen, zijn voldoende conclusies te trekken. Bovendien verraadt de slordige taal en de stijl de schrijver. Het is niet de pen van een all round journalist, die het stuk neerschreef. Welke mogelijkheden er op dit gebied bestaan, bewijst wel het feit, dat zelfs de heer F. de Boer zich als „Journalist” toegang verschafte tot de ledenvergadering van „De Ommelanden” van zaterdag 9 mei. . . .”
(Nw. Prov. Gron. Crt.).

De strekking der circulaire was over het algemeen verdachtmakend en beledigend. Op 13 juni kwamen de leden van „De Ommelanden” opnieuw in vergadering bijeen en maakten in beginsel een einde aan de onhoudbare situatie in de vereniging, zoals die door de tegenstellingen in het bestuur en het college van commissarissen waren ontstaan. De homogeniteit in de genoemde colleges werd hersteld in die zin, dat alle ter vergadering benoemde bestuursfunctionarissen aan de zijde van de ex-directeur stonden. Over het verloop van de vergadering en de daarop genomen besluiten werd op een persconferentie bekend, dat het bestuur had besloten, zodra dit maar mogelijk was, de heer De Boer in zijn functie van directeur te herstellen.

[051] Die mogelijkheid kwam spoedig: op 30 juni maakte de waarnemend beheerder, de heer Wierenga, bekend, dat hij ontslag uit zijn functie zou vragen, zodra het bestuur hem decharge zou hebben verleend. Het bestuur voldeed aan die voorwaarde, en zo kon de heer De Boer weer aan het bedrijf worden verbonden, voorlopig echter niet als directeur, maar als waarnemend beheerder en algemeen adviseur. De ledenvergadering was slechts bevoegd hem weer in zijn directeursfunctie te herstellen. Dit gebeurde op 3 oktober met 74% van de uitgebrachte stemmen. Hij accepteerde deze benoeming in weerwil van het feit, dat het bestuur voornemens was, de arbitrale uitspraken na te leven, uitspraken waarvoor hij blijkens zijn vroeger gedane mededelingen nimmer medeverantwoordelijkheid wenste te dragen. De gezagscrisis was door de benoeming overwonnen en hergaf het bedrijf, althans naar de formele zijde gezien, de nodige stabiliteit.

Reeds enkele dagen eerder was tussen het bestuur van „De Ommelanden” en de ANAB overeenstemming bereikt over de afwikkeling van de pensioen kwestie, zodat gezegd kan worden, dat op 4 oktober 1953 de rust in en om „De Ommelanden” geheel was hersteld.

II *De arbeiders en het conflict*

IN GESPREK MET DE STAKERS „PLEZIER IN HET WERK”.

[052] **EEN STAKING IS EEN STRIJD** tussen mensen en wie zulk een strijd aan een onderzoek wil onderwerpen om licht te werpen op de achtergronden ervan, die kan niet volstaan met een uit papieren documenten opgebouwde beschrijving, zoals die in het vorige hoofdstuk is gegeven, maar die zal moeten trachten met de mensen die in het conflict „participeren”, in persoonlijk

contact te geraken. Immers een conflict is niet een keten van min of meer abstracte feiten, maar een sociaal fenomeen, waarin mensen of mensengroepen in een strijdsituatie tegenover elkaar moeten worden gezien.

In elke strijdsituatie is het van belang te weten, wat de strijdenden verdeeld houdt en wat daarvan de diepere oorzaken zijn. Nu kan men om een antwoord te vinden op de vraag naar de diepere oorzaken van het Ommelanden-conflict natuurlijk verwijzen naar wat de betrokken partijen daarover in woord of geschrift hadden mee te delen. Doet men dit bij voorbeeld ten aanzien van wat de ANAB als motief voor de staking opgaf, dan verkrijgt men stellig wel enig inzicht in de achtergronden, maar men vergeet daarbij zo gemakkelijk, dat het voor een stakingsleiding psychologisch gewenst en [053] praktisch noodzakelijk is, in een opsomming van geschilpunten met name die te vermelden, die zich als zodanig laten formuleren. Maar de als stakingseis formuleerbare geschilpunten laten veelal een aantal insufficiënties in een bedrijfssituatie onaangeroerd, die zich niet tot een gemakkelijk hanteerbare formule laten comprimeren.

Zo bijvoorbeeld de kwestie van het plezier in het werk. Het is moeilijk de noodzaak van de arbeidsvreugde als formele stakingseis te hanteren, terwijl in een bedrijf op dit terrein toch grote gebreken aanwezig kunnen zijn. In een dergelijk geval kan de methode van het interview enige hulp bieden om tot groter inzicht te komen. Hanteert men deze methode, dan blijkt bovendien, dat uit de gegeven antwoorden valt op te maken, dat een eventueel gebrek aan arbeidsvreugde een totaal verschillende individuele achtergrond kan bezitten. Men vergelijkte daarvoor eens de volgende antwoorden die verschillende arbeiders op een vraag met betrekking tot de arbeidsvreugde in het bedrijf gaven.

- „Ik vond het er niet prettig. Je voelde je nooit zeker en er waren veel onrechtvaardige dingen: b.v. het ontbreken van een pensioenregeling.”
- „Ik vond het niet prettig er te werken. Er was een jaagsysteem: de arbeiders waren bang voor de chefs, de chefs voor de bedrijfsleiders en de bedrijfsleiders voor de directeur.”
- „Ik vond het er niet prettig. Ik wilde eigenlijk onderwijzer worden.”
- „Je werkte er nooit met plezier. Het was altijd: „Is dei kerel d'r ook?”

Van de 25 arbeiders die geïnterviewd werden, [054] beantwoordden 14 de gestelde vraag negatief en 11 positief. Opvallend - of moeten we misschien zeggen: heel gewoon? - was, dat degenen die bij „De Ommelanden” geen plezier in hun werk vonden, dit meer of minder duidelijk konden motiveren, terwijl degenen die de vraag positief beantwoordden, daarvan meestal geen nadere verklaring wisten te geven.

Onderzoek van de negatieve antwoorden deed zien, dat de volgende factoren in hoofdzaak het antwoord bepaalden:

- 1) Een gevoel van onzekerheid tijdens het werk.

- 2) Onzekerheid omtrent het ontvangen van de uit de arbeidsverhouding voortvloeiende rechten.
- 3) Antipathie tegen de persoon van de directeur.
- 4) Slechte communicatie in de onderlinge relaties van leidinggevend en uitvoerend personeel.
- 5) Een zich in een bepaalde functie niet op zijn plaats voelen of verlangen naar ander-soortige arbeid.

Natuurlijk kan men bij de negatieve antwoorden spreken van meer of minder negatief, afhankelijk van de wijze waarop het antwoord werd toegelicht. De graduele verschillen lijken mij echter van weinig belang, omdat zij de hoofdtendens in de invloedsfactoren niet wijzigen. Belangrijker is op te merken, dat vrijwel allen, die zich in het bedrijf onzeker voelden, dit gevoel toeschreven aan het feit, dat de heer De Boer directeur was. Dat bij een aantal arbeiders, die de vraag positief beantwoordden het plezier in het werk getemperd bleek te worden door het directeurschap van de heer De Boer is een aanwijzing temeer voor de reële invloed van zijn persoon op de mate van arbeidsvreugde in het bedrijf.

[055] Hierboven werd de vraag gesteld, of het feit, dat de arbeiders die de vraag positief beantwoordden, daarvan geen nadere verklaring konden geven, wellicht als heel normaal moest worden beschouwd. Ik meen, dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord. De sociale voorzieningen bij „De Ommelanden” hadden, voor zover zij goed waren, niets spectaculairs en vormden daardoor blijkbaar geen reden om er iets naders over te zeggen. Misschien kan men het verschijnsel het best vergelijken met de klacht van veel vrouwen, dat hun echtgenoten alleen maar over de kwaliteiten van hun kookkunst spreken, als er iets is aangebrand.

PLEZIER IN HET STAKEN?

Een andere vraag waarop het antwoord niet uit de formuleerbare geschilpunten is af te leiden, is die naar het persoonlijke element in de stakingsdaad. Men moet, naar het mij voorkomt, bij de beweegredenen, die er voor een staking bestaan, onderscheid maken tussen formele en informele beweegredenen. Onder de eerste soort kan dan worden verstaan: de officiële motivering van de staking, zoals die door de leiding van de vakbond wordt gehanteerd en onder de tweede: de persoonlijke motieven of factoren uit de persoonlijke sfeer die de bereidheid tot staken beïnvloeden.

Evenals bij het plezier in het werk kunnen de persoonlijke motieven, die een werknemer heeft voor deelneming aan een staking, van totaal verschillend karakter zijn:

- „Ik weigerde om te werken, omdat ik geen onderkruiperswerk wilde doen.” [056]
- „Hier was eindelijk eens de kans om, „Feiko” (De Boer) er uit te krijgen.”
- „Ik wilde de staking niet breken door aan het werk te blijven.”
- „Zekerheid over je loon en pensioen is een belangrijke persoonlijke kwestie.”

Nu moet men bij het interpreteren van antwoorden op een vraag naar persoonlijke motieven bijzonder voorzichtig zijn, omdat de mogelijkheid van rationalisering der motieven voortdurend aanwezig is. Hiermee is bedoeld, de neiging bij de ondervraagde voor zijn houding een redelijk motief te construeren daar, waar die houding in wezen door niet onderkende of niet erkende drijfveren gedetermineerd is (waarbij doorgaans tevens sterke emoties in het spel zijn).

De mogelijkheid van rationalisering in het oog houdende, komt het mij voor, dat de volgende factoren voor de inhoud der antwoorden verantwoordelijk moeten worden gesteld:

- 1) Het onder invloed staan van de sociale groepscontrole.
- 2) Haatgevoelens jegens de directeur.
- 3) Persoonlijke belangen.
- 4) Solidariteit met de groep.

Meestal vormde niet één invloed of één motief de grondslag van het aan de stakingsdaad voorafgaande wilsbesluit, maar veeleer een combinatie van invloeden of motieven. Van zo'n motieven of invloedencomplex kan de formele beweegreden van de vakbond deel uit maken, maar noodzakelijk is dat niet. In vele gevallen kreeg ik zelfs de indruk, dat de formele beweegredenen slechts van secundaire betekenis zijn geweest voor het besluit [057] tot deelname aan de staking.

Blijkbaar vormden voor vele stakers de officiële eisen meer een gerede aanleiding tot staken dan het aanvaarde motief daarvoor. Deze laatste opmerking zou gemakkelijk de mening kunnen doen postvatten, dat de leden van de stakende vakbond niet zouden hebben ingestemd met de door de leiding geformuleerde eisen. Dit is echter geenszins het geval. Men kan veilig aannemen, dat alle stakers de insufficiënties in het bij „De Ommelanden” gevoerde beleid als redelijk officieel motief hebben aanvaard.

Maar dit houdt niet in, dat de officiële motivering ook functioneerde als een gewichtig bestanddeel van hun persoonlijke wilsgesteldheid, die de achtergrond vormde van hun stakingsdaad. Zoals de kleuren van een schilderij een eigen psychische functie schijnen te hebben en zelfstandig de motiefkeuze van de schilder begeleiden¹⁴, zo kan het in vele gevallen ook zijn met de verhouding tussen formele en informele beweegredenen bij een stakende arbeider. Het formele stakingsmotief kan in het complex van individuele gevoelens en de daarop werkende invloeden zijn geïntegreerd, maar noodzakelijk is zulks niet. Mijn indruk is, dat in vele gevallen persoonlijke gevoelens en de factoren die daarop invloed gehad hebben, zelfstandig leidinggevend zijn geweest bij de totstandkoming van het wilsbesluit, dat aan de stakingsdaad vooraf ging.

Onder de hierboven gegeven opsomming van invloedsfactoren bevindt zich een tweetal, dat nadere bespreking vergt, namelijk de invloed van de sociale controle en de solidariteit met de groep.

[058] Als men de sociale controle omschrijft als de dwingende invloed van groepsnormen op het gedrag en de houding van het individuele groepslid, dan springt de verwantschap van beide factoren onmiddellijk in het oog. Beide verschijnselen hebben namelijk de groepsgebondenheid als gemeenschappelijk substraat. Het is deze gebondenheid aan of door de groep, die zowel voor het antwoord van de arbeider, die zich solidair verklaart met zijn collega's als voor het antwoord van de arbeider, die zich onder de onbewuste invloed van groepsnormen solidair houdt, bepalend is. De groepsgebondenheid blijkt dus een zekere ambiguïteit te bezitten. Dat wil zeggen: de gebondenheid is op tweeërlei wijze te interpreteren. Welke interpretatiewijze men kiest is afhankelijk van de mate van persoonlijke vrijheid waarin en de graad van bewustheid waarmee de betrokkene zijn naar-de-groep-toegewend-zijn tot uitdrukking brengt.

Noch de mate van persoonlijke vrijheid, noch de graad van bewustheid echter zijn exact vast te stellen, zodat de onderscheiding tussen antwoorden, die door sociale controle bepaald zijn en de antwoorden, die een bewuste solidariteit met de groep uitdrukken, slechts een benadering van de werkelijkheid kan zijn. Vooral als men de mogelijkheid in aanmerking neemt, dat beide factoren gelijktijdig hun invloed kunnen hebben uitgeoefend: In dat geval functioneren

---

14 Van der Hoeven, P., Herman Kruidyder, Wending. Den Haag, jrg. 1949.

de onbewuste dwang der groepsnormen en de bewuste wil tot solidariteit als twee elkaar versterkende polen van de groepsgebondenheid.

Uiteraard oefent de sociale controle de sterkste invloed uit op degene, die reeds een keer met zijn sancties heeft kennis gemaakt. Een goed voorbeeld daarvan is het [059] antwoord van een ex-NSB-er, die zei: „Ik wilde niet de kans lopen, dat men van mij zei: „Jij bent in de bezettingstijd fout geweest, nu ben je weer fout.” Beschouwt men de tijdelijke internering van de betrokkene en de rechtspraak waarop deze internering berustte als de geïnstitutionaliseerde sancties van de sociale controle, dan ziet men aan dit voorbeeld hoe sterk onder omstandigheden de invloed van het groepsoordeel in houding en gedrag van de enkeling kunnen naderen. Ook de houding van de vrouwen van de stakers ten opzichte van de vraag, of hun echtgenoten al dan niet aan de staking zouden deelnemen, verraaft af en toe de invloed van groepsnormen, zodat in bepaalde gevallen kan worden gesproken van via de vrouw werkende, of toch op zijn minst via haar versterkte gevoelens van sociale gecontroleerdheid.

Een tweetal antwoorden moge dit illustreren:

- „Ik zat er wel over in, we hadden tenslotte vast werk, pas een nieuw huis en drie kinderen. Maar ik wilde niet, dat ik me zou moeten schamen, omdat mijn man onderkruiper zou zijn.”
- „Ik vond het niets leuk. Ik vond alles zo vreemd, want je had zoiets nog nooit meegeemaakt. Maar ze deden het allemaal, dus je moest toch wel.”

In dit verband is het opmerkelijk, dat van sociale controle door de buurtgemeenschap waarin de stakers woonden niet of nauwelijks sprake is geweest. Van de 25 ondervraagde stakers gaven er 15 te kennen, over de staking met de burens geen contact te hebben gehad, 7 antwoordden, dat de burens instemden met het standpunt van de stakers en 2 stakers hadden burens, die tegenstanders waren van de staking.

[060] Dat het aantal stakers, dat geen contact met de burens had gehad, zo groot was, moet naar mijn mening enerzijds worden toegeschreven aan het feit, dat in het algemeen het contact tussen buurtbewoners in een stad veel geringer is dan op het platteland, maar anderzijds is ook het feit, dat de tijdruimte tussen het tijdstip waarop de vergadering, die tot staken besloot, plaats vond en het uitbreken van de staking, zo klein was, dat van een beïnvloeding vooraf nauwelijks sprake kon zijn, een factor van betekenis geweest. Men kan zich echter indenken, dat een stakende arbeider die reeds enige tijd gestaakt heeft, door burens tot andere gedachten wordt gebracht.

Bij het Ommelandenconflict heeft dit echter sporadisch plaats gevonden. Het wil mij voorkomen, dat de sterke financiële positie van de ANAB hier een belangrijke rem op de afvalligheid is geweest. Immers de stakers kregen van de bond gedurende het gehele conflict hun volle loon uitgekeerd en bleven volledig profiteren van de bestaande sociale voorzieningen, zodat de voor sociale controle bij uitstek gunstige conditie van een verslechterde financiële positie van de betrokkenen, ontbrak.

„HOMO LUDENS”.

Het was over het algemeen niet gemakkelijk met de stakers een gesprek over het posten en volgen te voeren. Onbegrijpelijk is dit niet. Het posten voor de fabriek, voor de woningen van onderkruipers en werkwilligen of voor „besmette” bedrijven en het volgen van onderkruipers en werkwilligen in auto's of per fiets, is een zaak, [061] waarbij het moeilijk schijnt te zijn „de handen schoon te houden”. Hoewel sommige luchthartige naturen met een zeker gemak hun belevenissen en eventuele „heldendaden” vertelden, werd door velen met een afwerende

beweging of een veelbetekenend lachje op een desbetreffende vraag gereageerd. Het bleek mij tijdens de gesprekken voortdurend, dat de meeste stakers met de morele rechtvaardiging van het de ander te willen beletten te werken, waar hij of zij dit verkiest, in wezen geen raad weten.

Zij voelen ongetwijfeld, dat er in de post- en volgmethode immorele elementen schuilen, vooral als men die bespreekt vanuit het standpunt van de individuele werkwillige en diens persoonlijke recht op arbeidsvrijheid. Werden de morele problemen in verband gebracht met de groep van onderkruipers als onpersoonlijk collectivum, dan was de morele reserve aanmerkelijk geringer. Het schijnt dat dán het hinderen en volgen van een onderkruiper veel meer wordt gevoeld als het met sancties straffen van het onderkruipen als vorm van klasseverraad. De ernstiger figuren zwegen, vermoedelijk mede uit tactische motieven - „Feind hört mit” -, liever over deze kwesties. Een van hen drukte dit uit door te zeggen: „Daarover blijft mijn boekje gesloten. Volgens de onderkruipers sta ik echter als numero twee op de lijst van „raddraaiers” genoteerd”.

De algemene indruk die ik heb gekregen is, dat de stakers hoewel zij zich wel bewust waren van de onderliggende zedelijke problemen, zich toch in de praktijk lieten meeslepen door het spelelement, dat in de posten volgmethode besloten ligt. De hele organisatorische [062] opzet van deze methode draagt tot dit spelkarakter bij. Er is een in een hotel gevestigd hoofdkwartier, waar de leiders hun „bevelen” geven. De bond heeft eigen auto's of chartert die zo nodig.

Er is een „stadsrecherche”, die de gangen van onderkruipers en werkwilligen nagaat en rapporteert aan het hoofdkwartier, als blijkt dat er bepaalde personen of bedrijven zijn, die diensten aan „De Ommelanden” willen verlenen. De posters aan de fabriekspoort moeten van uur tot uur de binnenkomende en uitgaande werkwilligen noteren en van onbekenden in hun postersrapport een signalement geven enz. Kortom: de organisatie van een staking heeft iets van een Paul Vlaanderen-sfeer om zich heen, die prikkelt en fascineert, vooral ook doordat het „stakingsbedrijf” een continu-bedrijf is, dat 's nachts even goed werkt als overdag.

Het wil mij voorkomen, dat er een parallel te trekken valt tussen de staker en de verstokte minnaar van detective-verhalen. Van der Leeuw geeft in een artikel: „Het detective-verhaal als spiegel van deze tijd”¹⁵ een uiteenzetting van de psychische behoeften waaraan de schrijver van detective-verhalen bij de lezer appelleert. Hij beschrijft daarin drie hoofdmomenten:

- a) de identificatie met de listige,
- b) de mogelijkheid van puzzelen (sportief element),
- c) de behoefte aan sensatie.

Welnu in de post- en volgmethode kan de staker alle boven genoemde behoeften bevredigen. Het opsporen van de woonadressen van de onderkruipers vereist een goede speurzinnigheid en listige observatie. Het gissen naar en het uitvissen van de bedoelingen van de directeur en de [063] „gezagsgetrouwe” employé's beantwoordt aan de behoefte tot het oplossen van ingewikkelde puzzels. Een nachtelijke tocht naar Achterkarspelen, waar een grote massa mensen op de been is om onderkruipers met stenen te (laten) bekogelen, voldoet aan de behoefte aan sensatie.

Dat de stakers zich van de detective-sfeer rond de staking bewust waren, getuigen de bijnamen, die sommige werkwilligen kregen. Een werkwillige noemde men naar de figuur uit een dagbladstrip: „Panda”, een bedrijfschef heette om zijn geheimzinnige controle-methodes „Scotland-Yard”. Op een gegeven ogenblik verscheen in de dagbladen zelfs het bericht, dat

---

15 Van der Leeuw, G., Levensvormen. Amsterdam, 1948.

een werkwillige zich om niet herkend te worden, gemaskerd naar de fabriek had begeven. Het bericht is nooit bevestigd ....

Ook de directeur van „De Ommelanden” heeft aan het detectieospel een psychologisch ingrediënt toegevoegd, namelijk het ingrediënt van de karaktertekening. Van der Leeuw zegt in zijn aangehaald artikel over dit element het volgende:

„Allerlei dingen komen in het verhaal, die met de ontdekking der misdaad niet te maken hebben, maar onmisbaar zijn voor de karaktertekening. Zo wordt aandacht besteed aan de psychologie van de speurder, wiens levensideaal is, na zijn ontslag rozen te gaan kweken of die in zijn vrije tijd Bach speelt en eerste drukken verzamelt.” De heer De Boer nu, laat de in hoofdstuk 1 genoemde anonieme „journalist” op zekere dag meedelen, dat hij (De Boer) na zijn ontslag nimmer weer opnieuw enigerlei functie in het bedrijf zal aanvaarden, omdat hij zich geheel aan zijn liefhebberijen wil wijden: muziek en wiskunde ....

[064] Kort gekarakteriseerd was de staking als psychologische situatie voor de meeste stakers een spelsituatie, waarin óf het gezelligheidselement óf het sportieve element van het detectieospel overwoog:

- „Ik ging veel mee met volgauto’s om wat benzine te „verknappen.” ”
- „Ik zat in de stadsrecherche. Ik beschouwde het als een sport dat werk te doen.”
- „Het posten was een gezellige tijd. De een had een gitaar, de ander een mondharmonica. We legden af en toe een kaartje. Dan kwam die eens met een pakje sigaretten en dan die.”

STAKERS EN STAKERSLEIDING

Een staking is voor een vakbond in twee opzichten een vuurproef, want naar buiten zal moeten kunnen worden aangetoond, dat het met de staking beoogde doel kan worden verwezenlijkt en naar binnen zal de solidariteit tussen leiding en leden bewaard moeten blijven. Zo ooit, dan staat tijdens een staking het beleid van de leiding voortdurend in het kritische zoeklicht van de leden, althans van die leden, die bij de staking betrokken zijn. Het vertrouwen in de leiding kan gemakkelijk in een crisis komen te verkeren, als het moreel van de stakers door de een of andere, soms zelfs onbelangrijk schijnende oorzaak wordt aangetast.

Zo verzwakte tijdens het Ommelanden-conflict het vertrouwen van de leden in de leiding bijvoorbeeld merkbaar op het moment dat de stakingsleider Van der Ploeg in de buurt van de, fabriekspoort een oude autobus als onderkomen liet [065] plaatsen om de posters tegen weer en wind te beschermen. Vele stakers zagen in het gebaar echter een aanwijzing, dat de ANAB van plan was hen op een langdurige staking voor te bereiden.

Toch is van een discrepantie van enige betekenis, althans van crisis-veroorzakend karakter, tussen de opvattingen van leiders en leden van de ANAB in het algemeen geen sprake geweest. De oorzaak van dit verschijnsel moet, dunkt mij, worden toegeschreven, aan het feit, dat de stakingsleiding de stakers regelmatig in voorlichtingsvergaderingen bijeen riep om haar beleid en de stand van zaken in het conflict toe te lichten. Persoonlijk heb ik kunnen constateren, dat dit zeer uitvoerig en met grote openhartigheid geschiedde. Het is dan ook mijn indruk, dat in het algemeen de democratie in de stakersvergaderingen behoorlijk functioneerde.

Natuurlijk berust de verenigingsdemocratie evenals de parlementaire democratie voor een deel op het vertrouwen, dat de leden in de leiding stellen. Daar nu eenmaal niet alle handelin-

gen van een verantwoordelijke leiding gecontroleerd kunnen worden, is dit element van vertrouwen van het allergrootste belang. Als ik mij niet vergis, is het vooral één factor geweest, die dit vertrouwen voortdurend in stand hield, namelijk het feit, dat de stakingsleiding bij dag en nacht in touw was om de staking tot een zo gunstig mogelijk einde te brengen. Ik geloof, dat het psychologisch gezien voor een stakingsleider van het grootste belang is, dat hij de betrokken arbeiders metterdaad duidelijk maakt, dat hij tegen lang en hard werken niet opziet. Kan hij dit waar maken - en de ANAB-leiders konden dat -, dan zijn de arbeiders [066] bereid hem te volgen, ook als er reële of vermeende fouten worden gemaakt. De gezindheid bij de arbeiders: „hij rijdt in een auto, maar hij verdient het ook, want hij werkt er hard voor”, is een factor van zeer grote sociaal-psychologische betekenis, ook al erkent men, dat er achter deze gezindheid nog al eens wat sentimenteel pathos steekt.

Er is natuurlijk een afstand tussen de stakers en de stakingsleider door het verschil in status. De auto, de diplomatas, de mappen, het (door de week althans) betere pak en de wijze waarop hij de stakers en zij hem aanspreken, zijn er de uiterlijke symbolen van. Maar de bestaande afstand heeft niets kunstmatigs en wordt als een natuurlijke aanvaard, zolang de stakingsleider de hem opgedragen arbeid met de volle inzet van zijn geestelijke en lichamelijke krachten uitvoert. De aanvaarding kan zelfs tot verering uitgroeien als hij zijn werk bovendien verricht met intelligentie en met opoffering van veel nachtrust en de gezelligheid van het eigen gezin. Vooral de opoffering van het laatste doet bij de stakers gemakkelijk een soort veredering ontstaan, waardoor de figuur van de stakingsleider charismatische trekken krijgt. Niet voor niets, hoewel wellicht ook door het feit dat hij op de meest onverwachte momenten ergens aan het „stakingsfront” opdook, kreeg de stakingsleider Van der Ploeg de bijnaam „Messias”.

DE STAKERS DOOR POLITIEK EN LECTUUR BEINVLOED?

Hoewel in ons land tussen de vakorganisaties en de politieke partijen geen onderlinge organisatorische binding [067] bestaat, kan men toch wel zeggen dat de meeste vakorganisaties een zekere affiniteit tot een bepaalde partij bezitten. Ten gevolge hiervan, maar ook als gevolg van de voortdurend toenemende verstrengeling van politieke en sociaal-economische problemen, is men bij het uitbreken van een staking spoedig geneigd te denken aan een vorm van politieke actie. Is er inderdaad sprake van zo'n politieke actie, dan speelt in de meeste gevallen de pers in zekere mate een rol bij de opinievorming. Hoe moet men de staking bij „De Ommelanden” in dit verband beoordelen?

Naar de mening van de directeur van „De Ommelanden” was de staking opgezet met politieke oogmerken (poging tot nationalisatie van de zuivelindustrie) en werd zij in feite gedragen door een groep van oud EVC-ers, communisten dus. De mening is naar ik meen interessant genoeg, om er enige aandacht aan te besteden, want er ligt de gedachte aan ten grondslag, dat de eisen van de stakers en bijgevolg deelname aan de staking zelf een product van rechtstreekse politieke beïnvloeding zouden zijn geweest en dat de stakers zoal niet tot de communisten, dan toch tot de uiterst links georiënteerde elementen zouden moeten worden gerekend.

Vraag: vindt zo'n mening steun in de feiten of moet men bij het beoordelen van zulk een mening rekening houden met de mogelijkheid dat zij is bedoeld als psychologisch propagandamiddel ten opzichte van de groep (boeren) waarvoor zij werd uitgesproken? Ik ben geneigd dit laatste te veronderstellen.

Uit de antwoorden op een vraag naar hun politieke voorkeur bleek dat van de 25 ondervraagde stakers er [068] 18 voorkeur hadden voor de P.v.d.A., 1 voor de K.V.P. 1 voor de Christelijke Volkspartij, 1 voor de C.P.N., terwijl 4 geen mening hadden of die niet kenbaar maakten. Dit is uiteraard geen verrassende uitslag. Men mag immers in het algemeen verwachten, dat wie zich bij een socialistische vakorganisatie aansluit, op politiek terrein ook de partij zal kiezen, die socialistische opvattingen tracht te verwezenlijken. Opmerkelijk is evenwel dat van de 18 stakers, wier voorkeur uitging naar de P.v.d.A., er slechts 1 lid was van deze partij. Uit de antwoorden op de vraag welk dagblad werd gelezen, bleek dat van de 25 ondervraagden er slechts 10 Het Vrije Volk lazen, waarvan 2 in combinatie met het Nieuwsblad van het Noorden (neutraal). 8 ondervraagden lazen het Nieuwsblad van het Noorden alléén, 1 de Nieuwe Provinciale Groninger Courant (prot. chr.), 1 de Volkskrant gecombineerd met Ons Noorden (R.K.), 1 De Waarheid en 4 lazen verschillende bladen maar hadden geen abonnement daarop. Naast hun dagbladen bleken de stakers, zoals zij het zelf uitdrukten, regionale romans, „romannetjes”, „stukjes”, boeken over de natuur, „prulboeken” of „Het Panorama” te lezen.

De conclusie die men uit bovenstaande gegevens kan trekken is, dat zij nauwelijks ruimte laten voor de opvatting, dat van een bijzondere invloed van de politieke overtuiging op het besluit tot deelname aan de staking zou moeten worden gesproken. Wel mag men dunkt mij aannemen, dat van de politieke oriëntering een algemene invloed is uitgegaan op het besluit tot deelname aan de staking, maar deze invloed is dan als het ware „congruent” [069] aan die van de z.g. formele beweegredenen. Immers deze formele beweegredenen kan men tenslotte zien als te liggen in het verlengde van de socialistische beginselen van de betrokken vakbond. Als er dus sprake is geweest van invloed van politieke beginselen, dan moet men dus zeggen, dat deze al in de formele beweegredenen was verdisconteerd.

Ook de gegevens omtrent de lectuur van de stakers bieden geen houvast voor de conclusie, dat deze lectuur de stakers zou hebben beïnvloed, althans hun denken zou hebben geradicaliseerd of hen ook maar als het ware zou hebben gepraedisponneerd, de rol van staker te vervullen.

Was de staking een stunt van oud-EVC-ers? Uit de antwoorden op de vraag naar de politieke voorkeur blijkt duidelijk een tendens in de richting van de P.v.d.A. Van elke tendens geldt evenwel, dat het is: een „Hinweis”, geen: „Beweis”. Het bewijs is echter eveneens te leveren. De ANAB gaf mij namelijk volledige inzage in zijn centrale ledenregister. Op de persoonskaarten van dit register komt naast de normale gegevens ook een aantekening voor omtrent de herkomst van de leden met betrekking tot een eventueel vroeger lidmaatschap van andere vakbonden. Bij een systematisch onderzoek van de kaarten van de leden, die op „De Ommelanden” werkten, is mij gebleken, dat slechts 5 van de 195 stakers vroeger lid waren geweest van de EVC. Dit is dus ruim 2,5% van het totaal, zodat communistische invloed op het uitbreken van de staking, i.c. op het besluit tot deelname aan de staking, uitgesloten moet worden geacht, althans niet aantoonbaar is.

IN GESPREK MET DE WERKWILLIGEN

ONDERSCHIEDING NAAR ACHTERGROND

[070] Opzettelijk heb ik in deze studie de werkwillige arbeiders onderscheiden in de groep die reeds voor 21 augustus 1952 aan „De Ommelanden” werkzaam was en de groep die daarna bij het bedrijf in dienst trad. De eersten heb ik aangeduid als werkwilligen en de laatsten als onderkruipers. Dit in tegenstelling tot de stakers en de stakingsleiding, die beide groepen met het woord onderkruiper aanduiden. De tegenstelling vindt hierin zijn oorzaak, dat ik meen, dat het verschil maakt, of iemand in een bedrijf waar een staking uitbreekt blijft werken, dan wel er gaat werken, terwijl hij niet aan het bedrijf verbonden was.

In het eerste geval mag men aannemen, dat de kennis van de betrokkene omtrent de aan het bedrijf gangbare verhoudingen en toestanden zodanig is, dat hij onder meer op grond van die kennis tot een meer of minder redelijk gefundeerd besluit komt, al dan niet aan de staking deel te nemen. In het tweede geval ontbreekt deze kennis veelal en is het redelijk te achten, dat de stakende arbeiders van de betrokkene in zekere zin eisen, dat hij althans met grote morele reserves staat tegenover dienstneming bij een bedrijf waar gestaakt wordt. Neemt de betreffende arbeider deze reserves niet in acht, dan is het begrijpelijk, dat zo iemand met de weinig vleierende naam „onderkruiper” wordt betiteld.¹⁶

Van de werkwillige die op het [071] bedrijf blijft werken, kan gezegd worden, dat hij er voor terugdeinst mede te werken aan het veroorzaken van een breuk in de normale verhouding tussen werkgever en werknemer. De „onderkruiper” echter tracht deze breuk ten eigen bate aan te wenden. Bij hem treedt het persoonlijk belang zozeer op de voorgrond, dat de stakers zijn houding moeilijk anders kunnen zien dan als een soort van parasiteren op de conflictsituatie.

De stakers willen de wond die door de staking in de normale verhoudingen is geslagen als het ware eerst zuiveren van bacteriën, om er dan zo snel mogelijk een pleister op te plakken, terwijl de „onderkruipers” zichzelf nog vóór de desinfectie als pleister op de wonde aanbieden, althans als zodanig dienstwillen doen. Dit kan van de andere groep werkwilligen niet gezegd worden. Toch blijkt de onderscheiding tussen werkwilligen en „onderkruipers” in de praktijk van een staking niet te functioneren. De stakers gaan er namelijk van uit, dat wie niet meestaakt een onderkruiper is. Ik heb de indruk, dat zij het niet meedoen aan de staking van bedrijfsgenoten en het helpen breken van de staking door werkwilligen-vanbuiten-af [072] voelen als een bewust of onbewust verbreken van de classesolidariteit. Dat werkwilligen en onderkruipers dit kunnen doen vanuit een verschillende „achtergrond” is voor een staker niet relevant. In de praktijk blijkt nu eenmaal „het feit dat” belangrijker te zijn dan „de reden waarom”.

---

16 Hoezeer het woord onderkruiper een aanduiding voor een zeer laag geacht individu is, springt duidelijk in het oog als men nagaat, welke nevenbetekenis het Franse, Engelse, Spaanse en Zweedse equivalent van deze benaming heeft.

Frans: jaune (woord uit de dieventaal), renard: vos, slimmerik. Het Frans kent ook de uitdrukking: se confessev au renard, hetgeen betekent: bij de duivel te biecht gaan.

Engels: scab (boef), blackleg (bedrieger, oplichter).

Het Spaanse esquiroel heeft ook de betekenis van eekhoorn. Van dit dier is bekend, dat het geen vechter is en zich het liefst voor zijn vijanden schuil houdt, vandaar de vele nesten die het maakt.

Het Zweeds kent twee equivalenten: fuskaye en bónhas, die beiden knoeier en beunhaas betekenen.

MOTIEVEN VAN WERKWILLIGHEID.

Ontleding van de door 11 werkwilligen gegeven antwoorden op de vraag: „Waarom deed U eigenlijk niet mee aan de staking?“, bracht aan het licht, dat de volgende motieven en factoren in hoofdzaak verantwoordelijk moesten worden gesteld voor hun afwijzende houding tegenover de staking:

- 1) verenigingsdiscipline,
- 2) afkeer van „opstandigheid”,
- 3) de bijzondere positie in het bedrijf,
- 4) onwetendheid omtrent het op handen zijn van de staking, met als gevolg een gevoel van door de stakers gepasseerd te zijn.

De vraag: „Waarom deed U eigenlijk niet mee aan de staking?” is te beschouwen als het negatieve equivalent van de tot de stakers gerichte vraag: „Wat was voor U persoonlijk de reden om aan de staking mee te doen?” In mijn beschouwing over de op deze laatste vraag gegeven antwoorden, gaf ik als een der invloedsfactoren aan: de solidariteit met de groep (i.c. de vakbond), gezien als component of als interpretatiemogelijkheid van de groepsgebondenheid. De vraag die nu rijst is: moet het verschijnsel, dat de werkwilligen het standpunt [073] van hun vakbond volgden, dan niet eveneens worden gezien als een vorm van groepsolidariteit?

Ik meen van niet, omdat bij de werkwilligen de besluitvorming op geheel andere basis heeft plaats gevonden dan bij de stakers. Bij de laatsten werd in een tweetal vergaderingen met ruimschootse mogelijkheid tot gedachtenwisseling het besluit tot staken genomen. Bij de werkwilligen evenwel moest, omdat de staking de meesten overrompelde, de persoonlijke beslissing in feite worden genomen op de basis van een door de afdelingssecretaris van de NCLB telefonisch bij een te Groningen gestationeerd H.B.-lid van deze bond ingewonnen advies. Zonder in de gelegenheid te zijn geweest, het geheel van argumenten pro en contra, en van persoonlijk voor- en nadeel te overwegen, werd van hen een acute beslissing verwacht. In een dergelijke situatie kan moeilijk worden verwacht, dat een betrokken arbeider anders zal reageren dan met: „Wat zegt de bond er van?”

In de situatie waarin een mogelijkheid tot gedachtenordening bijkans ontbreekt, vindt dan overdracht van persoonlijke verantwoordelijkheid plaats op diegenen, die als „pressure-group” toonaangevend zijn, want beschikkend over de meeste informatie, nl. de leiding van de vakbond waarin men zijn vertrouwen heeft gesteld. Overdracht van verantwoordelijkheid, die in de praktijk als groepsdiscipline functioneert.

Indien Haveman gelijk heeft, als hij zegt, dat de arbeiders hun vakbond meer en meer als een verzekeringsinstituut gaan beschouwen in plaats van als een strijdorganisatie op ideële grondslag¹⁷ dan moet deze overdracht [074] van verantwoordelijkheid waarschijnlijk worden gezien als een verschijnsel, dat in beginsel reeds besloten ligt in het feit van het lidmaatschap van de bond als zodanig, maar dat bij het nemen van een concrete beslissing als het ware manifest wordt.

Zo gesteld, zou men in het hier besproken geval de groepsdiscipline dus moeten zien als de resultante van twee componenten, namelijk:

- 1) gebrek aan informatie omtrent het op handen zijn van de staking en de motivering daarvan;
- 2) een door het lidmaatschap van de vakbond reeds in beginsel overgedragen verantwoordelijkheid.

---

¹⁷ Vgl.: Haveman, J.: De ongeschoolde arbeider. Assen, 1952, bl. 41.

Hoe dit ook zij, de in de aanvang genoemde factoren 1 en 4 zijn nauwelijks los van elkaar te zien, met dien verstande, dat de gebrekkige informatie niet alleen de overdracht van verantwoordelijkheid stimuleerde, maar bovendien, zoals ik reeds opmerkte, een gevoel van door de stakers gepasseerd te zijn teweegbracht. Er ontstond zodoende bij vele werkwilligen een houding in de geest van „Niet samen praten? Dan ook niet samen staken!”

Gekwetste gevoelens van persoonlijke eigenwaarde en van gelijkwaardigheid als representanten van de ene vakbond ten opzichte van die van andere vakbonden, gingen zowel de werkwilligen als de leiders van de hen steunende vakbond (NCLB) beheersen. Al dan niet meedoen aan de staking werd voor een belangrijk deel een prestigekwestie.

Als men vraagt naar de oorzaken van de lange duur van het conflict, dan geloof ik, dat hier een van de belangrijkste moet worden gezocht. Natuurlijk motiveerde de NCLB zijn afwijzende houding door te stellen, dat [075] de ANAB zich niet had gehouden aan die zinsneden uit het reglement van samenwerking van de vakbonden, die voorafgaand overleg tussen de partners voorschrijven. Deze motivering lijkt mij echter in hoofdzaak van formele betekenis te zijn. In wezen was het niet de overtreden formule, die de afstand tussen de vakbonden schiep, maar waren het veeleer de gevoelens die ik boven omschreef.

Kan men van deze gevoelens zeggen, dat zij in bepaalde situaties bij ieder mens een rol kunnen spelen, anders ligt dit m.i. bij de „afkeer van opstandigheid”. De werkwillige die deze afkeer verantwoordelijk stelde voor zijn afwijzende houding t.o.v. de staking, „omdat staking altijd aan communisme en revolutie doet denken”, stelde daarmee in feite een complex van levensbeschouwelijke, politieke en tenslotte opvoedkundige factoren in het licht, die van veel meer bijzondere betekenis kunnen worden geacht. De toevoeging: „Ik ben gereformeerd” geeft dit aan. Het is alsof de betrokkene daarmee heeft willen duidelijk maken, dat van hem op grond van zijn godsdienstige overtuiging, die een bepaalde opvatting over de gezagsverhouding impliceert, niet anders was te verwachten, dan dat hij de staking afwees.

Een andere werkwillige uit de gereformeerde kring sprak deze opvatting uit, toen ik hem de vraag stelde: „Als uw bond nu eens wel gestaakt had, had U dan meegedaan?” Zijn antwoord luidde: „Nou, misschien wel niet. Ik vind namelijk dat onze bond in bepaalde opzichten te veel naar links gaat. Bij voorbeeld met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Daarvan vind ik, dat het er op uitdraait, dat de arbeiders op de stoel van de directeur willen gaan zitten en dat kan niet: [076] er moet verschil blijven, de bijbel zegt, dat er heer en knecht zijn. En de knecht is de heer onderdanigheid verschuldigd.”

Men kan over deze opvatting zo denken als men wil, maar erkend dient te worden, dat wie de verhouding van werkgever en werknemer in het licht van de bijbel op deze wijze heeft leren interpreteren, altijd grote moeite zal hebben aan een staking deel te nemen, ook al zou vast staan, dat de voor zulk een staking aangevoerde motieven redelijk en billijk zijn. Opvattingen in de jeugd door opvoeding verkregen, wijzigen zich slechts zeer langzaam of in het geheel niet. Prakkes onderzoek naar de rol van de pers in de z.g. „mind changing” laat zien, hoe zelfs bij mensen uit de politiek leidinggevende laag van ons volk, mensen dus bij wie men een grote mate van zelfstandigheid zou mogen veronderstellen ten aanzien van de wijze waarop zij hun opinies vormen, veranderingen in hun opvattingen zich slechts zeer langzaam, op ondergeschikte punten, of in het geheel niet voltrekken, omdat hun denken blijkbaar blijvend is beïnvloed door het in het ouderlijk huis gelegde, door levens- en wereldbeschouwing bepaalde fundament.

In een beschouwing over werkwillemotieven mag naar het mij voorkomt, een bespreking van de factor die ik noemde „de bijzondere positie in het bedrijf” eigenlijk niet ontbreken. Met deze factor bedoelde ik de bijzondere positie van die employés in het bedrijf, die deel uitmaakten van de bedrijfsleiding, hetzij in een hogere, hetzij in een lagere functie. De positie van deze functionarissen was echter niet alleen een oorzaak van werkwillem, maar vormde bovendien voor de objectieve [077] waarnemer een zodanige toetssteen voor het bedrijfsorganisatorische beleid van de directeur van „De Ommelanden”, dat mij een bespreking daarvan juist voorkomt in hoofdstuk III: De Boer, maar óók de boeren! De lezer zij daarheen dan ook verwezen.

POSTEN EN VOLGEN ALS SOCIAAL CONTROLEMIDDEL.

Posten en volgen zijn handelingen van stakers, die al aan een staking zijn verbonden, zolang men van dit collectieve dwangmiddel van werknemers tegenover hun werkgevers kan spreken. Men verstaat er onder: het opwachten van werkwillem aan de fabriekspoort en het hen volgen op weg van huis naar de fabriek of omgekeerd met de bedoeling door intimidatie of overreding de betrokkenen (alsnog) tot staken te bewegen. Soms gaat een en ander gepaard met meer of minder ernstige handtastelijkheden, maar noodzakelijk is zulks niet. Ook tijdens het Ommelanden-conflict hebben de stakers de post- en volgmethode toegepast.

Gaat men af op wat de ondervraagde werkwillem over het optreden van stakers bij het posten en volgen vertelden, dan is het beeld dat men krijgt van deze activiteiten heel wat minder dramatisch dan dat wat de heer De Boer in zijn nota aan de arbitragecommissie daarvan geeft. Zeker, er is geïntimideerd en er is geweld gepleegd, maar er is mij in de gesprekken met de werkwillem niet gebleken, dat een en ander een zodanige vorm en omvang heeft aangenomen, dat daardoor een grote verbittering onder de niet-stakende arbeiders zou zijn ontstaan. Veeleer verried de toon waarop deze kwesties door hen [078] werden besproken, dat zij evenzeer als de stakers, de post- en volgmethode als een min of meer sportieve aangelegenheid accepteerden, zij het dan dat zij hun antwoord af en toe aanvulden met een kleinerende opmerking over het nut en het resultaat van sommige activiteiten van de stakers.

Dit neemt echter niet weg, dat het feit, dat de ene groep arbeiders een andere groep door intimidatie en achtervolging tracht te beletten haar werkzaamheden te doen, op zich zelf een van de tragische elementen in een arbeidsconflict vormt. Ik weet wel, dat de leiding van de ANAB het posten en volgen van werkwillem behalve als controlemiddel en moreel pressiemiddel óók zag als een methode om de stakers gedurende het conflict een bezigheid te verschaffen, met het doel het groepsmoreel hoog te houden, maar dat neemt niet weg, dat de activiteiten van posters en volgers - althans in beginsel - een terreurelement in zich dragen, dat niet alleen de werkwillem, maar ook de stakers zelf prikkelt tot handelingen, die de meesten onder hen in normale omstandigheden doorgaans niet voor hun rekening zouden nemen.

Het groepsmoreel hoog houden is dan ook geheel iets anders dan de groepsmoraal hoog houden. Het is namelijk een onmiskenbaar feit, dat stakers zich met betrekking tot de vrijheid van hen, die op het bedrijf waarin gestaakt wordt willen blijven of willen gaan werken en de vrijheid van hen, die aan dat bedrijf bepaalde diensten willen of beroepshalve moeten verlenen, veel minder beperkingen opleggen, dan zij in normale omstandigheden zouden doen. Bij de beoordeling van dit verschijnsel dient men er zich van bewust te zijn, [079] dat hier een dubbele zedelijke problematiek aanwezig is: enerzijds is een stakende arbeider er zich van bewust, dat ook werkwillem en „onderkruipers” het recht hebben t.a.v. een staking naar eigen geweten te oordelen en te handelen, anderzijds valt het hem echter moeilijk, te moeten accep-

teren, dat zijn mede-arbeider en hijzelf door de werkwillegheid van anderen worden gedwarsboemd in hun poging om door staking betere voorzieningen aan het betrokken bedrijf tot stand te brengen. Dit grieft hem onder omstandigheden zozeer, dat het als verraad aan eigen klasse wordt gevoeld. Dit behoeft geen klassebesef te zijn, maar kan ook, en vermoedelijk veel vaker alleen maar een gevoel van klassesolidariteit demonstreren.

Het zou mij niet verwonderen, dat in het geval waarin een arbeider de handelingen van een mede-arbeider als verraad beschouwt, zijn zienswijze veeleer voortkomt uit dit klassegevoel dan uit het klassebesef. Zijn conclusie ligt inmiddels voor de hand: wie verraad pleegt, moet als „verrader” worden behandeld! Dat wil zeggen: de verrader moet (gedeeltelijk) van zijn vrijheid worden beroofd, namelijk de vrijheid, om ongehinderd te werken waar en wanneer hij dat wil.

Hoezeer deze houding psychologisch ook verklaarbaar is en een zekere „immanente” morele rechtvaardiging er daarom niet aan te ontzeggen valt, zij wekt reacties op, die eveneens verklaarbaar en evenzeer tot op zekere hoogte zedelijk te rechtvaardigen zijn. Immers óók de „onderkruiper” heeft zijn zedelijk gelijk. Bovendien staat hij ten opzichte van zijn vrijheid om op een bedrijf waar gestaakt wordt te gaan werken formeel-juridisch veel sterker, dan [080] de staker ten aanzien van het recht hem dit te mogen beletten!

De vraag die hier echter rijst is, of wat als een tragisch element in de onderlinge verhoudingen in de arbeiderswereld moet worden aangemerkt, in de praktijk door de betrokkenen ook als zodanig wordt beleefd. Wat door een buitenstaander misschien objectief-tragisch kan worden gevonden, behoeft nog niet tragisch in subjectieve zin te zijn. Ik geloof, dat men voorzichtig moet zijn met zonder meer aan te nemen, dat het posten en volgen en alles wat daar mee samenhangt zich als een soort drama aan te betrokkenen voltrok. Er waren daarvoor al dadelijk te veel humoristische momenten in het spel van achtervolgen en ontwijken, intimideren en weerstaan. Ik denk bijvoorbeeld aan de werkwillige, die in de vroege morgenuren zijn woning wilde verlaten om zich naar „De Ommelanden” te begeven, maar op zijn schreden terugkeerde, toen hij zijn huis bespioneerde zag door een aantal stakers. De man wist niet beter te doen, dan zijn slaapkamer op de eerste verdieping maar weer op te zoeken, maar zag zich daar tot zijn grote verbazing door een kier van het gordijn opnieuw bespied door een staker, die staande op een natuurlijke ladder van een aantal kameraden naar binnen gluurde.

Of aan de staker, die per auto een Ommelanden-wagen volgend, plotseling zijn weg versperd zag door een rij melkbussen, die de achtervolgde chauffeur, gebruikmakend van een kleine voorsprong, op de weg wist te zetten.

Of aan de werkwillige, die lopend op weg naar de fabriek, zich achtervolgd zag door een staker en uit angst op een volgeladen pulpauto sprong, die uit solidariteit met de stakers prompt wegreed en hem een lange [081] onvrijwillige tocht door de provincie Drente en later de bijnaam „pulpkoning” bezorgde.

Ook het relatief snelle herstel van de normale verstandhouding tussen oud-stakers en werkwilligen na het beëindigen van het conflict, wijst er op, dat de post- en volgmethode geen onheilbare wonden heeft geslagen.

Men kan feiten als het op de huizen van werkwilligen plakken van opschriften als „Hier woont een onderkruiper”, het postvatten van de stakers voor deur van iemands woning, het uitdelen van klappen bij een achtervolging ten opzichte van de normaal aan een bedrijf gang-

bare verhoudingen misschien sensationeel noemen, maar niet dramatisch, ook al erkent men de morele bezwaren en de potentiële gevaren, die in de post- en volgmethode liggen besloten.

DE WERKWILLIGHEID DOOR POLITIEK EN LECTUUR BEÏNVLOED?

Het beeld dat men krijgt van de politieke voorkeur van de werkwilligen, uit de antwoorden op een op deze kwestie gerichte vraag, is vrijwel overeenkomstig de verwachtingen. Van de 11 ondervraagden bleken 5 voor de A.R.P., 3. voor het G.P.V., 2 voor de C.H.U. en 1 voor de V.V.D. te voelen.

Ten aanzien van het bij deze vraag veronderstelde verband tussen de politieke overtuiging van de betrokken werkwillige en zijn besluit om niet aan de staking deel te nemen, kan m.i. worden aangenomen, dat voor de groep van werkwilligen hetzelfde geldt als voor de stakers, namelijk dat het verkregen antwoordenmateriaal [082] geen aanleiding geeft aan te nemen, dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de politieke voorkeur en het besluit om niet aan de staking deel te nemen. Wel moet dunkt mij een verwijderd verband worden aangenomen, voor zover het de algemene politieke oriëntering van de werkwilligen betreft.

Partijen als de A.R.P. de V.V.D., het G.P.V. en de C.H.U. zijn, doordat zij enerzijds beïnvloed worden door de in gereformeerde kringen levende opvattingen over de gezagsverhouding en anderzijds in het algemeen veel meer de werkgeversbelangen accentueren (V.V.D.) dan b.v. de P.v.d.A. en de C.P.N. als het ware van nature zeer gereserveerd ten opzichte van het gebruik van het stakingswapen als middel om arbeidsconflicten op te lossen. Deze vaak onbewuste gereserveerdheid zal ongetwijfeld haar invloed op de beslissing van vele werkwilligen hebben doen gelden. Van een rechtstreekse beïnvloeding door bepaalde activiteiten van de betrokken partijen is mij echter niets gebleken, zodat mag worden aangenomen, dat evenmin als de staking kan worden gekarakteriseerd als een politieke actie in engere zin, de houding van de werkwilligen kan worden beschouwd als een politieke reactie in engere betekenis.

Dat enkele christelijke dagbladen, zoals Trouw en De Nieuwe Provinciale Groninger Courant zich regelmatig met het conflict bezig hielden bewijst op zich zelf weinig ten aanzien van een eventuele rechtstreekse politieke beïnvloeding. Bovendien bespraken deze dagbladen hun onderwerp veel meer vanuit hun godsdienstige opvattingen dan vanuit hun politieke overtuiging, terwijl zij in bepaalde gevallen zeer loyaal hun opvattingen wijzigden als de feiten daartoe aanleiding [083] gaven. In een partij-politieke strijd komt men dergelijke gevallen van acute „mind changing" maar zelden tegen . . . .

Wanneer men dan ook uit de aard van de door de werkwilligen gelezen lectuur tot een directe politieke beïnvloeding zou willen besluiten, dan vindt men daarbij al evenmin steun in de feiten als dat bij de stakers het geval was.

IN GESPREK MET DE ONDERKRUIPERS OMWILLE VAN HET BROOD?

Ook ten aanzien van de onderkruipers bleek er geen reden te bestaan te veronderstellen, dat het feit dat zij ondanks de staking in dienst van „De Ommelanden" traden, door rechtstreekse politieke actie of politieke lectuur was beïnvloed. Bij analyse van de antwoorden op de vraag hoe de onderkruipers er toe waren gekomen om aan „De Ommelanden" te gaan werken, bleek, dat dit in het algemeen aan twee factoren moest worden toegeschreven:

- a) werkeloosheid,

b) verlangen naar een andere werkkring.

Het verlangen naar een andere werkkring kon daarbij zijn oorzaak weer hebben in verschillende factoren, b.v.: eentonige arbeid, vrees voor winterwerkeloosheid, ongeregeld thuis zijn in de huidige werkkring, meer kunnen verdienen, positieverbetering in sociaal opzicht.

Van elk der beide hoofdfactoren volgen een tweetal illustratieve voorbeelden.

- „Ik had al vier weken geen werk. Mijn vader die [084] koster van de Christelijk Gereformeerde Kerk is en tevens klein-boer, was leverancier van „De Ommelanden”, Men vroeg daarom, of ik wilde komen werken. Omdat de NCLB de staking afkeurde, had ik daartegen geen bezwaar.”
- „Ik zat al twee maanden zonder werk en liep in de Wachtgeld- en Werkeloosheidswet. Het beviel me niet langer niets te doen. Ik ging naar Groningen om werk te zoeken, want anders had ik naar de DUW gemoeten. Mijn broer ried mij aan eens naar „De Ommelanden” te gaan.”
- „Ik werkte op de suikerfabriek en moest daar zeer eentonig administratief werk doen, wat me niet beviel. Bij „De Ommelanden” kon ik mij op dit punt verbeteren.”
- „Ik werkte als chauffeur bij een expeditiebedrijf en daar wilde ik wel weg. Ik was praktisch nooit thuis.”

Zoals ik in de inleiding reeds opmerkte, domineerde in de houding van de meeste onderkruipers het persoonlijk belang. Bij alle arbeiders die ik ondervroeg was dat in meerdere of mindere mate het geval. Onder persoonlijk belang moet in bepaalde gevallen ook het gezinsbelang worden gerekend. Het belang van het gezin is voor een arbeider, die ten gevolge van werkloosheid werk aanvaardt aan een bedrijf waar gestaakt wordt, ten opzichte van het belang van de stakers als groep een persoonlijk belang te noemen.

Men kan zich afvragen, of werkloosheid in deze tijd, nu de Wachtgeld- en Werkloosheidswet de arbeider, die zonder werk raakt in het algemeen voor de bedelstaf behoedt, iemand als het ware kan dwingen tot het verrichten [085] van onderkruipersarbeid. Deze vraag laat zich niet gemakkelijk beantwoorden omdat de stelling, dat wie door bepaalde uitkeringen tegen volslagen armoede is gevrijwaard, geen onderkruiperswerk hoeft te doen, tegenover de werkelijkheid van het huishoudboekje vermoedelijk enigszins absurd zal aandoen. Ik beperk mij daarom tot de opmerking, dat de noodzaak tot het verrichten van onderkruipersarbeid mij in het algemeen geringer schijnt dan bij voorbeeld 40 jaar geleden, toen onderkruipen misschien voor volslagen verpaupering kon behoeden.

Overigens moet in het onderhavige geval de rol die de NCLB in deze kwestie speelde, niet uit het oog worden verloren. Deze bond stelde zich namelijk op het standpunt, dat de staking ongerechtvaardigd was en dat daarom iemand die tijdens de staking in dienst van „De Ommelanden” trad, geen onderkruipersarbeid verrichtte. Op grond daarvan meende hij zonder bezwaar, hetzij direct, hetzij indirect te kunnen „bemiddelen” bij het aanwerven van werkkrachten. Met name christelijk georiënteerde arbeiders kregen daardoor het gevoel volkomen normaal werk te verrichten. Zij werkten in feite volledig op het gezag van de christelijke vakbond. Het is merkwaardig te zien, hoe hier een vakbondsleiding als „pressure-group” zijn gezag tot ver buiten de grenzen van zijn normale invloedssfeer heeft kunnen doen gelden. Men vraagt zich af, of het feit, dat de christelijke vakbeweging behalve tot een sociaal-economische taak zich ook tot een apostolische taak geroepen weet en daardoor door velen als een spreekbuis van een stuk rechtzinnig geloof wordt gezien, hier misschien een invloedsfactor van betekenis is geweest.

IN DE BAN VAN DE SOCIALE CONTROLE.

[086] Begin januari 1953 vatte de directeur van „De Ommelanden” het plan op, te trachten uit de Friese gemeente Achtkarspelen werkkrachten aan te trekken om in het door de staking ontstane personeelstekort te voorzien. De heer De Boer begaf zich persoonlijk naar Friesland om daarvoor de nodige propaganda te maken. Hij trachtte te Twijzel, een dorp in genoemde gemeente, een aan een kerk toebehorend gebouw te huren om daar eventuele gegadigden toe te spreken. De ANAB-leiding, die van deze onderneming op de hoogte was, wist dit echter te elfder ure te voorkomen, zodat de bijeenkomst bij een der adspirant-werkwilligen aan huis moest worden gehouden. Na afloop van de bijeenkomst wisten de stakingsleiders een deel van de aanwezigen te bewegen in een café ook hun zienswijze op het conflict aan te horen. Dit had tot resultaat, dat een aantal arbeiders die aanvankelijk hadden besloten aan „De Ommelanden” te gaan werken, daarvan tenslotte afzagen. Spoedig daarop belegde de ANAB in een aantal dorpen in de gemeente een openbare vergadering, waarin de visie van de stakingsleiding op het conflict werd uiteengezet.

Deze vergaderingen trokken veel belangstelling en de ANAB slaagde er in het vertrouwen van een groot deel van de bevolking te winnen. Een belangrijke factor daarbij is stellig geweest, dat een van de ANAB-leiders (Koster) in Twijzel werd geboren en er een groot deel van zijn jeugd doorbracht. Oude relaties konden daardoor gemakkelijk weer worden aangeknoopt en als steunpunten dienen en via deze kon bij de overige bevolking goodwill [087] worden gekweekt. Van grote betekenis was ook het feit, dat het viertal ANAB-bestuurders dat naar Achtkarspelen kwam, geheel uit Friezen bestond.

De gemeenschap der „memmetael” (moedertaal) vormde al dadelijk een fundament waarop samenwerking mogelijk werd. Overeenkomst van taal schept bijna altijd een gevoelsrelatie tussen mensen, een relatie die bestaat in een gevoel van onderling vertrouwen, althans van onderlinge verbondenheid. In dit concrete geval moest die verbondenheid echter als het ware eerst gelegitimeerd worden door de man, die in zijn jeugd tot de vertrouwde dorpsgemeenschap had behoord. Hij vormde een soort „marginal man” die, vertrouwd door twee groepen, het vertrouwen van de beide groepen onderling tot stand kon brengen.

Ik geloof, dat de ANAB veel minder gemakkelijk vaste voet in Achtkarspelen had gekregen, als hij er niet was geweest. Tenslotte was de directeur van „De Ommelanden” ook een Fries. Behalve zijn taalverwantschap met de bevolking bezat hij echter niet de steun van een persoonlijke introductie. De bevolking geloofde in wat de stakingsleiders over de toestanden aan „De Ommelanden” vertelden, omdat het „die-van-ons” waren, die het allemaal hadden gezien en ze het daarom evengoed zelf gezien hadden kunnen hebben. In sociaal-psychologische termen zou men kunnen zeggen, dat de stakingsleiding in de „in-group” werd opgenomen, terwijl de directeur van „De Ommelanden” tot de „out-group” bleef behoren, hij bleef „outsider” ondanks overeenkomst in taal.

Toch zou de persoonlijke relatie tot de bevolking van een der ANAB-bestuurders alléén ook nog niet voldoende zijn geweest om een goede verstandhouding [088] met de bevolking tot stand te brengen, als de eersten zich ook niet op nog andere wijze hadden weten te „legitimiseren”. De bevolking van Achtkarspelen is namelijk in overwegende mate orthodox protestant (gereformeerd en hervormd). In confessioneel opzicht behoorden de stakingsleiders daardoor tot de „out-group”. Zij wisten deze moeilijkheid echter te overwinnen, door zich van de bijstand te verzekeren van een bij het CNV aangesloten vakbondsbestuurder, die in tegenstelling

tot de meerderheid in zijn kring, het standpunt van de ANAB in het Ommelanden-conflict deelde.

Deze figuur was het, die met een beroep op de christelijke beginselen een eventueel bestaande vrees of vijandigheid ten opzichte van de „vreemde” elementen, die de ANAB-mensen in confessioneel opzicht waren, kon wegnemen of althans verminderen. Zij werden weliswaar niet in de „in-group” der geloofsgemeenschap opgenomen, maar kregen toch als het ware een soort „gastrecht”, zoals dat in primitieve gemeenschappen wordt gegeven aan degene met wie wederkerige economische transacties worden gevoerd. Zo konden de bestuurders van de stakende vakbond op de grondslag van drie factoren, te weten: de taalgemeenschap, de opname in de sociale „in-group” en de gastvrijheid in de religieuze „in-group”, verzekerd zijn van de medewerking van de bevolking bij de bestrijding van de onderkruiperij. Want nu konden zij ook hier optreden als „pressure-group”, als door meerdere kennis en informatie toonaangevende leiders.

Een enkele zinspeling van de stakingsleider Koster op het feit, dat enkele mannen uit zijn geboorteplaats „kameraden” - want dat zijn allen, die tot de „in-group” [089] behoren! - door werkwillegheid in de rug aanvielen en de opmerking van de heer Van der Ploeg, „dat eventuele werkwillegigen uit Friesland betaald zouden worden met het geld, dat de stakers aan pensioenrechten werd onthouden”, waren nu in feite voldoende om de bevolking het gevoel te geven, dat met onderkruiperij in eigen vlees werd gesneden. De normen waarop de stakingsleiding deze vorm van werkwillegheid veroordeelde werden nu de groepsnormen van de bevolking, normen die latent reeds in de groep aanwezig waren, maar die nu weer helder bewust werden.¹⁸ De opnieuw bewust gemaakte [090] normen werden door de onderkruipers overtreden.

Dit werd door het overige deel van de bevolking niet geaccepteerd en sancties die de bedoeling hadden de „ontspoorden” weer aan de groepsnormen te doen gehoorzamen of om hen uit te stoten uit de groep bleven dan ook niet uit. Met andere woorden: de onderkruipers kwamen in de ban van de sociale controle. Dit bleek, toen „De Ommelanden” voor de arbeiders, die ondanks dat de ANAB ze dit ontried, toch op de aanbiedingen van de heer De Boer waren ingegaan, een speciale dagelijkse busdienst van Achtkarspelen naar Groningen organiseerde.

Vertrek en aankomst van de bus brachten grote aantallen bewoners van de dorpen Twijzel, Kootstertille, Koten, Harkema-Opende, Buitenpost en Drogeham op de been. Aantallen waarvan de schattingen uiteenlopen, maar die naar vrij algemeen wordt geoordeeld tussen 100 en 700 personen lagen. Tijdens deze samenscholingen kwam het vaak tot heftige, emotionele toelagen. Sommige werkwillegigen werden uitgescholden met „underkruper”. Anderen werd de

---

¹⁸ Verschillende plaatsen in de gemeente Achtkarspelen bezitten nog de geslotenheid, die oude dorpsgemeenschappen dikwijls kenmerkt en waarin het volgens Olclondorff nog voorkomt, dat de persoon die een of ander misdrijf heeft begaan, door het gehele dorp tegen de justitie in bescherming wordt genomen.

Het formele strafrecht is er een „vrceincl” element, dat men niet van node heeft en waartegen men zich verzet; de zede is de „eigen” levensvorm en de schuldige zal gestraft worden volgens de traditionele gebruiken.

Gedurende de bezettingstijd stond Achtkarspelen bekend onder de naam „Vrij Nederland”, omdat men er clandestien gehouden varkens in het openbaar slachtte en verkocht. Men negeerde daarbij vierkant de maatregelen van de bezettende autoriteiten.

Een ander voorbeeld dat Oldendorffs opmerkingen illustreert is het geval waarbij aan een nieuw-ingezetene van het dorpje Twijzel zijn tuingrond gedurende een aantal jaren met aardappelen bebouwde, hetgeen in strijd was met de bepalingen uit de Wet op de z.g. aardappelmoetheid, die dit verbieden. Tegen de man die volkomen te goeder trouw had gehandeld, werd proces-verbaal opgemaakt. Uit protest verbouwde het jaar daarop de gehele buurtgemeenschap aardappelen op een stuk grond, waarop volgens genoemde wet geen aardappelen mochten worden geteeld.

toegang tot hun woning versperd, zodat de politie tussen beide moest komen. Uit de menigte, maar ook op stille einden langs de route van de bus werden stenen geworpen. Op sommige plaatsen werden flessen waarvan de halzen waren afgekapt op de weg gezet om de banden lek te maken. Ook bediende men zich voor dit doel van latten met spijkers. Vrouwen trachtten onderkruipers bij aankomst aan de haren te trekken.

Van een tweetal vrouwen is bekend, dat zij 's morgens vroeg, terwijl zij nog in pyama waren, de achtervolging inzetten op een onderkruiper die de weilanden invluchtte. Een man van reeds vergevorderde [091] leeftijd stond heimelijk achter een hoge heg opgesteld, om indien nodig een onderkruiper met een broodmes te lijf te gaan.

Het Fries Dagblad berichtte over de thuiskomst van een onderkruiper: „Toen Helmes binnenshuis was dacht de menigte er nog niet aan om weg te gaan. Men rammelde aan de deur en de vrouwen spraken een geducht woordje mee. „De eagen utklauwe” en „de poaten brekke” waren dreigementen, die zo woedend werden geuit, dat men werkelijk aan de mogelijkheid van uitvoering begon te denken.” De bus werd bij sommige gelegenheden door een stenenbombardement ernstig beschadigd. Enkele werkwilligen verklaarden verbaasd te zijn dat zij het er levend hadden afgebracht.

Herhaaldelijk kwam het voor, dat de bus geescorteerd door gemotoriseerde politie gevolgd werd door een karavaan van auto's waarin niet alleen ANAB-mensen (stakers en bestuurders) meereden, maar ook inwoners van de gemeente, die op deze wijze uiting gaven aan hun ontstemming.

Al deze gebeurtenissen maakten dat de burgemeester der gemeente zich genoodzaakt zag een samenscholingsverbod voor meer dan vijf personen uit te vaardigen en politieversterking in te roepen. De bevolking stoorde zich echter weinig aan het verbod. Men bleef in grote groepen bij elkaar komen, groepen van soms wel 20 personen. Want, zo redeneerde men volgens een geestig Telegraafverslaggever, „met z'n vijven is het te koud”. Een oproep tot kalmte en waardigheid van de burgemeester en later ook van de hervormde predikant van Twijzel en tenslotte het voorstel tot arbitrage brachten de gemoederen weer tot rust.

Overziet men de gebeurtenissen die plaats vonden zo [092] objectief mogelijk, dan blijkt dat de bevolking met betrekking tot de op de onderkruipers uitgeoefende sociale controle in twee groepen uiteenvalt:

- a) een kleine minderheid, die gewelddaden van grotere of kleinere omvang pleegde;
- b) een grote meerderheid, die soms zwijgend, soms joelend de onderkruipers „ontving” en huiswaarts begeleidde en lijdelijk de handtastelijkheden en het gewelddadig optreden van de minderheid gadesloeg.

Het is merkwaardig te constateren, hoezeer deze tweedeling in de bevolking in overeenstemming blijkt te zijn met de theorie die door prof. Baschwitz is ontwikkeld over de z.g. „massadaden”.

In zijn boek *Denkend mens en menigte* toont hij aan de hand van tal van historische voorbeelden aan, dat bij een opwinding geraakte menigte, het meestal een relatief kleine minderheid is, die tot actief handelen overgaat. Op bl. 132 van genoemd boek formuleert hij deze opvatting aldus: „Bij alle massadaden in de eigenlijke zin des woords, dat wil zeggen bij daden van geweld en strijd van mensen, die zich tot ongeordende en onbestendige groepen hebben verenigd, vormen de scharen der daders slechts een fragment van de „massa” in wier naam zij eigenmachtig optreden.” Daartegenover stelt hij de mensen van het meerderheidstype, die duldend en lijdzaam, in passieve medeplichtigheid de wandaden der actieve minderheid gade

slaan. Met andere woorden, van „massadaden” is in feite meestal geen sprake. De massa als zodanig begaat geen daden, maar laat slechts daden toe. Men kan daarom het samenstromen van de bevolking van Achtkarspelen wel karakteriseren als een [093] vorm van massaal verzet tegen de houding van de onderkruipers, maar de daarmee gepaard gaande gewelddaden niet als „massadaden” aanmerken, omdat de feitelijke toedracht der gebeurtenissen zich daartegen verzet. Want in werkelijkheid was het een groep van ongeveer 15 mannen, in leeftijd variërend van 22 tot 59 jaar, die zich aaneensloten tot actief verzet. Ik heb een en ander kunnen verifiëren in een besprek dat ik met de „leider” van deze knokploeg had en waarin hij mij vertelde, hoe hij ‘s morgens om een uur of vier zijn manschappen wekte en zij zich dan op van tevoren vastgestelde punten van de route die de bus volgde, opstelden, om onder bescherming van de duisternis met stenen te gooien, die door schooljongens tot dat doel waren klaargelegd. De vraag die Baschwitz zich bij zijn onderzoekingen voortdurend stelde en die ook hier weer rijst is: hoe is het mogelijk, dat een meerderheid van in doorsnee rechtschapen mensen, deze op zichzelf afkeurenswaardige praktijken kan tolereren?

Ik geloof, dat de sleutel tot dit probleem moet worden gezocht in wat de genoemde auteur noemt: „de verlamme idee der gelijke doelgerichtheid.” Hiermee is bedoeld, dat de mens van het meerderheidstype dikwijls het gevaar dreigt, „met de anderen in handelen en dulden, zeggen en denken aan de terreur ener minderheid te worden onderworpen, met welke zij zich door een gemeenschappelijk lot op de een of andere wijze verbonden voelt, doch die zich van haar kant bij de toepassing harer dwang- en intimidatiemiddelen aan geen enkel der voor de meerderheid vanzelfsprekende begrippen [094] van verstand, recht of menselijkheid gebonden acht.” (blz. 215-216).

Deze definitie is te beschouwen als de theoretische formulering van de onder mensen alom waarneembare afkeer van wat men zou kunnen noemen: „het schieten op lotgenoten”. De gedachte: „laat ze maar begaan, ze doen wel anders dan wij, maar ze bedoelen hetzelfde” heeft het de radicale elementen tijdens een staking al menigmaal mogelijk gemaakt, hun tactiek van wilde staking en terreur door te zetten, tegen de opvattingen der gematigde meerderheid in ! Veelal, aldus Baschwitz, treedt deze innerlijke sympathie met de terroristen op in combinatie met de vrees voor de mogelijkheid zelf het slachtoffer van de terreur te worden.

De vraag, die na deze uiteenzetting gesteld kan worden is: is de opvatting, zoals die op bl.[95] van deze studie is ontwikkeld en waarbij de op de onderkruipers toegepaste sociale controle en de daarmee samenhangende sancties worden verklaard uit een neiging tot groepsafweer tegen overtreders van traditionele groepsnormen, niet in strijd met de aan de massapsychologie ontleende veronderstellingen, die het verzet van de bevolking tegen het optreden der onderkruipers herleiden tot categorieën als „relatief kleine actieve minderheid”, „lijdzaam duldende meerderheid” en „verlamme idee”? Ik meen dat dit niet het geval is. Het is integendeel veeleer zo, dat het sociaal-psychologisch fenomeen der sociale controle in zijn uitvoering massa-psychologische verschijnselen oproept, die met de algemene sociaal-psychologische theorie niet meer zijn aan te duiden en bijgevolg een massa-psychologische verklaring vragen.

Daarmee is [095] tussen de beide theorieën geen tegenstelling geschapen, maar veeleer aangegeven, dat zij beide slechts een deel (ter groepsverschijnselen verklaren en elkaar op gelukkige wijze aanvullen. Samen maken zij duidelijk, dat in de sociale controle niet alleen het in moreel opzicht waardevolle element van continuering en conservering van het normbesef aanwezig is, maar dat deze controle in zijn praktische toepassing ook andere, minder nobele elementen in zich bergt.

Inmiddels moet worden vastgesteld, dat als de poging van de directeur van „De Ommelanden” om te voorzien in het personeeltekort dat door de staking was ontstaan, is mislukt - het stakende personeel kon voor slechts 33% worden vervangen - dit voor een belangrijk deel het gevolg is geweest van het optreden van de bevolking van Achtkarspelen. Dit schijnt in tegenspraak te zijn met wat men van deze bevolking mocht verwachten. De gemeente behoort wat de werkgelegenheid betreft namelijk tot de z.g. probleemgebieden en in eerste aanleg zou men daaruit kunnen opmaken, dat zo ergens, dáár een geschikt arsenaal zou kunnen worden gevonden voor het werven van arbeidskrachten. Factoren die voor zulk een opvatting pleiten zijn de volgende: ¹⁹

- 1) De betrekkelijk gunstige geografische ligging ten opzichte van de stad Groningen; de afstand Buitenpost-Groningen is nauwelijks 40 km.
- 2) De gemeente kent een snelle bevolkingstoename en [096] een regelmatig toenemend geboorteoverschot. Van ruim 10.000 in 1880 groeide de bevolking tot bijna 18.500 personen in 1951. Dit is een toename van ruim 80%. Het geboorteoverschot is van 13%° in het tijdvak van 1880-1885 gestegen tot bijna 19% in het tijdvak van 1935-1940. Voor het Rijk zijn deze cijfers sinds omstreeks 1900 teruggelopen van 16⁰⁰ tot 11⁰⁰ in het tijdvak van 1935-1940. De cijfers voor de gehele provincie Friesland liggen in het algemeen nog 2⁰⁰ lager dan die van het Rijk.
- 3) Het migratiesaldo is weliswaar sterk wisselend, maar toch neemt de migratie sterk in omvang toe. Echter niet voldoende om het hoge geboorteoverschot te doen afvloeien. Het geboorteoverschot oefent daardoor een voortdurende druk uit op de loop der bevolking.
- 4) Achtkarspelen is een overwegend agrarische gemeente. In de voor deze gemeente dus zo belangrijke bedrijfstak, de landbouw, is echter sprake van overbezetting.
- 5) Volgens een door het Landbouw Economisch Instituut gehouden enquête moet het aantal arbeiders, dat op de boerderijen in Achtkarspelen werkt, gesteld worden op ongeveer 426. Uit de beroepstelling van 1947 blijkt echter dat het aantal in de landbouw werkzame arbeiders aanzienlijk meer bedroeg, nl. 1100. Dit verschil moet verklaard worden uit het feit, dat vele landarbeiders buiten de gemeente werkzaam zijn. Echter - en dit is van grote betekenis - meestal slechts voor seizoenarbeid.
- 6) Sinds 1930 nam het aantal industrieën in de gemeente toe, maar de uitbreiding van het industriële apparaat was niet voldoende om het groeiende arbeidsoverschot [097] op te vangen. De werkgelegenheid in de landbouw ter plaatse nam niet toe, terwijl elders - op de Friese en Groninger klei b.v. - het arbeidsaanbod eveneens toenam en door mechanisering en rationalisering de behoefte aan werkkrachten voor seizoenarbeid uit het „arbeidsreservoir” van de Friese Wouden verminderde.
- 7) Een te hoog geboorteoverschot, een te laag migratiesaldo, een onvoldoende aanpassing van het industriële apparaat aan een toenemend arbeidsaanbod in landbouw en industrie beide en een vermindering van de arbeidsbehoefte elders veroorzaakten tezamen een voortdurend toenemende werkloosheid (zowel demografische „opstuwingswerkloosheid”, seizoenwerkloosheid, als structuurwerkloosheid).

Voegt men bij de onder punt 1 t/m 7 vermelde factoren nog het feit, dat Achtkarspelen ten aanzien van de zuivelindustrie - er zijn 4 zuivelfabrieken - min of meer „industry-minded” mag worden genoemd, dan schijnen vrijwel alle factoren aanwezig te zijn geweest, die aantrekking van werkkrachten door „De Ommelanden” konden vergemakkelijken. Zoals zo vaak, was echter ook hier de schijn bedrieglijk. Want uit de beschouwing over het optreden van de

¹⁹ De hier volgende demografische en andere gegevens zijn ontleend aan een rapport van het Economisch Technologisch Instituut Friesland: De sociale en economische problemen van de gemeente Achtkarspelen. Leeuwarden, 1953.

bevolking tegen de onderkruipers blijkt, dat alle voor het aantrekken van werkkrachten objectief gunstige factoren nauwelijks van betekenis bleken te zijn, toen sociaal-psychologische en massapsychologische factoren hun invloed deden gelden. De conclusie die hieruit kan worden getrokken, kan dan ook niet anders zijn dan dat men uit een gebied, dat qua economische en demografische structuur daarvoor [098] weliswaar de geschiktheid bezit, het door een staking ontstane personeelstekort niet straffeloos kan aanvullen, als men geen rekening houdt met psychologische gegevens. Met dit niet tijdig te hebben ingezien beging de directie van, De Ommelanden” dan ook een van zijn grootste blunders.

Uit het voorgaande is wel reeds duidelijk gebleken hoezeer een deel van de onderkruipers in moeilijkheden kwam, zij het voornamelijk met hun dorpsgenoten, maar via dezen toch ook indirect met de stakers. Over de onderkruipers, die in of in de omgeving van de stad Groningen woonden kan met betrekking tot hun moeilijkheden met de stakers weinig meer worden opgemerkt dan bij de werkwilligen het geval was. Natuurlijk waren ook zij ontstemd over het feit, dat men door posten en volgen en het plakken van opschriften op hun ramen, hun de individuele arbeidsvrijheid wilde ontnemen. Het standpunt: „Ik zal werken, waar ik dat verkies”, maakte dat zij zich tegen het optreden van de stakers verzetten. Ook zij maakten van dit optreden echter geen dramatische aangelegenheid. Zij aanvaardden de hindernissen die hun in de weg werden gelegd betrekkelijk laconiek als een factor, die nu eenmaal bij elke staking van enige omvang meespeelt.

Misschien moet men in hun houding ook een stuk van de bekende Groninger nuchterheid verdisconteerd zien. Een nuchterheid waarvan de graad zich moeilijk laat vaststellen, maar die men „proeft” als men geruime tijd onder Groningers verkeert. Zij volstonden zonder veel commentaar meestal met de aanduiding van datgene waarin hun moeilijkheden hadden bestaan: [099]

- „Ik werd meermalen in vechtpartijen betrokken, maar ik kan jiu-jitsu en dat kwam me daarbij goed van pas.”
- „Er stonden vaak posters voor onze deur. Soms werden er plakaten op onze ramen geplakt. En ik ben nog al eens nagereden.”
- „Ik had regelmatig 15 tot 30 posters voor mijn deur. Soms duwden of trokken ze, als ik het huis binnen ging of het verliet.”
- „Ze gooiden me vaak scheldwoorden naar m'n hoofd en een keer organiseerden ze een oploop voor mijn huis.”

III *De Boer, maar óók de boeren !*

„FUNKTIONSTRÄGER OHNE FUNKTION”.

[100] HET IS UITERST MOEILIJK aan te geven, welke functionarissen aan „De Ommelanden” tot de hogere en welke tot de lagere leiding dienden te worden gerekend. Dit op zich zelf wat vreemd aandoende feit vond zijn oorzaak in de omstandigheid, dat er in dit bedrijf in het geheel geen sprake was van een duidelijke afbakening van bevoegdheden en een dienovereenkomstige taakomschrijving. Een tweetal bedrijfschefs, bij wie ik naar de aard van hun dagtaak informeerde, konden van zichzelf nauwelijks aangeven welke functionaris in het bedrijf zij eigenlijk representeerden.

De een bleek namelijk zowel chef van het fabriekslaboratorium te zijn als productiechef, terwijl de ander belast was met de leiding van maar liefst vijf afdelingen. In een modern geutiliseerd bedrijf met verbindingen over een groot deel van de wereld, wekt een dergelijke bedrijfsorganisatorische situatie zelfs bij degene die zich als niet-deskundig beschouwt op zijn minst verwondering. Toen ik vroeg naar de oorzaken van deze merkwaardige toestand, kreeg ik ten antwoord: „De Boer prikkelde de eerezucht van zijn chefs door tweedracht te zaaien. Op zekere dag kreeg ik opdracht een koeler leeg te tappen.

[101] Toen de tank leeg was, zei De Boer: „Er zat veel meer in, waar is dat gebleven? Onderzoeken!” Tegelijkertijd gaf hij echter aan een collega dezelfde opdracht tot zulk een onderzoek met als gevolg onenigheid tussen ons tweeën. Dergelijke dubbel-opdrachten gaf hij herhaaldelijk. Als dit echter tot een al te grote kortsluiting tussen de betrokkenen leidde, kwam hij er zelf weer tussen. Er was geen sprake van een behoorlijke bedrijfsorganisatie.

In een bedrijf als „De Ommelanden” behoort een werktuigkundige aanwezig te zijn maar die is er niet. Als we dit tegen De Boer zeiden, was het antwoord: „Kost een hoop geld, en als je een M.T.S.-ertje aanneemt, weet je nog niet wat er komt!” Het gevolg was dat de bankwerkers het werk deden en er op deze mensen roofoverval werd gepleegd. Een monteur droeg altijd de sleutel van het voorraadmagazijn bij zich, zodat als iemand een boutje of iets dergelijks nodig had, de betreffende monteur eerst moest worden opgezocht in wellicht een geheel ander gedeelte van de fabriek.

Op het magazijn was het een chaos. Een verantwoordelijk boekhouder ontbrak. De administratie was goeddeels in handen van U.L.O.-meisjes; het leek er meer op een Fröbelschool dan op een administratiekantoor. Behoorlijke krachten werden altijd te duur gevonden. De Boer hield niet van deskundigen in zijn bedrijf. Door dezen uit het bedrijf te houden spaarde hij naar schatting jaarlijks f 60.000.- uit. Op aandrang van enkelen onzer kwam er uit een bestaande ruimte een kantine tot stand voor circa f 3000.-. De arbeiders konden daar voor 5 cent een kop koffie krijgen. De Boer tikte later de boekhoudster op de vingers om het feit, dat de kantine op deze manier geld kostte. Er moest [102] een kostprijsberekening komen en de koffie kwam op 10 cent. Eigenlijk had ook de kantine een winstobject moeten zijn. . . .”

Dit antwoord werpt niet alleen een helder licht op de moeilijke positie van het leidinggevend personeel, maar wijst bovendien de oorzaak aan van de slechte communicatie zowel tussen het leidinggevend personeel onderling als tussen leidinggevend en uitvoerend personeel. Een ondoorzichtige bedrijfsorganisatorische opzet van het bedrijf met nauwelijks afgebakende

verantwoordelijkheden leidt gemakkelijk tot een verdeel- en heerspolitiek van de directie, die onvermijdelijk moet voeren naar een slechte communicatie tussen de bedrijfsgenoten. In een bedrijf dat bedrijfsorganisatorisch goed is opgebouwd, is de positie van het leidinggevend en toezichhoudend personeel reeds verre van gemakkelijk. De functie van opzichter is niet alleen een van de belangrijkste functies in de industrie, maar zij is tevens een van de moeilijkste. Hetzelfde geldt ten aanzien van de voorman: beiden verkeren in de omstandigheid, dat zij zowel het vertrouwen van de arbeidsgroep als dat van de bedrijfsleiding moeten bezitten. Oldendorff meent dat de moeilijke positie van de werkmeester voortkomt uit het feit, dat de bedrijfsleiding en de werknemers zijn sociale „rol” geheel verschillend interpreteren.²⁰

Brengt men bovenstaande opmerkingen in verband met de situatie bij „De Ommelanden”, dan ziet men dat de onderlinge verhoudingen aan dit bedrijf deze bijzonder goed illustreren, alleen kan men zich wat „De Ommelanden” [103] betreft afvragen, of wat voor de voorman of werkmeester geldt, ook zonder meer toepasselijk is op de afdelings- of bedrijfschef. Ik ben geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden. De directeur van „De Ommelanden” beschouwde zijn bedrijfschefs in wezen niet anders dan voorlieden. Van een bijzonder contact met hen op grond van hun bijzondere positie in het bedrijf wilde hij dan ook niet weten. De opmerking die een van hen maakte illustreert dit: „Eens stelde ik De Boer voor, eens per maand als leidinggevend personeel bijeen te komen. Zijn antwoord was: „Organiseer dat maar even, X”, waarna hij wegliep in de wetenschap, dat ik dat toch niet zou doen, omdat dit tot zijn taak behoorde.”

De houding van de directeur en de vage afbakening van bevoegdheden en verantwoordelijkheden maakten het mogelijk in beginsel iedere willekeurige employé verantwoordelijk te stellen voor elke willekeurige handeling in het productieproces. Mede door het veelvuldig gebruik van de aanduiding „chef” voor functies, die deze benaming elders niet zouden ontvangen, kwam het leidinggevend zowel als het uitvoerend personeel regelmatig in onderlinge conflictsituaties te verkeren met als gevolg een continue latente spanning onder de personeelsleden. Het gevolg dáárvan weer was, dat de binding-door-het-werk van de bedrijfsgenoten onderling verzwakte en de gebondenheid aan de directeur voortdurend sterker werd.

Men kan gerust zeggen, dat aan „De Ommelanden” de formele bedrijfshiërarchie in feite ontbrak. Zo zij al bestond, zou men haar moeten voorstellen door een pyramide waarvan de basis en de top gegeven zijn, maar waaraan de opstaande zijden ontbreken. Met een variant [104] op Ogburn zou men kunnen spreken van een „functional lag.” Een tekort in de functionele relaties. Dit tekort voerde bijna noodwendig naar een alleenheerschappij van de directeur, een heerschappij die op zichzelf misschien nog niet nadelig op de verhoudingen had behoeven in te werken, als aan zijn relatie tot de werknemers het persoonlijke, „Gemeinschaftliche” element niet had ontbroken.

Dat dit het geval was, kan men uit de getuigenissen van de stakers, maar ook uit die van de werkwilligen opmaken. Opmerkingen als „De Boer is een bruto”, „De Boer is een lastig heer, die soms zeer bruto en vreemd kan optreden”, „De Boer is een onvriendelijk mens” enz. bleven ook bij de laatsten niet uit. Josef Pieper zegt in zijn boekje „Grundformen sozialer Spielregeln”: „Keine Organisation kann auf die Dauer ohne das Gemeinschaftsmoment der Kameradschaft existieren. Und ebenso vernichtet sie auf die Dauer ihre eigenen Fundamente, wenn sie, in völliger Nichtachtung der gleichberechtigten Menschenwürde des Funktionärs, dessen

---

20 Oldendorff, A., De psychologie van het sociale leven. Utrecht, 1953, bl. 58.

Freiheit und Selbständigkeit restlos den Sachnotwendigkeiten der Funktionsausübung unterordnet.” (bl. 80).

Ik meen, dat met deze zinsnede de verhoudingen in „De Ommelanden”, zij het op paradoxale wijze, zijn gekarakteriseerd. Paradoxaal, want door het ontbreken van een behoorlijke functionele hiërarchie kón men dit bedrijf nauwelijks een „Organisation” noemen in de zin die Pieper daaraan geeft. Echter, de mensen die er werkten werden er niet minder, ja zelfs méér dan in een werkelijke organisatie als louter „Funktionsträger” beschouwd. Zij waren echter „Funktionsträger ohne [105] Funktion”, functionarissen zonder werkelijke, duidelijk omschreven bevoegdheden.

„Wat de verhoudingen betreft,” zegt Oldendoyff in zijn eerder geciteerd boek, „deze moeten primair goed zijn in functioneel opzicht. Zij mogen momenten van persoonlijke verhoudingen bezitten, indien dit goed is voor de functionele relaties, doch niet indien deze er door vertoebeld worden.” „Het is tragisch dat deze functionele verhoudingen echter veelal gedegenereerd zijn tot instrumentele relaties.” (bl. 51).

Als ik goed zie, waren de kwalen waaraan de verhoudingen aan „De Ommelanden” leden, dat zij enerzijds in functioneel opzicht niet deugden en anderzijds tot instrumentele relaties waren gedegenereerd. En het zijn mijns inziens déze kwalen die de achtergrond vormen, waartegen men de houding van vele leidinggevende werkwilligen in het conflict moet beoordelen. Zij vooral, méér dan de gewone arbeiders, waren het slachtoffer van instrumentele relaties, die hen in zekere zin, zoals ieder werkelijk instrument willoos maakten. Slechts enkele hooggeplaatsten doorzagen tenslotte hun eigen situatie en namen ontslag. Voor een principiële beslissing ten aanzien van het conflict was het toen echter reeds te laat.

„„De Ommelanden” heeft zijn hoge vlucht in economisch opzicht onder meer te danken aan de roofofbouw, die er is gepleegd op het leidinggevend personeel”, was de mening van een van de bedrijfschefs die niet meestaakten. „Wat eerst nodig was, namelijk „teamspirit” onder het leidinggevend personeel, wenste De Boer niet. Hij wenste, om eigen gezag te handhaven, alleen interne strijd. Vandaar ook, dat hij aan een van de personeelsleden [106] de opdracht gaf, op alle afdelingen te spionneren en deze man daarom „Scotland-Yard” noemde.”

De staking heeft hem echter doen ervaren, dat deze interne strijd tenslotte mede de voedingsbodem werd voor een arbeidsconflict, dat men althans wat ons land betreft, eerder in de negentiende dan in de twintigste eeuw zou lokaliseren.

DE BOEREN EN DE STAKINGSEISEN.

Ik stel mij voor, dat bij menige lezer die destijds het verloop van het Ommelanden-conflict in zijn krant heeft gevolgd, vragen zijn opgekomen in de geest van: wie zijn toch eigenlijk die boeren, die zo geëmotioneerd op die staking reageerden? Wie zijn die boeren, die bereid zijn gebleken hun bedrijf te verkopen om de consequenties van een staking te ontlopen? Welke motieven en oorzaken scholen achter hun dikwijls nogal overspannen aandoende houding?

Hoe dachten deze boeren over de stakers met hun eisen en hoe denken zij over staking in het algemeen? Wat vinden zij van het modern georganiseerd overleg? Waarom gaven zij hun directeur zoveel vrijheid als zij deden? Wat is van dit alles de maatschappelijke en geestelijke achtergrond? Op een aantal van deze vragen zal in het volgende nader worden ingegaan.

De antwoorden op de aan 19 boeren gestelde vraag omtrent hun mening over de eisen van de stakers ten opzichte van „De Ommelanden” leverden een zodanig gecompliceerd beeld op, dat van een verdeling in antwoorden waarin het gelijk van de stakers werd uitgesproken [107] en antwoorden waarin hun ongelijk werd vastgesteld nauwelijks sprake kon zijn. De oorzaak hiervan is, dat vele boeren deze vraag niet los konden maken van de vraag naar de gerechtvaardigheid van de staking als middel om de eisen ingewilligd te krijgen. Daardoor kregen vrijwel alle antwoorden een enigszins genuanceerd karakter. Deze nuances waren van verschillende aard. Er waren boeren, die de eisen kleineerden, ze „kleine dingetjes” noemden, of er op wezen, dat de arbeiders hun eisen „steeds verder drijven.” Anderen vonden de eisen rechtvaardig, maar meenden dat de arbeiders ze aan de kantonrechter of aan de rijksbemiddelaars hadden moeten voorleggen. Dan waren er, die de eisen rechtvaardigden, maar de staking afwezen, omdat „na drie dagen alle eisen waren ingewilligd”. En tenslotte was er een aantal boeren, dat de eisen rechtvaardig vond, maar ontkende dat zij het motief voor de staking waren geweest. Zij meenden, dat de concurrenten van „De Ommelanden” (Lyemph en Unilever) een soort complot tegen dit bedrijf hadden gesmeed.

Natuurlijk waren er ook, die de eisen volledig rechtvaardigden: „Ze hadden gelijk en de eisen hadden gemakkelijk geregeld kunnen worden.” Opmerkelijk bij sommigen was de toevoeging: „Want we zijn immers aan de wetten op dit punt gebonden, we moeten immers wel.”

Overziet men de antwoorden, dan ontstaat de indruk, dat aan de antwoorden, die op al dan niet genuanceerde wijze het ongelijk van de stakers uitdrukten, de volgende motieven ten grondslag lagen:

- 1) een gevoel van vrees voor de dreiging van de steeds meer opgeschroefde verlangens der arbeiders; [108]
- 2) formele bezwaren: alle middelen tot beslechting van het geschil waren niet uitgeput;
- 3) de opvatting, dat de eisen tijdig waren ingewilligd en de staking dus overbodig was;
- 4) vrees voor „de duistere machten der concurrentie.”

De boeren die de stakers blijkens hun antwoord in het gelijk stelden, baseerden dat in het algemeen op een gevoel van sociale rechtvaardigheid of een gevoel van machteloosheid tegenover de wetten, die nu eenmaal kunnen dwingen.

MENINGEN, HOUDINGEN EN BESTAANSCONDITIONES.

In nauw verband met het voorgaande staat uiteraard de vraag, hoe de verschillende boeren in het algemeen over het stakingsmiddel dachten en of en in hoeverre hun opvattingen dienaangaande samenhangen met hun godsdienstige en politieke overtuiging.

Op grond van wat mij ter ore was gekomen omtrent de godsdienstige en politieke gezindheid van een groot deel der boeren, veronderstelde ik, dat een aanzienlijk aantal van hen in het algemeen staking op principiële gronden zou afwijzen.

Wat godsdienstige overtuiging betreft zou een groot aantal boeren orthodox-hervormd of gereformeerd zijn en wat politieke oriëntering aangaat zouden de meesten de opvattingen van de A.R.P. en de V.V.D. zijn toegedaan. Door middel van een verzoek om inlichtingen onder predikanten kon ik van 140 boeren de godsdienstige overtuiging en de politieke oriëntering vaststellen. Hierdoor werd een weliswaar onvolledig maar toch vrij goed beeld verkregen van de godsdienstige [109] en politieke achtergronden waartegen de opvattingen van de boeren zouden kunnen worden gezien.

De uit de inlichtingen verkregen cijfers bevestigen voor een zeer groot deel van de boeren, wat algemeen werd verondersteld. De gereformeerde en hervormde boeren maken tezamen 92% van de gehele boerengroep uit (62% N.H., 30% Geref.) In het percentage hervormden komt weliswaar niet tot uitdrukking hoeveel boeren vrijzinnig zijn en hoeveel rechtzinnig, maar uit het onderzoek naar de politieke overtuiging blijkt, dat 55% van de boeren voorkeur had voor een der protestants-christelijke partijen, zodat mag worden aangenomen, dat minstens dit percentage tot de rechtzinnige protestanten moet worden gerekend. Daarbij is het m.i. geenszins uitgesloten, dat een deel van de op de V.V.D. georiënteerde boeren eveneens tot de rechtzinnig-hervormden moet worden gerekend, zodat in werkelijkheid dit percentage nog hoger kan liggen. Van deze 55% nu verwachtte ik, dat zij op christelijke gronden werkstaking in het algemeen zouden afwijzen of althans zeer gereserveerd daartegenover zouden staan. Ik had me de verhoudingen te dien aanzien betrekkelijk eenvoudig voorgesteld, ongeveer aldus: enerzijds een homogene, een ruime meerderheid vormende groep van rechtzinnige protestanten die zich tegen werkstaking als zodanig verklaarde en anderzijds een minderheid van vrijzinnig-hervormden en buitenkerkelijken, die het stakingsmiddel in beginsel accepteerde.

De antwoorden die ik tijdens mijn interviews ontving gaven evenwel een aanmerkelijk meer genuanceerd beeld te zien dan in bovenstaande hypothese is verondersteld. De antwoorden maakten [110] duidelijk, dat men de boeren in drie groepen kan verdelen:

- 1) Boeren, die zich op principiële gronden onder alle omstandigheden tegen werkstaking keerden.
- 2) Boeren die op niet-principiële gronden het stakingsmiddel afwezen („Staken is onjuist. Wij boeren gaan toch ook niet in staking?”).
- 3) Boeren die het stakingsmiddel in beginsel aanvaardden. („Staking moet er niet wezen, maar soms kan het nodig zijn. De Boer heeft déze staking uitgelokt”).

Bezie men de antwoorden ieder afzonderlijk, dan treden er echter daarnaast nog tal van individuele verschillen in motivering aan de dag, verschillen welke door de betrekkelijk grove driedeling verloren gaan.

Men kan gerust zeggen, dat als het ware een gehele scala van motiveringen de opvattingen ondersteunde. Het beeld wordt nog samengestelder, als men in aanmerking neemt, dat er hoe genaamd geen samenhang valt aan te tonen tussen de drie genoemde categorieën en de godsdienstige of politieke overtuiging van de betrokkenen. Samenvattend gezegd: de sociale werkelijkheid is anders en gecompliceerder dan op grond van cijfermatige gegevens omtrent godsdienst en politiek der betrokkenen mocht worden verwacht. Vermoedelijk openbaart zich hier enerzijds het verschijnsel, dat zodra zich tussen bepaalde bevolkingsgroepen een discussie voltrekt over maatschappelijke vraagstukken, de naar voren tredende scheidslijnen niet parallel lopen aan die tussen christenen en niet-christenen, maar deze veeleer snijden, en anderzijds treedt een dieperliggende discrepantie naar voren tussen levensbeginselen en levenspraktijk.

„Wanneer [111] het om zuiver denken en redeneren gaat, zijn beginselen gemakkelijk vol te houden. Zodra echter de toepassing daarvan op de praktijk van het leven aan de orde gesteld is, wordt concrete realisering vereist en die is niet buiten de concrete situatie van de mens om mogelijk”, zegt Mennicke²¹ en hij verklaart dit verschijnsel door er op te wijzen, dat de manifestatie van de drang tot zelfbehoud bij de mens ten nauwste samenhangt met diens bestaanscondities. Als deze laatste worden aangetast, komt de mens in verweer als ging het om het be-

---

21 Mennicke, C. A., Levensbeginselen en levenspraktijk. Assen, 1940. bl. 16.

staan zelf. De gehele biologische grondslag van zijn wezen komt dan in actie en het denken-vanuit-beginselen wordt beïnvloed, gericht, ja veelal geleid door driften en affekten.

De betekenis van de bestaanscondities voor de houding van de boeren in het conflict kan worden verduidelijkt aan het volgende.

Op 21 april 1953 hield „De Ommelanden” een ledenvergadering waarin aan de orde was een motie van wantrouwen in het beleid van de tijdens de ontslagperiode van de heer De Boer optredende waarnemend-beheerder. De stemming over deze motie was persoonlijk en schriftelijk, zodat de namen van de boeren die ter vergadering aanwezig waren en de wijze waarop zij stemden bekend werden. Doordat ook het aantal aandelen dat ieder lid in het bedrijf had, bekend was, konden de wijze van stemmen en de grootte van het aandelenbezit met elkaar in verband worden gebracht. Statutuaire kan een lid van de coöperatie maximaal 5 aandelen nemen. Indien men de blanco stemmen buiten beschouwing laat, blijkt dat [112] er in totaal 104 stemmen werden uitgebracht. Daarvan waren er 69 afkomstig van bezitters van 4 of 5 aandelen en 35 van de bezitters van één, twee of drie aandelen. De eerste groep (van 69) werd in het algemeen gevormd door de grotere boeren en de tweede (van 35) door de kleinere.

De stemmen die vóór de motie werden uitgebracht, waren afkomstig van de groep van aanhangers van de heer De Boer. De tegenstemmen van zijn tegenstanders. Verdeelt men de groep van de grotere boeren in voor- en tegenstemmers dan blijkt dat 60,9% aanhanger van de heer De Boer was en 39,1 % tegenstander. Doet men hetzelfde met de kleinere boeren, dan blijkt dat 85,7% tot de aanhangers kon worden gerekend en 14,3% tot de tegenstanders. Vergelijkt men deze percentages onderling, dan valt onmiddellijk op, dat onder de kleinere boeren het percentage aanhangers aanmerkelijk hoger was dan bij de grotere boeren, en omgekeerd was in de groep van de grotere boeren het percentage tegenstanders belangrijk hoger dan in de groep van de kleinere boeren.

Naast de grootte van het aandelenbezit is een van de bestaanscondities, en als zodanig een van de belangrijkste indicaties voor het welvaartsniveau van een boer, de oppervlakte van zijn cultuurgrond. Van beide groepen boeren (voor- en tegenstemmers) kon worden nagegaan, hoe groot de totale oppervlakte van hun grond was. Aan de hand van deze cijfers kon worden vastgesteld, of de mening die vele waarnemers huldigden, namelijk, dat het percentage aanhangers van de heer De Boer onder de bezitters van kleinere bedrijven aanmerkelijk hoger zou liggen dan dat onder de bezitters van grotere [113] bedrijven, terwijl dit bij de tegenstanders net andersom zou zijn, juist was.

Nu zijn de aanduidingen „kleinere” en „grotere” nogal vaag en bovendien variabel met betrekking tot het landbouwgebied waarin een boer, die tot deze of gene categorie hoort, woont. De leden van „De Ommelanden” wonen niet allen in hetzelfde landbouwgebied (44% woont in de Centrale Weidestreek, 26% in Gorecht (en Noord-Drenthe), 15% in het Zuidelijk Westerkwartier, 6% in de Woldstreek, 5% in de Veenkoloniën en 4% in de Centrale Bouwstreek).

Door hun vaagheid en hun variabiliteit zijn de begrippen „kleinere” en „grotere” boer hier dan ook weinig bruikbaar, als men een exacte indicatie voor het niveau van de bestaanscondities, i.c. het welvaartsniveau, zoekt. In deze begrippen weerspiegelt zich echter - en dat is niet zonder betekenis - wel een stuk sociaal-psychologische werkelijkheid. Laat men deze werkelijkheid, zoals de secretaris van de Groninger Maatschappij van Landbouw dat liet doen, door een aantal toonaangevende boeren uit de betrokken landbouwgebieden in cijfers „vertalen”, dan blijkt dat naar hun oordeel de scheidslijn tussen „kleinere” en „grotere” boeren ligt bij een gemiddelde bedrijfsgrootte van 20 ha.

Neemt men deze mening, die natuurlijk niet op statistische gegevens is gebaseerd maar op wat de betrokkenen er van „vinden” (en daar gaat het in een studie als deze voornamelijk om) tot uitgangspunt, dan blijkt in verband met de stemming over bovengenoemde motie in de groep van de grotere boeren, 54,3% voorstander en 45,7% tegenstander van de heer De Boer te zijn. In de groep [114] van de kleinere boeren zijn deze percentages resp. 87,2% en 12,8%. Dat de heer De Boer dus de minste tegenstand had te duchten vanuit de groep van de kleinere boeren blijkt uit bovenstaande cijfers duidelijk.

Onbegrijpelijk is dit niet. Wie „klein” (d.i. in sociaal-economisch opzicht: zwak) is, zoekt gemakkelijk steun bij wie „groot” is of althans „groot” lijkt. De heer De Boer „bewees” door zijn relatief hoge melkprijs aan deze boeren zijn sterkte en zij steunden hem omdat zijn melkprijs hen minder kwetsbaar maakte. De grotere boeren hadden zijn steun veel minder nodig, omdat hun bedrijven veelal ten dele op akkerbouw zijn gebaseerd. Hun financiële positie is dus minder uitsluitend afhankelijk van de opbrengst van hun veehouderijproducten. Het komt mij voor, dat uit hun onafhankelijker positie ook hun onafhankelijker houding en manier van optreden in het conflict moet worden verklaard.

SCHOLING, STANDSBESEF, „CULTURAL LAG”.

In het maandblad Coöperatie (juni 1953) houdt de landbouwdeskundige H. D. Louwes in een artikel „De Ommelanden, een teken!” zich bezig met de vraag, hoe het mogelijk is geweest, dat de directeur van dit bedrijf gedurende het conflict met zo grote vaardigheid op bepaalde gevoelens in onze boerenstand heeft kunnen speculeren. Hij schrijft de oorzaak van dit verschijnsel toe aan een bepaalde gesteldheid, die volgens hem in bepaalde kringen van de Groninger boerenstand leeft.

Hij omschrijft deze gesteldheid als volgt: „Ten aanzien van het eerste (de speculatie op bepaalde gevoelens) [115] zou ik willen opmerken, dat er onder de leden van „De Ommelanden” en helaas moet ik zeggen in nog grotere kringen van onze Groninger boerenstand nog een niet verwerkte weerzin en ergernis aanwezig is tegen de huidige ontwikkeling op politiek, economisch en sociaal gebied van ons volksleven, welke onwil zich dan vooral richt op de toegenomen invloed van de arbeidersklasse en haar vakverenigingen.”

In mijn gesprekken met de boeren die bij het Ommelanden-conflict betrokken waren, bracht ik ook deze kwestie ter sprake. Ik vroeg hun namelijk, of zij het juist vonden dat de organisaties tegenwoordig met elkaar onderhandelen. Wat leren nu de antwoorden die op deze vraag werden gegeven? Wel, in de eerste plaats, dat niemand van de ondervraagden zich tegen het beginsel van georganiseerd overleg uitsprak. Nu is het met beginselen echter zo gesteld, dat men ze kan accepteren zonder ze in de praktijk te willen verwezenlijken.

Ook hier kan er weer een discrepantie bestaan tussen levensbeginselen en levenspraktijk. En inderdaad bleek dit uit de antwoorden, want slechts 5 van de ondervraagden beantwoordden de vraag met een volmondig „ja”. Alle overigen (14) waren van mening, dat het georganiseerd overleg veel te ver ging. In het licht van de relatief geringe vorderingen die de publiek-rechtelijke bedrijfsorganisatie in de agrarische sector van ons land nog slechts heeft gemaakt, doet deze opvatting nogal irreëel aan en laat zij nauwelijks een andere conclusie toe, dan dat de betrokkenen dit overleg eigenlijk liever zagen verdwijnen of althans binnen zeer nauwe grenzen zagen gehouden.

Ik zie namelijk niet, hoe men bijvoorbeeld de volgende antwoorden anders [116] dan op bovengenoemde wijze zou moeten interpreteren.

- „Ja, maar het moet niet te ver gaan. Organisatie is mooi, maar het kon er beter niet wezen!”
- „Ja, maar het gaat te ver en we halen er Rusland mee in huis. In de bijbel staat: „De arme en de rijke zullen elkaar ontmoeten”, maar tegenwoordig willen werkgever en werknemer aan elkaar gelijk zijn.”
- „Overleg is goed, maar het gaat tegenwoordig veel te ver. De boeren hebben niets meer te vertellen. Alles wordt in Den Haag beslist. De Stichting voor de Landbouw wordt meer en meer een ambtenarenapparaat.”
- „Overleg is wel gunstig, maar als de werknemersorganisaties misbruikt worden door een bepaalde regering dan is het mis.”

Met andere woorden: de interviews bevestigen in belangrijke mate wat in Louwes these was verondersteld. Brengt men bovendien de antwoorden van de 14 boeren, die vonden dat het georganiseerd overleg veel te ver gaat, in verband met hun houding ten aanzien van de stakingseisen en de staking zelf, dan blijkt, dat 7 van hen de eisen afwezen, deze niet kenden of ze kleineerden. De 7 anderen aanvaardden de eisen als redelijk, maar alle 14 wezen ze de staking als zodanig als ongerechtvaardigd van de hand.

Het is moeilijk aan de indruk te ontkomen, dat zich in deze cijfers iets weerspiegelt van de impasse waarin een deel van de Groninger boerenstand zich in geestelijk-politiek opzicht bevindt. Een impasse die zich kenmerkt door het niet kunnen stellen van een duidelijk en realiseerbaar alternatief voor de maatschappelijke ontwikkeling die men niet wenst. Gerechtigde eisen worden aarzelend aanvaard, staking wordt [117] met stelligheid afgewezen, maar het georganiseerd overleg gaat te ver ....

Er is geen voor- en geen achteruit. Kennelijk heeft men niet de uitdaging verstaan, die in de maatschappelijke ontwikkeling van de laatste decennia lag opgesloten. „Men heeft”, volgens Louwes, „de maatschappelijke ontwikkeling over zich laten komen, zonder dat men zelf actief aan deze ontwikkeling mede leiding heeft gegeven”. „Dat men dit niet deed, is vermoedelijk een gevolg van gebrek aan belangstelling en scholing beide. Wellicht kunnen deze gebreken ten dele historisch verklaard worden uit het feit, dat de boeren, die thans een groot deel van de Groninger bevolking uitmaken, de geestelijke- en politieke stuwkracht moeten ontberen, die eertijds hun voorouders van het liberalisme ondervonden.

In de periode van ongeveer 1850-1910, toen deze stroming haar grootste kracht ontwikkelde, was er ook onder de boeren een sterk geloof in de maatschappelijke vooruitgang en hechtte men grote waarde aan kennisvermeerdering en geestelijke ontwikkeling. Maar aan het begin van de twintigste eeuw werd de periode van het liberalisme als toonaangevende macht in maatschappij en staat afgesloten als gevolg van de opkomst der arbeidersklasse, die dringend het sociale vraagstuk aan de orde stelde, een vraagstuk waarvoor het liberalisme door het toen onvruchtbaar geworden beginsel van staatsonthouding geen oplossing wist te geven. Daardoor werd deze eertijds zo offensieve beweging in de verdediging gedrongen, die in de praktijk maar al te vaak neer kwam op de verdediging van materiele belangen en gevestigde posities.

Deze situatie was in vele opzichten de voedingsbodem voor een individualistische [118] en rationalistische levenshouding enerzijds en een politiek conservatisme anderzijds. De boeren trokken zich meer en meer terug als „denkend deel der natie”. Hun denken was echter veelal minder gericht op sociale problemen dan op landbouw-technische en financieeleconomische.

In deze individualistische, conservatieve en daardoor vaak anti-socialistische atmosfeer kwam een groot deel van de huidige boerengeneratie tot volwassenheid. Het sociale vraagstuk bleef echter zijn oplossing vragen. Het liberalisme kon deze oplossing niet geven en behoefde zijn aanhangers daarvoor dan ook niet te scholen. Echter juist omdat het sociale vraagstuk de politieke strijd voor een belangrijk deel ging beheersen, kon het liberalisme de politieke belangstelling slechts in zeer geringe mate boeien. Hetzelfde kan gezegd worden van de in beginsel anders gerichte, maar in de praktijk veelal liberale politiek van anti-revolutionairen en christelijk-historischen. Gevolg was, dat de politieke scholing een voortdurend onbelangrijker element in de vorming van de Groninger boeren werd. Het onderwijs, zelf kind van de Verlichting en hoogstens doortrokken van een zeer verlicht en geestelijk vrijblijvend christendom voorzag niet in een sociaal-ethische vorming die dringend noodzakelijk was geweest, indien men met de voortgaande politieke en maatschappelijke ontwikkeling enigermate gelijke tred had willen houden. De vaktechnische opleiding daarentegen kreeg groeiende aandacht.

De voorlichting, door de Groninger Maatschappij van Landbouw (sinds 1837), de Katholieke Boeren- en Tuindersbond (1900) en de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (1918) ter hand genomen, [119] kreeg in hoofdzaak eveneens een vaktechnisch accent, al moet met name ten aanzien van de eerste organisatie worden erkend, dat ook een bepaald sociaal-pedagogisch element in de werkzaamheden werd betrokken. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de vraagpunten over sociale en sociaal-economische onderwerpen, die de G.M.v.L. jaarlijks aan de aangesloten afdelingen ter discussie toezond en nog toezendt. Als ik echter goed zie, dan kunnen, dergelijke sociaal-pedagogische activiteiten niet de leemte vullen, die het liberalisme in geestelijk en politiek opzicht achterliet. Ik acht het namelijk zeer de vraag, of een vorm van sociale pedagogie, die zich voornamelijk richt op het prikkelen van de betrokken leden om na te denken over sociale en sociaal-economische onderwerpen door het ontbreken van een bepaalde politieke visie op de totale maatschappelijke problematiek, op den duur niet steriel blijft.

Gebrek aan sociaalpolitieke belangstelling en onvoldoende naar de politieke achtergronden gerichte scholing hebben naar mijn mening in een bepaald deel van de Groninger boerenstand een toestand doen ontstaan, die vermoedelijk het best is aan te duiden met de term van Ogburn: „cultural lag”, dit is een gaping die ontstaat wanneer veranderingen in een bepaald deel van de samenleving niet op adequate wijze worden beantwoord door veranderingen in andere met het eerste deel samenhangende delen van die samenleving. Zo kan men van een „cultural lag” bijvoorbeeld ook spreken, als het denken van bepaalde maatschappelijke groepen over een bepaald probleem geen gelijke tred houdt met het denken van de overige bevolkingsgroepen over dat probleem.

Uit de „culturele” afstand [120] die er op deze wijze ontstaat tussen verschillende bevolkingsgroepen kunnen tenslotte botsingen tussen deze groepen voortkomen.

Dit nu was naar mijn mening bij de boeren van „De Ommelanden” het geval. Terwijl de medezeggenschap van de arbeiders op het terrein van de sociale aangelegenheden bezig is zich uit te breiden tot dat van de economische, ja de realisatie daarvan zich in beginsel reeds heeft voltrokken, meent een relatief kleine groep boeren dat het georganiseerd overleg veel te ver gaat. Hun denken, door geschiedenis en traditie gevormd, vermag niet de aansluiting te vinden op de eisen die het moderne bedrijfsleven ten aanzien van medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid stelt.

Naast deze sociaal-historische achtergrond is er echter nog een factor, die naar het mij voorkomt een niet te verwaarlozen rol speelt bij de aversie van de boeren tegen georganiseerd overleg, namelijk het standsgevoel. Ik ben er mij van bewust, hiermee een probleem aan te

roeren, waarbij men niet zo gemakkelijk vat krijgt. Toch meen ik er iets over te moeten opmerken, juist omdat het begrip „stand” - meer dan het begrip „klasse” - een categorie is, die in de sociale psychologie thuis hoort. Met stand is hier in navolging van Oldendorff bedoeld een zekere maatschappelijke „hoogte” ten gevolge van een bepaalde sociale waardering, welke op grond van de maatschappelijke traditie of conventie aan iemand wordt toegekend. Beter kan men hier volgens Oldendorff spreken van „rangstand”.

Als een van de duidelijkste criteria van het behoren tot dezelfde rangstand het feit is, dat tegen gezamenlijke maaltijden geen bezwaren worden [121] gemaakt, dan kan men, naar ik meen, dit criterium met betrekking tot het Ommelanden-conflict rustig uitbreiden tot de gezamenlijke conferentietafel. Het gevoel van alleen met partners van een veronderstelde maatschappelijke gelijkwaardigheid te kunnen overleggen, lijkt mij bij de betrokken boeren stellig aanwijsbaar. Het geval van de stakingsleider, die na maanden strijd voor het eerst bij een bestuurslid van „De Ommelanden” thuis komt om te confereren over het begraven van de strijdbijl en bij de kennismaking van top tot teen „gemonsterd” wordt als ware hij afkomstig uit een andere wereld, is er een voorbeeld van. (Sociaal-psychologisch beschouwd kwam de man dan ook uit een „andere wereld.”) Dezelfde stakingsleider overkwam het, dat hij, bij een bestuurslid om een onderhoud verzoekende, wel toestemming kreeg om te spreken, maar niet om binnen te komen.

Wie men maatschappelijk gesproken als „lager” kwalificeert, nodigt men niet aan de gesprekstafel, maar laat hem genoegen nemen met de deurpost. Toen een districtsbestuurder van de ANAB eens een brief aan de directie van „De Ommelanden” zond, waarin hij meedeelde, dat hij zich zonder tegenbericht op een bepaalde datum voor een bespreking aan het bedrijf zou vervoegen, kreeg hij ten antwoord: „In het bezit van Uw schrijven d.d. 10 dezer, merken wij alhoewel ten overvloede nog op, dat het althans bij ons usance is, dat wij eventuele bezoekers opgeven, wanneer ons een eventueel nodig onderhoud convenieert. Bedoeld onderhoud op vrijdag e.k. kan niet doorgaan.” Kennelijk werd hier de bestuurder met het niet laten doorgaan van het onderhoud [122] gestraft voor zijn tekort aan begrip voor verhoudingen van „laag” en „hoog”.

Op bl. [033] vestigde ik de aandacht op het ontslagbriefje dat een aantal arbeiders van de directie van „De Ommelanden” ontving en waarin zij op opvallende wijze werden getutoyeerd. Dit feit wekte bij de betrokkenen grote ergernis. Waarom? Oppervlakkig beschouwd kan de wijze waarop men wordt aangesproken toch weinig reden tot ergernis geven. Ik geloof, dat hier twee verklaringsgronden zijn te geven. In de eerste plaats voelt de arbeider, die in een min of meer officieel schrijven met „je” en „jou” wordt aangesproken, zich gedeclasseerd. Hij wordt er pijnlijk aan herinnerd, dat men hem nog steeds tot de „mindere” stand rekent. Dit steekt hem en scheidt wrok. De aanspreekvorm werkt in vele gevallen als kwalificatiemiddel.

Zij is behalve een aanspreekvorm-zonder-meer een middel om iemand zijn plaats in de hiërarchie der rangstanden te wijzen. Vrijwel niemand laat zich echter deze plaats ongevraagd wijzen door een ander, alleen al niet door het feit, dat ieder mens, zoals Warner aantoonde, geneigd is zichzelf hoger te klasseren dan het degene zou doen, die op een hogere trap van de maatschappelijke ladder staat. Maar behalve dit is er het verschijnsel, dat bepaalde aanspreekvormen verbonden zijn aan bepaalde grondvormen van tussenmenselijke verhoudingen. Zo is de aanspreekvorm „je” typisch verbonden aan wat Tónnies de „Gemeinschafts”-verhouding genoemd heeft, terwijl de aanspreekvorm „U” als regel verbonden is aan de „Gesellschafts”-verhouding. Het behoort tot de sociale „spelregels”, dat men deze specifieke verbondenheden

[123] niet straffeloos kan negeren. De eerstgenoemde verhouding kristalliseert zich rond wat men met de medemens gemeen heeft en is gefundeerd in de meest krachtige erkenning van de verbondenheid-met-de-ander als zodanig. In de „Gesellschafts“-verhouding distancieert de mens zich zoveel mogelijk van de ander tot behoud van de bij zijn enkeling-zijn behorende „privé-sfeer“, die als het ware de bescherming vormt tegen schending van zijn persoonlijkheid.²²

Het wil mij nu voorkomen, dat vele arbeiders zich, zij het misschien onbewust, door het boven bedoelde ontslagbriefje juist in hun privé-sfeer voelden aangetast. De aanspreekvorm „je“ suggereerde een verbondenheid tussen directie en personeel, die door hen in flagrante strijd werd geacht met de feitelijke verhoudingen. Dit was er naar mijn mening de oorzaak van, dat wat door de directie wellicht als een soort vertrouwelijke, in zijn wezen op een soort „Gemeinschafts“-verhouding berustende „gemeenzaamheid“ kan worden uitgelegd, in werkelijkheid als een belediging werd gevoeld.

Immers het gebruik van de aanspreekvorm „je“ is er op uit, zoveel mogelijk distantie te verminderen. Maar de praktijk van het optreden van de directeur was veeleer gericht op vergroting van de distantie tussen hem en het personeel dan op vermindering daarvan. Herhaaldelijk hoorde ik bij voorbeeld de klacht, dat arbeiders die hem als zij hem ontmoetten, wilden groeten, bejegend werden met de opmerking: „Vroeg ik je wat?“ Als men de verhouding van de directie tot het personeel dan ook [124] beschouwt en waardeert op haar morele kwaliteiten, dan krijgt men de indruk van een soort „flirtation“, waarvan het allooï nauwelijks zonder bedenkingen is.

Het is uit de hierboven genoemde voorbeelden ongetwijfeld duidelijk geworden, dat bij een beoordeling van de gevoelens van weerszin in de boerengroep tegen een bepaalde maatschappelijke ontwikkeling de standsfactor, afgezien van zijn absolute sterkte, in ieder geval in rekening moet worden gebracht. Zelfs binnen de boerengroep zelf speelt het standsbesef een rol van niet te onderschatten betekenis.

Even bezuiden de stad Groningen ligt een dorp, waarin een scherpe tegenstelling bestaat tussen twee groepen boeren. De ene groep wordt gevormd door de boeren, die uit boerenfamilies stammen, de andere door de boeren, die zich van arbeider tot boer hebben opgewerkt. Het standsgevoel nu is bij de eersten zo sterk ontwikkeld, dat het de kerkelijke gemeente, hoewel beide groepen orthodox-protestants zijn, in feite in tweeën deelt. Het is de predikant namelijk onmogelijk beide groepen in één mannenvereniging samen te brengen. Het gevolg is, dat er twee kringen zijn, waarvan de ene (die van de boer geworden boeren) in de consistoriekamer bijeen komt, terwijl de andere (die der „echte“ boeren) bij dominee aan huis zijn samenkomsten houdt.

Nu kan men op grond van bovenstaande beschouwingen gemakkelijk tot de foutieve conclusie komen, dat de grondoorzaak van de tegenstelling tussen boeren en arbeiders in het conflict een tweeledige is, namelijk het bestaan van een „cultural lag“ en een niet onder controle gehouden standsgevoel. Naar mijn mening is het echter anders: het abnormaal sterke standsgevoel [125] moet veeleer worden gezien als één der elementen van de „cultural lag“. Een dergelijke toestand van onaangepastheid is trouwens vrijwel altijd het gevolg van een aantal nauw met elkaar verbonden factoren.

---

22 Vgl. Pieper, J., Grundformen sozialer Spielregeln. Frankfurt am Main, 1948.

MELKPRIJS, VERTROUWENSOVERDRACHT EN VOORLICHTING

Tegen de boven geschetste sociaal-culturele achtergrond gezien, kon moeilijk verwacht worden, dat er bij de ondervraagde boeren een grote kennis van het algemene sociale beleid van de directie van „De Ommelanden” zou bestaan. De antwoorden die op een op dit beleid gerichte vraag werden gegeven, bevestigen deze veronderstelling: zij bestonden meestal in een schouderophalend „daar weet ik niet veel van.”

In het volgende zal worden getracht van dit verschijnsel de directe oorzaken aan te wijzen. Daartoe is het nodig de lezer in herinnering te brengen, hoe de directeur er in 1923 in slaagde, van het financieel totaal ontredderde fabriekje „Stad en Lande” weer een gezond bedrijf te maken. Het behoeft nauwelijks betoog, dat hij daarmee bij die boeren, die het bedrijf destijds trouw waren gebleven, een enorme goodwill kweekte, een goodwill die hij nog vergrootte, toen hij in de volgende jaren bovendien blijk gaf over een bijkans onvermoeibare werkkraft en een groot tactisch koopmanschap te beschikken. Dit laatste werd de boeren vooral duidelijk in de prijs die zij van de fabriek voor hun melk ontvingen.

Deze lag namelijk in vele - zeker niet alle! - gevallen hoger dan die welke andere fabrieken betaalden. Ik schreef opzettelijk: „zeker niet alle”, niettegenstaande vrijwel alle boeren die ik bezocht mij [126] verzekerden, dat het „De Ommelanden” was, die in de provincie Groningen de melkprijs bepaalde. Ik meen namelijk, dat in het voortdurend noemen van die hogere melkprijs ernstig rekening dient te worden gehouden met een stuk legendevorming.

Zoals insiders stellig zullen weten, kan de gemiddelde boer door de ingewikkelde berekeningsmethode die daarbij moet worden toegepast, niet in staat worden geacht een juiste melkpreisvergelijking te maken. Daarbij komt, dat de directie van „De Ommelanden” in de meeste gevallen voor de vaststelling van haar melkprijs langs indirecte weg informatie inwon omtrent de voorgenomen prijs van andere fabrieken. Een praktijk die overigens vermoedelijk niet afwijkt van die van andere bedrijven. Uit deze handelwijze blijkt niettemin, dat ook de melkprijs van „De Ommelanden” tot stand kwam onder gedeeltelijke invloed van andere bedrijven.

Een en ander maakt de stelling, als zou de melkprijs in de provincie Groningen altijd en uitsluitend door „De Ommelanden” worden bepaald in ieder geval op zijn minst twijfelachtig. Hoe dit echter ook zij, vast staat wel, dat de (zij het gedeeltelijk door legendevorming hoger geachte) melkprijs, de directeur bij de boeren een zeer groot crediet verschaft. Men kan daarover denken zo men wil, maar duidelijk is, dat de voornaamste belangstelling van een melkleverancier uitgaat naar de melkprijs, omdat die prijs het tastbare resultaat is van zijn arbeid.

Welnu, de boeren van „De Ommelanden” konden door het prijsbeleid van hun directeur welkijks met vol vertrouwen de inhoud van het melkgeldzakje in hun kast sluiten. Met andere woorden: zij hadden een schier onbegrensd vertrouwen [127] in de directeur ten aanzien van datgene wat door hen als het belangrijkste deel van zijn taak werd gevoeld. Zij bewonderden hem bovendien om de zakenmansgladheid die uit zijn prijsbeleid sprak. Nu is het meestal zo, dat wie ten aanzien van de hoofdzaken van zijn beleid voldoet en vertrouwen geniet, ten aanzien van de „bijzaken” weinig kwaad kan doen. Het vertrouwen, dat iemand wordt geschonken ten aanzien van de hoofdzaken, wordt uitgebreid tot de bijzaken. Er heeft als het ware „transfer” van vertrouwen plaats.

Deze vertrouwenstransfer vond in het geval van „De Ommelanden” gemakkelijk plaats, omdat het terrein van het sociale beleid (i.c. de verhouding van de directie tot het personeel, de

arbeidsvoorwaarden e.d.) door de oorzaken die ik in de voorgaande paragraaf noemde, de natuurlijke belangstelling van de boeren miste. De directeur, op het financieel-economische en commerciële terrein praktisch alleenheerser, kreeg nu ook de alleenheerschap in sociale aangelegenheden. Daardoor kreeg het gehele bedrijf, dat formeel een coöperatie heette, in feite het karakter van een negentiende eeuwse eenmansbedrijf, en de man, die de uit de coöperatieve structuur voortvloeiende functie van bedrijfsleider had moeten bezitten, kreeg in de praktijk de positie van eigenaar-directeur.

Het welhaast blinde vertrouwen dat in hem werd gesteld, was er de oorzaak van, dat van een enigszins regelmatige en overzichtelijke voorlichting van bestuur en leden omtrent de vele zaken waarmee een bedrijf als „De Ommelanden” te maken heeft, in de praktijk vrijwel geen sprake was. Duidelijk valt dit te demonstreren, als men bijvoorbeeld het jaarverslag van „De Ommelanden” [128] over 1952 legt naast dat van de Coöperatieve Fabriek van Melkproducten te Bedum. Het eerste bevat behalve een lijst van leden, bestuursleden en commissarissen, alleen de balans en de exploitatierekening met een toelichting op beide. In het verslag van de fabriek te Bedum daarentegen komen behalve deze gegevens bovendien voor: een overzicht van het ledenverloop, een overzicht van het personeelsverloop, een overzicht van de melktoevoer sinds 1930, gesplitst naar ledenmelk en melk van niet-leden, een opgave van de gemiddelde melkprijs en het gemiddelde vetgehalte, een hoofdstukje gewijd aan de tuberculosebestrijding, de runderhorzelbestrijding en de mond- en klauwzeerbestrijding.

Gedurende het conflict is de directeur van „De Ommelanden” herhaaldelijk verweten, dat hij in alles zelf wilde beslissen, het bestuur noch de leden van de coöperatie inlichtte over zijn beleid en aldus een unieke machtspositie innam. Er zijn ongetwijfeld goede gronden voor dit verwijt aan te voeren, maar in het licht van het voorgaande moet stellig met een aan de sportwereld ontleende stelling worden gezegd, dat een speler slechts zo goed kan spelen als zijn tegenstander toelaat. Concreter: als de directeur van „De Ommelanden” het verwijt treft, dat hij in zijn inlichtende en voorlichtende taak tekort schoot, dan moet daar direct aan worden toegevoegd, dat zowel het bestuur als de leden kennelijk weinig behoefte hebben gevoeld aan een ruimere voorlichting omtrent de gang van zaken in hun bedrijf. Zij hebben dit bij mijn weten in ieder geval nimmer onomwonden en consequent aan de directie van het bedrijf duidelijk gemaakt.

Er zit ongetwijfeld waarheid in de [129] zegswijze, dat „macht bederft”, maar elke vorm van bederf heeft „speelruimte” nodig en het zijn de eventuele bestrijders van dat bederf, die de grootte van die speelruimte mede in hun hand hebben. Wie deze speelruimte niet tracht af te bakenen, zó, dat aan een individueel machtsstreven door gemeenschapsbelangen de noodzakelijke beperkingen worden opgelegd, is bezig de democratie fundamenteel te verzwakken en tot een levenloze formaliteit te maken. Hoezeer de democratie bij „De Ommelanden” op een papieren formule berustte, bewees de ledenvergadering van 21 april 1953.

Toen immers bleek duidelijk, dat het de betrokkenen niet mogelijk was de formele democratie de levende inhoud te geven van een rustig en zakelijk, met vaste hand geleid overleg. De historie is er om te bewijzen, dat overal waar de democratie slechts een formele constructie is, het gekrakeel en het sentiment de overhand krijgen. In de verhouding tussen de directeur enerzijds en het bestuur en de commissarissen (en in laatste instantie natuurlijk de leden) anderzijds wreekte zich, parallel aan de verhouding tussen directeur en personeel, opnieuw de onduidelijke afbakening van bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Het karakter van een coöperatieve organisatie brengt met zich, dat het bestuur voor wat de hoofdzaken betreft de enige leidinggevende instantie dient te zijn. De directeur is in wezen uitvoerder en vormgever van wat die leidinggevende instantie aan beslissingen meent te moeten nemen. Noch de opeenvolgende besturen, noch de directeur van „De Ommelanden” hebben zich in de praktijk aan deze „grondwet” van het coöperatiewezen gehouden. Men kan zeggen - en dit is [130] herhaaldelijk gebeurd in beschouwingen en persverslagen - dat de directeur een zodanig dwingende persoonlijkheid bezat, dat hij alle macht in de vereniging aan zich kon trekken, zonder ter verantwoording te worden geroepen.

Het zou een afzonderlijke studie waard zijn om het wezen van deze persoonlijkheid te doorvoren, maar wat het resultaat van zulk een studie ook op zijn debetzijde zou mogen schrijven, steeds zal onafwijsbaar duidelijk moeten blijven, dat elke persoonlijkheid, hoe dwingend en tyraniek ook, ergens een terrein moet vinden waarop hij zijn dwingelandij kan uitoefenen. Een bestuur, dat zich zijn verantwoordelijkheid en zijn bevoegdheid bewust is, kan aan zulk een dwingelandij een halt toeroepen. Daarvoor zijn - het zij gaarne erkend - deskundigheid, persoonlijkheid, karakter en scholing nodig. Het uitoefenen van een bestuursfunctie in een vereniging die een bedrijf heeft te beheren, dat verbindingen heeft over een groot deel van de wereld, is een taak, die alleen een selecte groep van de deelgenoten kan vervullen.

En voor het maken van een goede selectie is een „arsenaal” van voldoende omvang nodig, waaruit men kan putten. Dat nu ontbreekt „De Ommelanden”. Theoretisch ware het wellicht denkbaar, dat men uit een groep van 172 boeren een bestuur van voldoende deskundigheid en visie zou kunnen recruter. In de praktijk zal dat mijns inziens zeer moeilijk zijn te realiseren. Er is bij „De Ommelanden” een te gering ledenarsenaal, waaruit een representabel bestuur kan worden gevormd. Een bedrijf als dat te **Bedum met 1767 leden** (in 1952) verkeert ook in dit opzicht in een veel gunstiger positie.

Stelt men de vraag, hoe het komt, dat er tussen twee bedrijven, die in verschillende [131] opzichten goed vergelijkbaar zijn, zo’n enorm verschil in ledental kan bestaan, dan moet in de eerste plaats worden gewezen op wat in het hoofdstukje „Portret van de partijen” over het ontstaan van „De Ommelanden” werd meegedeeld. Daar werd gesteld, dat er op het moment, dat de heer De Boer de teugels in handen nam, twee tekorten waren: een financieel en een psychologisch tekort. Met dit laatste werd bedoeld, het gebrek aan vertrouwen in de zaak waaraan een groot aantal boeren financiële stroppen had te danken.

In de periode, dat „De Ommelanden” in grote financiële moeilijkheden verkeerde moest bovendien de coöperatieve aardappelmeelfabriek „Oostwold” worden geliquideerd. Zulke feiten hebben op het platteland meestal een zeer lange nawerking, omdat het leven ten plattelande nu eenmaal minder rijk aan schokkende gebeurtenissen is dan dat van de stad. De provincie Groningen is bovendien - dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Friesland - niet bepaald coöperatiegezind. De aantallen coöperatieve en speculatieve zuivelfabrieken houden er elkaar praktisch in evenwicht. Daarbij komt echter een belangrijke economische factor. Voor ieder op te richten zuivelbedrijf is een van de vitalste vestigingsfactoren dat het kan putten uit een geografisch zo gunstig mogelijk liggend melkwinningsgebied, van voldoende capaciteit.

Dat gebied zal in de praktijk bovendien voor een condensfabriek aanmerkelijk groter moeten zijn dan voor een boterfabriek in verband met de grotere hoeveelheden melk, die moeten worden verwerkt. „De Ommelanden” nu bezit zo’n „natuurlijk” winningsgebied niet. Het gros van de leden is in de [132] Centrale Weidestreek, het Gorecht en het Zuidelijke Westerkwartier woonachtig, waarbij het zwaartepunt ligt in de Centrale Weidestreek. Deze drie gebieden

tezamen zijn te klein om als blijvend melkreservoir voor een condensfabriek te dienen. Opvoering van het ledental uit de groep van losse leveranciers zou, indien het mogelijk ware, dit probleem maar voor een zeer gering deel oplossen, omdat „De Ommelanden” normaal reeds ongeveer de helft van zijn melk in andere gebieden buiten Groningen aankoopt (z.g. **aanvullingsmelk**). Overigens blijft het zeer de vraag, of de groep van losse leveranciers bereid zou zijn als lid tot de coöperatie toe te treden.

De van elke aansprakelijkheid vrije positie die zij thans bezitten, is in financieel opzicht veel aantrekkelijker dan die van de leden. „De Ommelanden” verkeert economisch gesproken dan ook in een positie, waarin dit bedrijf zijn bestaansrecht als condensfabriek nog steeds moet bewijzen. Deskundigen zijn van mening dat de natuurlijke taak van dit bedrijf in wezen zou moeten liggen op het terrein van de consumptiemelkvoorziening van de stad Groningen. Indien het deze taak in het verleden ter hand had genomen en was blijven verrichten, dan zou het op langer zicht een heel wat stabielere basis hebben verworven dan nu het geval is. Het is immers zeer twijfelachtig, of „De Ommelanden” op den duur in staat zal blijken voldoende aanvullingsmelk te kopen in gebieden (Drente, Overijssel, Gelderland) die er steeds meer toe overgaan hun overtollige melk ter plaatse in z.g. sprayinstallaties tot melkpoeder te verwerken.

Het bedrijf zou, indien het zich op de consumptiemelkvoorziening had toegelegd, wellicht een minder grote omvang hebben [133] gekregen, maar aan een eventueel bestuur zouden dan, naar het mij voorkomt, ook minder eisen van representabiliteit behoeven te worden gesteld en in verband daarmee zou een uitbreiding van het ledenarsenaal ook minder urgent zijn geweest. In de huidige situatie is moeilijk in te zien, hoe uit de groep van leden die thans bij het bedrijf zijn aangesloten, een bestuur zou kunnen voortkomen van voldoende deskundigheid en doortastendheid.

Samenvattend en wellicht nog enigszins verduidelijkend kan over de oorzaken van de geringe kennis van de leden omtrent het sociale beleid in hun bedrijf het volgende worden gezegd. De onwetendheid met betrekking tot het sociale beleid was het gevolg van een algemene onwetendheid ten aanzien van de gehele (in het bijzonder de economische) gang van zaken in het bedrijf. Deze algemene onwetendheid had in laatste instantie twee economische hoofdoorzaken:

- 1) de relatief hoge melkprijs (gedeeltelijk hoger geacht ten gevolge van legendevoering);
- 2) een foutieve economische doelstelling, gegeven een winningsgebied van te geringe capaciteit en een historisch gegroeid wantrouwen in de coöperatieve gedachte.

De hogere melkprijs had tot gevolg: een onvoldoend gemotiveerde overdracht van vertrouwen aan de directeur door bestuur en leden beide. Een gevolg daarvan weer was een niet geven van de noodzakelijke voorlichting (door de directeur aan het bestuur en door het bestuur aan de leden) en een niet vragen van die voorlichting (door bestuur en leden) terwijl mede daardoor [134] alle leidinggevende bevoegdheden in handen van de directeur werden gelegd. De foutieve economische doelstelling (fabricage van melkproducten in plaats van consumptiemelkvoorziening) noodzaakte de directeur om vooral de losse leveranciers aan het bedrijf te binden. De enige manier om dit te kunnen doen, was het handhaven van een scherp concurrerende melkprijs (of althans het in het leven houden van de legende hieromtrent), die op zijn beurt weer de hierbovengeschetste vertrouwensoverdracht in stand hield en daardoor als hoofdschakel fungeerde in de cyclus van oorzaak en gevolg.

Er is hier inderdaad sprake van een cyclus, omdat de vertrouwensoverdracht de onwetendheid in stand hield en omdat door de onwetendheid op het economisch terrein de foutieve economische doelstelling nimmer ter discussie kwam. Daardoor werd de onwetendheid zowel onmiddellijke oorzaak als verwijderd gevolg van deze economische doelstelling.

Het historisch verklaarbare gebrek aan vertrouwen in de coöperatieve gedachte veroorzaakte een te gering ledental, en een onvoldoende mogelijkheid om tot een geschikte bestuursledenselectie te komen, zodat het niveau van het bestuurscollege zodanig moest komen te liggen, dat het behalve door zijn overmatig vertrouwen reeds daardoor, buiten eigen wil om, genoodzaakt was het grootste deel van zijn leidinggevende taak aan de directeur over te laten.

Ik ben er mij van bewust, dat bij het bovenstaande de opmerking zou kunnen worden gemaakt, dat ik in de gehele samenhang van oorzaak en gevolg een veel te [135] geringe betekenis heb toegekend aan de persoon van de directeur. Ik kan daarop antwoorden, dat vrijwel elk sociaal verschijnsel bepaald wordt door krachten van persoonlijke en krachten van onpersoonlijke aard, tussen welke meestal een zekere wisselwerking aanwezig is. In het concrete geval van „De Ommelanden” was dit stellig niet anders. Dat in de categorie van de persoonlijke krachten de figuur van de directeur volledig op de voorgrond stond, acht ik aan geen twijfel onderhevig. In alles wat er over het conflict is geschreven is op een enkele uitzondering na (Het Vaderland van 11 mei ‘53, Coöperatie van juni ‘53) deze figuur echter zozeer naar voren gehaald, dat voor een schets van de onpersoonlijke krachten nauwelijks ruimte overbleef.

In deze studie is althans een poging gedaan iets van de onpersoonlijke krachten-op-de-achtergrond zichtbaar te maken. Bovendien blijft het zeer de vraag, of men het wezen van een bepaalde persoonlijkheid kan benaderen vanuit een vluchtige ontmoeting (zie b.v. De Haagse Post van 27 juni ‘53) zonder een intiemere kennis van drijfveren en motieven dan zulk een ontmoeting mogelijk maakt. Een afzonderlijke individueel-psychologische benadering van de betrokkene zou mijns inziens noodzakelijk vooraf moeten gaan aan een juiste plaatsbepaling van deze figuur in het veld van de sociale, economische en sociaalpsychologische krachten die het conflict beheersten. Ik erken gaarne, dat het ontbreken van zulk een individueel-psychologische tekening een leemte in deze studie laat, die voor het verkrijgen van een volledig beeld van de achtergrond van het conflict den nadeel betekent. Een sociaal-psycholoog heeft het echter niet tot zijn voor [136] de hand liggende taak te rekenen, deze leemte op te vullen ....

BOER EN COÖPERATIE.

Uit de antwoorden op een vraag naar de voorkeur voor een bepaalde bedrijfsvorm bleek, dat van de 19 ondervraagde boeren er 12 voorkeur voor een coöperatieve fabriek hadden, terwijl 7 boeren in meerdere of mindere mate onverschillig stonden tegenover de keuze tussen de coöperatieve en de particuliere bedrijfsvorm. Ogenscheinlijk doet een vraag naar de voorkeur voor deze of gene bedrijfsvorm aan boeren, die lid zijn van een zuivelcoöperatie, enigszins irreëel aan. Immers, oppervlakkig geredeneerd zou men mogen veronderstellen, dat leden van een coöperatie als het ware per definitie overtuigde leden zijn. De werkelijkheid is echter anders.

Drukt men bovenstaande getallen in percentages uit, dan blijkt, dat 63% van de ondervraagden voorkeur voor een coöperatief bedrijf had, terwijl 37% geen voorkeur bezat, maar lid van „De Ommelanden” was ten gevolge van de hogere melkprijs. Het cijfermatige beeld wijkt dus

aanmerkelijk af van het oppervlakkig veronderstelde. Het beeld wordt echter nog genuanceerder, als men de voorstanders van een bepaalde bedrijfsvorm indeelt naar het motief van hun voorkeur. De voorstanders van coöperatie vallen dan uiteen in drie groepen:

- a) de boeren die hun voorkeur grondden op het in de coöperatieve bedrijfsvorm tot uitdrukking gebrachte element van samenwerking (ideëel motief);
- b) de boeren wier voorkeur berustte op de veronderstelling, [137] dat coöperatie a priori een hogere melkprijs garandeert (economisch motief);
- c) de boeren die hun voorkeur baseerden op de mening, dat coöperatie behoud van zelfstandigheid betekent (economisch-psychologisch motief).

De boeren zonder voorkeur voor een bepaalde bedrijfsvorm vormden twee groepen, die slechts in nuance verschillen.

- a) de boeren die vonden dat het naast elkaar bestaan van coöperatieve en particuliere fabrieken eigenlijk een ideale toestand is, omdat uit de onderlinge concurrentie de hoogste melkprijs tot stand zou komen;
- b) de boeren, die hun melk te allen tijde wensten te leveren aan de fabriek, die hun de hoogste melkprijs betaalde, afgezien van de vraag, of dat een coöperatieve of een particuliere zou zijn.

Als men het hoge percentage boeren, dat zich onverschillig toonde ten aanzien van de beide mogelijke bedrijfsvormen en het feit, dat slechts ongeveer een derde deel van de voorstanders van coöperatie dit was op ideële motieven, wil beoordelen, dan moet men dit, dunkt mij, vooral zien tegen de achtergrond van de situatie in de gehele provincie. Groningen is in de eerste plaats een akkerbouwprovincie. De akkerbouwer geeft er maatschappelijk de toon aan. „De akkerbouw werd (in de negentiende eeuw) tot een collectief ideaal, dat ieder lid van de landbouwersgroep zoveel mogelijk trachtte na te streven, ook al ging dat in feite tegen zijn persoonlijke belangen in” (Hofstee).

De vrouw van een van de boeren, die gedurende het conflict het meest op de voorgrond traden, zei, toen ik haar vroeg door welke [138] factoren de scheidslijn tussen de aanhangers en de tegenstanders van de heer De Boer werd bepaald: „De tegenstanders van De Boer zijn in het algemeen de „boeren” en de aanhangers zijn de „koemelkers”. De eersten wonen voornamelijk ten noorden, de laatsten ten zuiden van de stad Groningen.” Zij zelf woonde ten noorden van de stad, juist op de rand van het eigenlijke Groningse akkerbouwgebied. Hier hebben de boeren meest gemengde bedrijven, terwijl het geen uitzondering is als daarbij het accent op de akkerbouw valt. Hoe meer akkerbouw een Groninger boer bedrijft, hoe groter zijn maatschappelijk prestige, hoe sterker dikwijls ook zijn standsbesef.

Er is, zoals Hofstee aanneemt, een verband tussen de bedrijfsstijl en het standsbesef. De stijl van het akkerbouwbedrijf is het ideaal, waaraan de Groninger boer zich optrekt om er zijn gevoel van eigenwaarde aan te versterken. De Groninger Maatschappij van Landbouw is in wezen een vereniging van akkerbouwers en noemt zichzelf uitdrukkelijk standsorganisatie en niet vakorganisatie. Hoezeer het collectieve ideaal van de akkerbouwstijl het streven van de Groninger boer bepaalt en bepaald heeft, toont Hofstee aan, als hij er op wijst, dat een landbouwgebied als de Woldstreek, dat op grond van zijn natuurlijke gesteldheid volkomen het karakter en de geschiktheid voor een veeteeltgebied heeft, door dit groepsideaal in feite tot een akkerbouwgebied is geworden.²³

---

23 Hofstee, E. W., Over de oorzaken van de verscheidenheid in de Nederlandse landbouwgebieden. Groningen, 1946, bl. 19.

De geringe aandacht voor de zuivelcoöperatie in het algemeen [139] en voor de ideële kant van het coöperatieve streven in het bijzonder is dan ook eigenlijk geen bijzonderheid in een gewest, waarin de veehouderij het stiefzusje van de akkerbouw is ....

ORGANISATIE EN ONTWIKKELING.

In zijn artikel „De Ommelanden, een teken!” zegt Louwes, dat er argumenten zijn aan te voeren, waardoor men ten aanzien van de ernstige vragen die het Ommelanden-conflict bij allen die bij de zuivelcoöperatie betrokken zijn, oproept, in een z.i. valse gerustheid kan komen te verkeren. Als een van die argumenten beschouwt hij het feit, dat de leden van „De Ommelanden” in belangrijk aantal behoren tot het organisatorisch minder geschoolde deel van de Groninger boerenstand. Ik meen, dat deze opmerking in het algemeen juist is. Gaat men namelijk af op de gegevens die mij dienaangaande ter beschikking stonden, dan blijkt dat van het totale aantal boeren in de provincie Groningen (13050) er 6235 in een der drie grote standsorganisaties zijn georganiseerd. Dit is: 48%.

Van de 172 leden van „De Ommelanden” zijn er echter slechts 40 lid van een standsorganisatie. Dit is: 23%.

Er is natuurlijk verschil van mening mogelijk over de vraag, of dit percentage in absolute zin als laag moet worden beschouwd, omdat het naar mijn mening moeilijk is aan te geven, welk percentage georganiseerden van een bevolking als norm moet gelden.

Dat een percentage van 23% ten opzichte van het provinciale percentage als relatief laag moet worden aangemerkt, is echter zonder meer duidelijk. Bijna 4/5 deel van deze boerengroep [140] bleef tot nu toe buiten de directe invloed van de standsorganisaties. Dit feit werpt ontegenzeggelijk de vraag op, of deze organisaties in staat zullen blijken de „cultural lag”, waarover in het vorige hoofdstuk werd gesproken, te helpen „dichten”. De vrees is bovendien gewettigd, dat het met de vakopleiding van de betrokken boeren niet veel beter is gesteld dan met het lidmaatschap van een organisatie. Van de 19 ondervraagde boeren bleken 3 een diploma 5-jarige of 3-jarige H.B.S. te bezitten, terwijl zij bovendien een diploma van een landbouwschool- of cursus hadden. Twee boeren bezaten een ULO-diploma plus een diploma van een landbouwcursus en één boer bezocht alleen de landbouwschool. De 13 overigen hadden alleen lager onderwijs genoten.

Hoewel mij geen vergelijkbare cijfers met betrekking tot de opleiding in de gehele provincie ten dienste staan, meen ik tot de conclusie te moeten komen, dat het ontwikkelingspeil van de betrokkenen weinig reden tot optimisme geeft. Voor wat de oorzaken daarvan betreft, sluit ik mij, zolang er op dit terrein geen nauwkeurig onderzoek is ingesteld, gaarne aan bij wat de journalist Hovinga in Het Vaderland van 11-5-1953 schreef: „De nabije stad werkt hier selecterend: de pientersten en handigsten verhuizen daarheen, waar in de handel gemakkelijker een stuk brood te verdienen valt. Tot wie bleven behoorden ook de koppigsten, degenen, die ondanks de harde arbeid van vaak ‘s morgens 4 uur af tot ‘s avonds 6, zonder ooit één vrije zondag, het bedrijf en het geloof der vaderen trouw bleven. Het werk eiste de volle man, reeds van de lagere school af, en liet geen tijd voor verdere ontwikkeling. . . .”

IV *Correctie op de eeuwgrens*

[141] **TRACHT MEN HET CONFLICT IN** zijn geheel te overzien, dan moet worden vastgesteld, dat een staking als de hier beschrevene niet als symptomatisch voor de huidige tijdperk kan worden gezien. De toestanden en verhoudingen bij de „Ommelanden” waren in sociaal opzicht eerder negentiende- dan twintigste-eeuws en als zodanig dus niet karakteristiek voor de huidige sociale verhoudingen in ons land. Het conflict zou men dan ook het best kunnen karakteriseren als een soort instulping in de grens tussen twee eeuwen, een instulping waarop de staking als het ware de correctie vormde. De verhoudingen aan „De Ommelanden” vormden een „onderontwikkeld gebied” in het ontwikkelingsbeeld dat onze maatschappij in de eerste helft van deze eeuw in sociaal-economisch opzicht te zien heeft gegeven.

Zoals reeds gezegd, de staking was als zodanig geen karakteristiek verschijnsel, maar het is misschien juist dit niet karakteristieke van het conflict dat maakte, dat het zich in zijn historische geïsoleerdheid zo goed liet waarnemen. Het bood als het ware de gelegenheid in een twintigste-eeuws „laboratorium” een negentiende-eeuws verschijnsel, los van de voor dat tijdperk geldende [142] „*principia media*” te beschouwen. En zo konden „van dichtbij” de karakteristieke kenmerken van een aan een bepaalde tijd gebonden verschijnsel worden geobserveerd.

Karakteristiek was in de eerste plaats de figuur van de directeur. Een ondernemer van het type dat door Banning in zijn Hedendaagse sociale bewegingen is geschetst als de man, die wil veroveren, die staat in een strijdpositie waarin het gaat om ‘t zijn of niet te zijn’ en die slaagt, omdat hij beschikt over een grote energie en een eenzijdig gericht, maar scherp en koel verstand, die „l’a-mour du risque” kent en die weet hoe alles af kan hangen van het absolute handelen op het juiste ogenblik. Een figuur echter ook met Mac Carthyaanse trekken, waardoor ieder die de wijzers van het maatschappelijk uurwerk in zijn bedrijf op de juiste cijfers wilde plaatsen tot revolutionair werd verklaard.

Achter hem (of moet men zeggen: onder hem?) een groep weinig ontwikkelde boeren, al dan niet beïnvloed door een door geloofsovertuiging verkregen opvatting over de gezagsverhouding tussen heer en knecht, wie het baas-in-eigen-huis meer vertrouwd was dan de sociale rechten die ook arbeiders toekomen. Een groep boeren bovendien, wier aantal ontoereikend bleek voor een zodanige selectie van bestuursleden, dat deze van voldoende „formaat” konden worden geacht om de hun toekomende bevoegdheden en verantwoordelijkheden tegenover hun directeur te verdedigen.

Daartegenover een nog slechts kort georganiseerde arbeidersgroep die, ten gevolge van een verdeel- en heerspolitiek van de directie, een slecht sociaal beleid [143] en slechte „human relations”, in voortdurende onzekerheid en spanning werd gehouden. En tenslotte achter deze groep - en dat is naar het mij voorkomt in feite het enige niet-negentiende-eeuwse, maar juist daardoor corrigerende element in het conflict - een vakbondsleiding, die aanvankelijk met bijna eindeloos geduld, maar tenslotte fel door teleurstelling, op het aambeeld van de erkenning als volwaardig overlegspartner bleef hameren. Een vakbondsleiding, die zich niet zoals in vroeger dagen zorgen behoefde te maken over de financiële gevolgen van zijn actie: de staking werd geheel uit de lopende middelen en niet uit de stakingsfondsen gefinancierd.

Binnen het kader van deze persoonlijke krachten: directie, boeren en vakbondsleiding, speelde zich een fanatieke strijd om recht en macht af, die, omdat hij vanwege zijn karakter eigenlijk niet meer in deze eeuw van onze vaderlandse historie thuis hoorde, door de betrokken vak-

bond werd gewonnen. Men kan dit nuchter uitspreken, nu de omstreden pensioenregeling er is en de directeur, zij het enkele jaren na afloop van het conflict, zijn ontslag heeft genomen.

Met het heengaan van deze laatste, een heengaan dat men nauwelijks los van het conflict kan zien, is de weg geëffend voor de noodzakelijke aanpassing van het beleid van dit bedrijf aan de thans gangbare maatschappelijke opvattingen. In zoverre is de staking de katalisator geweest in een saneringsproces, dat onder de nieuwe directie die het bedrijf thans bezit, volledige kans op voltooiing kan krijgen. De vraag die blijft is, of hiermee ook het begin gegeven is van een eventueel geestelijk heroriënteringsproces onder de boeren, die bij het conflict betrokken [144] waren. Dit zou namelijk niet alleen van betekenis zijn voor deze groep als zodanig, maar wellicht ook voor grote delen van de Groninger boerenstand in zijn geheel.

